

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC

Save the Children
USA

ՀԱՆԴՈՒԹՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՅՈՒՄ

ԴԱՍՂԵԿԻ ՁԵՒՆԱՐԿ

Երևան 2008

Երաշխավորված է ՀՀ կրթության և
գիտության նախարարության կրթության
ազգային ինստիտուտի կողմից

Նունե Թորոսյան, Լուսինե Ալեքսանյան, Նարինե Մնացականյան

ՀԱՆԴՈՒՐԺՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՅՈՒՄ

ԴԱՍՂԵԿԻ ՁԵՌՆԱՐԿ

«Սեյվ դը Զիլդրեն ֆեդերեյսն ինկ.»

Հայաստանյան մասնաճյուղ

Ե Ր Ե Վ Ա Ն - 2 0 0 8

ՀՏԴ 373: 372.8
ԳՄԴ 74.2 + 74.26
Թ 822

- Թորոսյան Նունե և ուրիշներ.
Թ 822 Հանդուրժողականության ուսուցում: Դասղեկի ձեռնարկ / Ն. Թորոսյան,
Լ. Ալեքսանյան, Ն. Մնացականյան. - Եր.: «Սեյվ դը Չիլդրեն ֆեդերեյշն ինկ.»
Հայաստանյան մասնաճյուղ, 2008. – 140 էջ:

Սույն ձեռնարկը մշակվել է «Փրկեք երեխաներին» միջազգային կազմակերպության Հայաստանի գրասենյակի կողմից՝ «Երեխաներին հանդուրժողականության ուսուցման ծրագրի» շրջանակներում: Այն նպատակ ունի երեխաների մեջ խթանել հանդուրժողականության գաղափարը:

Ձեռնարկը նախատեսված է տարրական դպրոցի դասվարների համար:

*Գիրքը տրվում է դպրոցներին անվճար:
Վաճառքի ենթակա չէ:*

ԳՄԴ 74.2+74.26

ISBN 978-99941-2-169-4

«Երեխաներին հանդուրժողականության ուսուցման ծրագրի» մասին

«Փրկե՛ք երեխաներին» միջազգային կազմակերպության Հայաստանի գրասենյակը ՀՀ ԿԳ նախարարության հետ համատեղ 2004 թվականի մարտից իրականացնում է «Երեխաներին հանդուրժողականության ուսուցման ծրագիրը»: Այն սարածաճաճանային ծրագիր է և իրագործվում է Հայաստանում, Վրաստանում և Ադրբեջանում: Ծրագրի առաջին փուլը ֆինանսավորվել է Շվեյցարական զարգացման և համագործակցության գործակալության (SDC) և ԱՄՆ Միջազգային զարգացման գործակալության (USAID) կողմից:

Ծրագրի առաջին փուլի ժամանակներում նկարահանված մանկական հեռուստաֆիլմաժառանգությունը հեռարձակվել է Հարավային Կովկասի ողջ սարածաճաճանում և հասցեագրված է Հայաստանի, Վրաստանի և Ադրբեջանի 5 - 11 տարեկան երեխաներին, ինչպես նաև նրանց ուսուցիչներին ու ծնողներին:

Առաջին փուլի նվաճումները հիմք հանդիսացան, որպեսզի 2006 թվականից մեկնարկի երկրորդը, որը ֆինանսավորվում է Շվեյցարական զարգացման և համագործակցության գործակալության (SDC) կողմից:

Ծրագիրը նդաճակ ունի ձևավորել այնոյիսի ժողովրդավարական արժեքներ, ինչոյիսիք եւն հանդուրժողականոյունը, համագործակցոյունը, փոխադարձ աջակցոյունը և հարգանքն ուրիճների հանդեոյ, երեխաների մեջ ձևավորել որոճակի կարևոր հմտոյուններ, ինչոյես, օրինակ՝ խնդիրներ լուծելիս ֆննադաճական մճածողոյան դրսևորումը, այլ մճակոյթների հանդեոյ ընկալումակոյունը, լսել կարողանալը, բանակցելը, համագործակցելը, կոնֆլիկսների հաղթահարումը:

Այս ծրագիրը էական մճանակոյուն է ունեցել սարրական դասարանների աճակերճներին խաղաղ գոյակցոյան արժեքների, հմտոյունների և գիճելիքների մաճուցման համար՝ խթանելով սարածաճաճանային համագործակցոյունը և հիմքեր սեղծելով խաղաղ և կայուն երկիր ու սարածաճաճան ունեմալու համար:

Ծրագրի ընթացքում Հայաստանի Հանրադեճոյան բոլոր մարդերում ընսրվել է 20 դոյրոց, որեղ ձեմնարկը փորձարկվել է, դասվարների կողմից մերկայացվել եւն կարծիքներ, որոնց հիման վրա էլ այն լրամճակվել է: Այս ծրագրի ժճանակներում, մճված դոյրոցների սարրական դասարանների 25 մանկավարժ, ինչոյես նաև ՀՀ ԿԳՆ կրթոյան ազգային ինստիտուսի մարզային մասնաճյուղերի 20 մեթոդիս վերադաճաճակվել է՝ գիմվելով իմեերակսիվ և մասնակցային դասավանդման հմտոյուններով:

Ներկայացվող «Դասղեկի ձեմնարկը» և դաճմվածիքների ժողովածուն կարող եւն դաճմալ ժողովրդավարական կարևոր արժեքները երեխաներին դաճաճ ձևով մաճուցելու ուղեցոյց:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Աշխարհը շարունակ փոփոխվում է մարդկային գործունեության արդյունքում: Արդի աշխարհը հետևանքն է երեկվա մեր գործելակերպի, իսկ մեր այսօրվա գործողությունները պայմանավորում են մեր ապագան: Այս գիտակցությամբ կարող ենք այսօր օգնել մեր աշակերտներին՝ հետազոտելու և վերլուծելու այն գործընթացները, որոնք ներգործություն ունեն ապագայի ձևավորման վրա: Հարկավոր է ուղղորդել նրանց, որպեսզի կարողանան գիտակցված և պատասխանատվությամբ գործել՝ նպաստելով ավելի բարվոր ապագայի կերտմանը:

Սույն ձեռնարկի ստեղծման գաղափարը թելադրված է հենց այս ամենին նպաստող մի երևույթի՝ հանդուրժողականության դաստիարակության անհրաժեշտության գիտակցմամբ:

ԻՆչ է հանդուրժողականության դաստիարակությունը

Հանդուրժողականության դաստիարակությունը մի երևույթ է, որը միտված է ժողովրդավար, ազատ և արդար հասարակության ձևավորմանը՝ նպաստելով ապրել և համագործակցել սովորեցնելուն: Այն խթանում է այնպիսի արժեքներ ու սկզբունքներ, ինչպիսիք են՝ ազատությունը, բազմակարծությունը, մարդու իրավունքները, օրենքի գերակայությունը:

Հանդուրժողականության դաստիարակությունը հասարակության միասնականության, փոխըմբռնման, միջմշակութային երկխոսության գործոն է, որը նպաստում է մարդկանց միջև խաղաղ, ներդաշնակ հարաբերությունների խթանմանը և մերժում խտրականությունը, բացառում բռնությունը, ծայրահեղական մտածելակերպն ու վարքագիծը:

Խնդրի նպատակից ելնելով՝ կարևոր է վերաբերմունքների և հմտությունների ուսուցումը՝ շեշտադրումը կատարելով այն հիմնական արժեքների վրա, որոնք հարազատ են ժողովրդավար հասարակության գաղափարախոսությանը, մասնավորապես՝ մարդու իրավունքներին և օրենքի գերակայությանը: Դրանք նպաստում են բազմամշակույթ հասարակության մեջ ներդաշնակ ապրելուն, բազմազանությունը ողջունելուն, հանդուրժողականությանը և շրջակա միջավայրի հանդեպ հոգատար լինելուն:

Հանդուրժողականության ուսուցման նպատակն է՝ աշակերտներին օգնել ձեռք բերելու որոշակի կարողություններ, ինչպիսիք են՝

- **արդյունավետ հաղորդակցվելը և համագործակցելը,**
- **դեղեկավարությունը քննադատաբար վերլուծելու կարողությունը,**

- Փ այլոց հետ կառուցողականորեն, համերաշխ հարաբերվելու կարողությունը,
- Փ ընկերություն կապարելու, որոշում կայացնելու և խնդիրներ լուծելու ունակությունը,
- Փ կոնֆլիկտների խաղաղ կարգավորումը՝ բանակցելու, միջնորդության միջոցով,
- Փ իրավունքների և պարտականությունների փոխկախվածության գիտակցումը, պատասխանատվություն կրելու և փոխօգնության պատրաստակամությունը,
- Փ տարբերությունները ճանաչելու և ողջունելու ունակությունը,
- Փ շրջապատի հանդեպ հոգսաբար վերաբերմունքը և քաղաքացիական ակտիվ դիրքորոշումը:

Նախընտրելի մեթոդները

Հիշատակված գիտելիքները, վերաբերմունքներն ու հմտություններն արդյունավետ կերպով ուսուցանելու համար կարևոր է փոխադարձ հարգանքի և վստահության մթնոլորտի ապահովումը: Պետք է կիրառվեն աշակերտակենտրոն մոտեցումներ, խրախուսվեն համագործակցությունը, նախաձեռնությունը, ստեղծագործական մտածողությունը:

Այս տեսանկյունից առավել արդյունավետ է ուսուցման փոխներգործուն (ինտերակտիվ) մեթոդը, քանի որ այն ապահովում է սովորողների մասնակցությունն իրենց իսկ ուսումը կազմակերպելիս:

Այն նպաստում է՝

- Փ դասարանում փոխաջակից վարքագծի ձևավորմանը,
- Փ բարյացակամ մթնոլորտի ստեղծմամբ աշակերտների լարվածությունը նվազեցնելուն,
- Փ փոխադարձ վստահության մթնոլորտում աշակերտների՝ բարություններից չերբազալվելուն,
- Փ խմբի անդամների արդյունավետ համագործակցությանը,
- Փ յուրաքանչյուր աշակերտի՝ խմբի համար կարևոր լինելու հանգամանքի շեշտադրմանը,
- Փ տեղեկատվության վերլուծությամբ ինքնուրույն եզրահանգումներ անելուն:

Ինչպես օգտվել ձեռնարկից

Վարժությունների կառուցվածք

Նպատակը - Այստեղ նշվում են այն գիտելիքները, վերաբերմունքները, հմտություններն ու կարողությունները, որոնց ձևավորումը տվյալ վարժության նպատակն է:

Պարագաները - Այստեղ նկարագրված և թվարկված են բոլոր այն նյութերն ու առարկաները, որոնք անհրաժեշտ են տվյալ վարժությունը կատարելու համար:

Ընթացքը - Այս բաժնում մանրակրկիտ նկարագրված է գործողությունների այն հերթականությունը, ըստ որի պետք է ընթանա վարժությունը: Այստեղ բերվում են նաև օրինակներ և քննարկումներն ուղղորդող հարցեր: Սրանց նպատակը ուսուցչի աշխատանքը դյուրացնելն է, բայց ոչ երբեք՝ սահմանափակելը:

Ներուժը - Այս բաժնում ներկայացված են բոլոր այն կարողություններն ու հմտությունները, որոնք հիմնական նպատակին զուգահեռ՝ խթանվում են վարժության կատարմամբ:

Վարժությունները ներկայացված են թեմաներով.

- **Համագործակցություն**
- **Արդյունավետ հաղորդակցություն**
- **Խնդիրների համապեղ լուծում, որոշումների կայացում**
- **Կոնֆլիկտների հաղթահարում**
- **Բանակցություններ**
- **Միջնորդություն**
- **Երեխայի իրավունքներ**
- **Սեռային խնդիրներ**
- **Մասնակցություն, ակտիվ քաղաքացիական դիրքորոշում**
- **Շրջակա միջավայր**
- **Հանդուրժողականություն**
- **Միջմշակութային փոխըմբռնում, ընկալումների բազմազանություն**

Ուսուցիչներին առաջարկում ենք ամբողջությամբ ծանոթանալ տվյալ քեմայի վարժություններին: Դրանք ընտրված են տարբեր տարիքային խմբերի համար (1-4-րդ դասարաններ) և տարբերվում են իրենց բարդությամբ: Առաջարկում ենք, որ ուսուցիչն ինքը կոնկրետ դասարանի համար ընտրություն կատարի՝ ելնելով տվյալ դասարանի տարիքային առանձնահատկություններից և կարողություններից:

Ձեռնարկը նախադրված է փարեկան 20 դասաժամի համար:

Ուսումնական գործունեությունն իրականացնելու հնարներ

Աշխատանք խմբերով

Ինտերակտիվ ուսուցման ժամանակ առավել հաճախ կիրառվող հնարներից է խմբերով աշխատանքը: Աշխատանքի բնույթից կախված՝ խմբերը կարող են բաղկացած լինել գույզից, եռյակից կամ ավելի մեծ թվով անդամներից: Սա գրեթե բոլորին հնարավորություն է տալիս կարծիք արտահայտել: Խմբերում գլուխ-գլխի տված աշխատելիս աշակերտներն ի վիճակի են լինում մտքեր փոխանակել և հիմնվել իրենց ընդհանուր, հավաքական փորձի վրա: Աշխատանքի այս ձևը նրանց հնարավորություն է ընձեռում ավելի լավ յուրացնել մատուցված նյութը: Խմբային աշխատանքի ընթացքում ծնվում են բազմաթիվ գաղափարներ, դիտարկումներ և կարծիքներ, որոնցից կարևորագույններն ամփոփ ներկայացվում են դասարանին: Զննարկումից հետո յուրաքանչյուր խմբից մեկ անդամ կարող է ներկայացնել իրենց աշխատանքի արդյունքները:

Խմբերի արդյունքները ներկայացնելը կարող է ժամանակատար լինել: Այս դեպքում ժամանակ խնայելու համար կարելի է առաջարկել, որ խմբերից մեկը ներկայացնի իրենց գաղափարները, իսկ մյուս խմբերն ավելացնեն միայն նորերը՝ խուսափելով կրկնությունից:

Ներկայացնում ենք դասարանը խմբերի բաժանելու մի քանի ձև.

- **Հաշվելով՝** եթե դասարանը պետք է, օրինակ, 4 խմբի բաժանվի, աշակերտները հաշվում են 1-ից 4-ը, որից հետո 1-երը մի խումբ են կազմում, 2-ները՝ մեկ այլ խումբ և այլն:
- **Քարտերի եղանակով՝** խմբերի բաժանվելիս կարելի է օգտագործել գունավոր քարտեր (օրինակ՝ եթե դասարանը 3 խմբի է բաժանվելու, պետք է պատրաստել 3 գույնի՝ երեխաների թվով քարտեր): Երե-

խաներին մեկական քարտ է տրվում և հանձնարարվում է խմբվել ըստ քարտերի գույնի: Քարտերի փոխարեն կարելի է օգտագործել կտրրված բացիկներ: Երեխաները պետք է գրեն իրենց բացիկի կտրորներն ունեցողներին և խմբվեն նրանց հետ:

- **Ըստ նմանությունների կամ տարբերությունների** (օրինակ՝ ըստ սիրած սպորտաշևի, ըստ հագուստի գույնի և այլն)՝ եթե խմբերի քանակն ու խմբերում անհատների թիվը էական չէ:
- **Ուսուցչի ընտրությամբ**՝ եթե յուրաքանչյուր խմբում տարբեր ընդունակություններ ունեցող աշակերտներ կամ հավասար թվով աղջիկներ և տղաներ պետք է ընդգրկվեն:
- **Նախապես կազմած ցուցակով**՝ եթե կարևոր է, որ խմբերում ուժերը հավասարաչափ բաշխված լինեն:
 - Ուսուցիչը նախապես կազմում է աշակերտների ցուցակն այնպես, որ առաջին տեղում լինի ամենաուժեղ աշակերտը, երկրորդում՝ կարողություններով նրան հավասար կամ մի փոքր ավելի թույլը, և այսպես, նվազման կարգով՝ ցուցակի վերջում նշելով ամենաթույլ աշակերտի անունը:

Խմբի կազմում ընդգրկում է առաջինին և վերջինին, ապա երկրորդին և նախավերջինին և այսպես շարունակ:

Մտքերի սարափ

Մտքերի տարափի նպատակն է՝ արագ վերհանել նոր գաղափարներ և պատասխաններ: Այն պայծառ գաղափարներ բացահայտելու լավագույն եղանակներից է: Նպատակը հնարավորինս շատ գաղափարների ծնունդ տալն է՝ առանց դրանք դատելու: Ոչ մի գաղափար, որքան էլ խենթ լինի, չպետք է մերժվի:

Այս գաղափարները գրի են առնվում գրատախտակին, ճիշտ և ճիշտ այնպես, ինչպես որ արտահայտվել են: Մտքերի տարափը սովորաբար առաջացնում է աշխուժություն և լիցքավորում է աշակերտներին՝ ներգրավելով նույնիսկ երկչոտներին: Մտքերի տարափը կարելի է ամփոփել՝ քննարկելով ներկայացված տարբերակները և ընդհանրացնելով այնպես, որ դրանք պատկանեն ավելի շուտ խմբին, քան անհատներին: Ի տարբերություն խմբերով աշխատանքի, մտքերի տարափը կարող է հաջողությամբ կիրառվել մեծ խմբերում, և սովորաբար ավելի քիչ ժամանակ է խլում:

Իրավիճակի վերլուծություն

Իրավիճակի վերլուծությունը ներառում է հնարավոր կամ պատահած որևէ միջադեպի կամ իրադրության ներկայացում և վերլուծություն: Գոյություն ունի իրավիճակի վերլուծության երկու ձև.

- ***որևէ իրադրության կարճ ներկայացում կամ նկարագրություն,***
- ***ավելի երկարապահ՝ մանրակրկիտ վարժություն:***

Առաջին դեպքում ուսուցիչն ընտրում է աշակերտներին առնչվող օրինակներ: Նման օրինակները հատկապես օգտակար են երեխաների համար, քանի որ օգնում են կողքից նայել այն իրավիճակներին, որոնցում իրենք կարող են հայտնվել կամ արդեն հայտնվել են, և այլ տեսանկյունով վերլուծել այն: Սակայն դրանք պահանջում են զգալի նախապատրաստություն:

Նմանակման վարժությունները փորձի միջոցով յուրացման ձև են: Դրանցում երեխաներին ներկայացվում է «իրական կյանքի» մի դրվագ, որի շուրջ նրանք պետք է, հնարավոր հետևանքները քննարկելով, որոշումներ կայացնեն: Երբեմն նրանց հանձնարարվում են կանխորոշված դերեր, երբ իրադրությունը պետք է ներկայացնեն համապատասխան գործող անձանց տեսանկյունից: Երեխաները սովորում են՝ զուգահեռներ անցկացնելով իրենց խաղարկածի և կյանքից իրենց ունեցած փորձի միջև: Աշակերտները սահմանափակ ժամանակամիջոցում քննարկում և վերլուծում են ներկայացված իրավիճակը, ապա ներկայացնում իրենց կարծիքները և առաջարկում լուծումներ:

Վարժությունների և տասնությունների բաժխումն ըստ դասարանների

Թեմա 1

Համագործակցություն

1-ին դասարան

Վարժություններ - «Պասառիկները», «Գիրք եմ ստեղծում»

Պասնություն - «Մեր բակի տասնությունը»

2-րդ դասարան

Վարժություններ - «Գիրք եմ ստեղծում»

Պասնություն - «Մեր բակի տասնությունը»

3-րդ դասարան

Վարժություններ - «Պասառիկները», «Փուչիկ բռնոցի»,
«Օգնության ձեռքեր», «Մեմֆ խումբ եմ»

Պասնություն - «Օգնեմ միմյանց»

4-րդ դասարան

Վարժություններ - «Պասառիկները», «Տուն եմ կառուցում»,
«Նավաբեկություն», «Գյուղ կանգնի՝ գերան կկոտրի»

Պասնություն - «Ինչդեռ Կոկոն թիմի անդամ դարձավ»

Թեմա 2

Արդյունավետ հաղորդակցում

1-ին դասարան

Վարժություններ - «Հեռախոս», «Հեռագիր», «Մարդ - գրասխակ»

Պասնություն - «Զուգույի ծննդյան օրը»

2-րդ դասարան

Վարժություններ - «Հեռախոս», «Լսիր, վերաբարձիր»

Պասնություն - «Ռվ է մեղավորը»

3-րդ դասարան

Վարժություններ - «Հեռախոսը», «Հույզերը և խոսքը»

Պասնություն - «Ռվ է մեղավոր»

4-րդ դասարան

Վարժություններ - «Ասեկոսներ», «Փոխանցել տարբեր զգացմունքներով»

Պասնություն - «Խուզարկուները»

Թեմա 3

Խնդիրների համաճեղ լուծում, որոշումների կայացում**1-ին դասարան**

Կարող եմ թեման օրջանցել:

2-րդ դասարան

Վարժություններ - «Որոշումների ծառը»

Պատմություն - «Պարողը»

3-րդ դասարան

Վարժություններ - «Բթամասը վեր, բթամասը վար», «Ինչդես վարվեմք»

Պատմություն - «Կոսոված ծաղկամանը»

4-րդ դասարան

Վարժություններ - «Ամենալավ տարբերակը», «Հնարամիտ լուծումներ»

Պատմություն - «Բակային համերգ», «Զնած գեղեցկուհին»

Թեմա 4

Կոնֆլիկտների հաղթահարում**1-ին դասարան**

Վարժություններ - «Չեմ ուզում կռվել»

Պատմություն - «Արի հաճվեմք»

2-րդ դասարան

Վարժություններ - «Ընդհարում», «Հրաժեշտ վերադարձներին»

Պատմություն - «Արի հաճվեմք»

3-րդ դասարան

Վարժություններ - «Իշուկները»

Պատմություն - «Արի հաճվեմք»

4-րդ դասարան

Վարժություններ - «Ուրա՞գ, թե՞ սղոց»

Պատմություն - «Խուզարկումները»

Թեմա 5

Բանակցություններ**1-ին դասարան**

Վարժություններ - Պատմության ընթերցում, ֆննարկում

Պատմություն - «Կախարդական ծրարը»

2-րդ դասարան

Վարժություններ - «Բռնցքի բա՛ց արա»

Պատմություն - «Կախարդական ծրարը»

3-րդ դասարան

- Վարժություններ - «Դիումը», «Արեւավախումբ»
 Պատմություններ - «Քաջարի ծովահենի գանձը»

Թեմա 6**Միջնորդություն****4-րդ դասարան**

- Վարժություններ - «Երրորդն ավելորդ չէ»
 Պատմություններ - «Հովանոցը», «Ես էլ եմ ուզում կախարդել»,
 «Օդադարուկը»

Թեմա 7**Երեխայի իրավունքներ****1-ին դասարան**

- Վարժություններ - «Հաճելի է, հաճելի չէ»
 Պատմություններ - «Ես իրավունք ունեմ»

2-րդ դասարան

- Վարժություններ - «Ինչ կուզեի ունենալ»
 Պատմություններ - «Երեխայի իրավունքների դաշտանը», «Գաղսնիք»

3-րդ դասարան

- Վարժություններ - «Մեր փաղափակիր դասարանը»
 Պատմություններ - «Ես իրավունք ունեմ»

4-րդ դասարան

- Վարժություններ - «Կարող եմ, ուզում եմ, ոչե՞ս է»,
 «Իրավունքները մեր դաշտաններն են»
 Պատմություններ - «Երեխայի իրավունքների դաշտանը»

Թեմա 8**Սեռային (գենդերային) խնդիրներ****1-ին դասարան**

- Վարժություններ - «Մեր կարծիքով՝ նրանք...»
 Պատմություններ - «Ուրվական եմ փնտրում»

2-րդ դասարան

- Վարժություններ - «Ճի՞շտ է, թե՞ սխալ»
 Պատմություններ - «Տոնը»

3-րդ դասարան

- Վարժություններ - «Մեր ընկերները»,
«Իսկական աստեղ, բարեկիրթ օրհորդ»
Պատմություններ - «Տոնը»

4-րդ դասարան

- Վարժություններ - «Կարող եմ, ուզում եմ, ուե՛ս է»,
«Իրավունքները մեր պաշտպաններն են»
Պատմություններ - «Լուսինեի երազը»

Թեմա 9

Մասնակցություն, ակտիվ ֆաղափացիական դիրքորոշում**1-ին դասարան**

- Վարժություններ - «Սիրում է, չի սիրում»
Պատմություններ - «Ամենասիրուն բակը»

2-րդ դասարան

- Վարժություններ - «Սիրում է , չի սիրում»
Պատմություններ - «Որ լույս լինի»

3-րդ դասարան

- Վարժություններ - «Ամենից լավ բակը»
Պատմություններ - «Երկիր մոլորակի օրը»

4-րդ դասարան

- Վարժություններ - «Մենք չանենք, որ ո՞վ անի»
Պատմություններ - «Գլխուսը»

Թեմա 10

Շրջակա միջավայր**1-ին դասարան**

- Վարժություններ - «Կաղեր»
Պատմություններ - «Նվերը»

2-րդ դասարան

- Վարժություններ - «Օգնենք Երկրին»
Պատմություններ - «Աղքատ ո՞վ թափեց»

3-րդ դասարան

- Վարժություններ - «Այս խնձորը Երկիրն է», «Յոթ չափենք, մեկ թափենք»
Պատմություններ - «Աղքատ ո՞վ թափեց»

4-րդ դասարան

- Վարժություններ - «Կյանքի ուսայնը»
Պատմություններ - «Եկե՛ք պայմանավորվենք»

Թեմա 11

Հանդուրժողականություն**1-ին դասարան**

Վարժություններ - «Ծիածան»

Պատմություններ - «Հնդկացի - հնդկացի՜ խաղանք»

2-րդ դասարան

Վարժություններ - «Խտրականություն»

Պատմություններ - «Վարակիչ Զուչոն»

3-րդ դասարան

Վարժություններ - «Զեզ չենք նկատում», «Պիտակները»

Պատմություններ - «Վարակիչ Զուչոն»

4-րդ դասարան

Վարժություններ - «Կետիկներ», « Մեր կարողացածի չափով»

Պատմություններ - «Հնդկացի - հնդկացի՜ խաղանք», «Աստղը»

Թեմա 12

Միջմշակութային փոխըմբռնում**1-ին դասարան**

Վարժություններ - «Ցուցահանդես»

Պատմություններ - «Ամդիկը»

2-րդ դասարան

Վարժություններ - «Ուղիները շատ են»

Պատմություններ - «Այ քեզ բան»

3-րդ դասարան

Վարժություններ - «Ուղիները շատ են»

Պատմություններ - «Այ քեզ բան»

4-րդ դասարան

Վարժություններ - «Ակնոցդ ի՞նչ գույնի է», «Չէի՞ր ասի»

Պատմություններ - «Կոկոյի ճամփորդությունը»

Թեմա 1

Համագործակցություն

Համագործակցության ուսուցման կարևորագույն արդյունքը **անձի զարգացումն ու անհատականության ձևավորումն են**, քանի որ վերջիններս ձևավորվում են մարդկանց հետ շփման արդյունքում:

Դրական ինքնագնահատական ունեցող մարդն ավելի հեշտ է համագործակցում՝ ընդունելով խմբի բոլոր անդամների ներդրումները: Այդպիսի մարդիկ առաջադիմում են նաև ակադեմիական նվաճումների առումով:

Համագործակցության վրա հիմնված ուսուցման ընթացքում, աշակերտն իր դասարանն ընկալում է որպես փոխկապակցված համակարգ, ոչ թե առանձին անհատների խումբ: Տեսնում է, որ այդ համակարգում յուրաքանչյուրի գործողությունն ազդում է մյուսների գործողությունների վրա և, համապատասխանաբար, ազդեցություն է կրում վերջիններից:

Համագործակցությունը զարգացնում է արդյունավետ փոխհարաբերվելու կարողությունները, ինչը նույնպես դրական արդյունք է, քանի որ բոլոր մարդիկ էլ իրենց կյանքում դրա կարիքն ունեն: Սա բերում է ուրիշների կարծիքը լսելուն և հարգելուն, տարաձայնությունները խաղաղ կարգավորել կարողանալուն, փոխօգնության:

Արդյունավետ փոխհարաբերվել կարողանալու համար էական են իրական ինքնագնահատականը, սեփական և ուրիշների զգացմունքներն ու դրանց դրսևորումները հասկանալը, դիտարկումներ կատարելը:

Մարդկանց հետ դրական և աջակցող փոխհարաբերությունները մեծ ազդեցություն են ունենում նաև **հոգեբանական առողջության** վրա: Այդպիսի փոխհարաբերություններ ստեղծելու և պահպանելու անկարողությունը շատ հաճախ առաջացնում է տագնապ, դեպրեսիա, հուսահատություն, օտարում և մեկուսության զգացում: Ապացուցված է, որ մարդկանց հետ դրական փոխհարաբերություններ կառուցելու ունակությունը նվազեցնում է հոգեբանական սթրեսները՝ բարձրացնելով անկախությունը, անհատականությունը և ինքնահարգանքը: Աջակցող փոխհարաբերությունների դեպքում նվազում է սթրեսային իրավիճակների թիվը և ծանրությունը, պակասում է տագնապը:

Դրական և աջակցող փոխհարաբերությունները նպաստավոր են մասնաճյուղի **ֆինանսական առողջության** համար: Փորձը ցույց է տվել, որ բարձրորակ փոխհարաբերությունները նպաստում են երկարակեցությանը և հիվանդությունների արագ ապաքինմանը:

Համագործակցության ուսուցումը միտված է մասնաճյուղի հակումների բացահայտմանը և մասնագիտական կողմնորոշմանը, ինչն էլ նպաստում է սիրված աշխատանք գտնելուն, դրա արդյունավետությանը, բարդ իրավիճակներում կողմնորոշվելուն, աշխատանքային խնդիրները լուծելուն, մասնագիտական հաջողություններին:

Վարժություն - ՊԱՏԱՌԻԿՆԵՐ

Նպատակը - Խորացնել յուրաքանչյուրի՝ խմբի մասնաճյուղի հանդիսանալու գիտակցումը, օգնել գնահատել համագործակցության կարևորությունը խմբով խնդիր լուծելիս:

Տևողությունը - 10 րոպե:

Պարագաները - Պատմությունների կերպարներով բացիկները (հետևում՝ համապատասխան կերպարի բնութագրական տեքստով)՝ կտրտած, այնպես, որ կտորների ընդհանուր թիվը համապատասխանի դասարանի աշակերտների թվին:

Ընթացքը - Ուսուցիչը նախօրոք կտրտած բացիկները խառը լցնում է արկղիկի մեջ, ապա երեխաներին խնդրում է արկղիկից մեկական պատահական պատառիկ վերցնել: Դասարանում շրջելով՝ նրանք պետք է փորձեն գտնել իրենց բացիկը լրացնող մյուս պատառիկներն ունեցողներին, համադրեն պատառիկները՝ ամբողջացնելով բացիկը: Այս վարժության հետ կապված օժանդակ նյութերը տեղադրված են «Հավելված» բաժնում (էջ 125-ից էջ 138): Ուսուցիչն, իր հայեցողությամբ, կարող է դրանք բազմացնել, գունավորել, կտրատել և տալ աշակերտներին:

Իրենց բացիկն ամբողջացրած խմբերը նստում են առանձին սեղանների շուրջ և միասին ծանոթանում են բացիկի հակառակ կողմում գրված՝ կերպարի բնութագրին:

Խմբերն իրենց կերպարներին ներկայացնում են դասարանին:

Ներուժը - Վարժությունը փոքրիկ ձևափոխումներով կարող է կիրառվել ամեն անգամ, երբ հարկ է լինում դասարանը խմբերի բաժանել: Խթանում է հաղորդակցումը, ստեղծագործական մտածողությունը: Սովորեցնում է համադրել, դիտարկումներ կատարել:

Կերպարներ

ԿՈԿՈ Շատ հեղափոխականներ է, պճնամոլ, հաճախ է հապճեպ եզրակացություններ անում, իրեն համարում է աշխարհի տեսած և շատ է սիրում խորհուրդներ տալ: Սիրում է ուշադրության կենտրոնում լինել:

ՔՈՒՉՈ Բարի է ու բրդուր: Նվիրված է ընկերներին, չի սիրում, երբ նրանք վիճում են ու փորձում է ամեն գնով հաշտեցնել: Սովորություն ունի սև օրվա համար այսպեղ-այնպեղ ոսկորներ քաքցնել, և դրանց տեղը ոչ մի գնով չի ասի նույնիսկ ընկերներին:

ԾԱՌ Բակի ամենասիրելի ընկերն է՝ իմաստուն, կյանքի մեծ փորձով: Բշտիտ է, բայց աչքից ոչինչ չի վրիպում: Երեխաները հաճախ են նրանից խորհուրդ հարցնում: Ամռան երեկոները սիրում են նրա սրվերաշատ սաղարթի տակ հավաքվել:

ՏԻԳՐԱՆ Աշխույժ է, հնարամիտ, սիրում է գվարձալի խաղեր հորինել և ընկերներին համախմբել: Վառ երեսակայություն ունի, չի սիրում միապաղաղ պարտականություններ կատարել: Դրա համար էլ սխալմամբ կարծում են, թե ծույլ է:

ԱՆԻ Աշխատասեր է, պարասիսանապու: Երբեք առանց դասը սովորելու դպրոց չի գնա: Կազմակերպված է և նույնն էլ պահանջում է մյուսներից: Ընկերասեր է և միշտ պարասապ է օգնել նրանց:

ԳՐԻԳՈՐ Ընկերները նրան գիրտունիկ են ասում: Սիրում է կարդալ ու նոր բաներ սովորել: Արդարամիտ է, աշխատում է ընկերների հետ չվիճել, փորձում է միշտ խաղաղ ելք գտնել ցանկացած իրավիճակից:

ԼՈՒՍԻՆԵ Բակի ամենատոքոսն է և բոլորի սիրելին: Միշտ օգնում է մայրիկին: Չի սիրում, երբ իրեն փոքրի տեղ են դնում և չեն ուզում խաղացնել: Հաճախ զարմացնում է ընկերներին իր հնարամտությամբ:

«ՄԵՐ ԲԱԿԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ» պատմվածքի ընթերցում - 15 րոպե
Ընթերցմանը հաջորդող քննարկման հարցեր.

- **Երեխաներն ինչի՞ մասին էին վիճում :**
- **Վիճակահանությամբ կարողացա՞ն խնդիրը լուծել: Ինչու՞ :**
- **Հերոսները վերջում ի՞նչ լուծում գտան:**
- **Ի՞նչ օգտակար բան սովորեցինք:**

Վարժություն - ԳԻՐԶ ԵՆՔ ՍՏԵՂԾՈՒՄ

Նպատակը - Խթանել համագործակցությունը: Օգնել գիտակցել ընդհանուր գործին սեփական ներդրումների դերը:

Տևողությունը - 30 րոպե:

Պարագաներ - Ա4 թուղթ, մկրատ, կաշուն ժապավեն, ֆլումաստերներ:

Ընթացքը - Ուսուցիչը երեխաներին մեկական թուղթ ու ֆլումաստերներ է տալիս: Նախօրոք թղթերի աջ և ձախ եզրերին կետեր է նշում և բացատրում է, որ պետք է պատմվածքի հերոսներից որևէ մեկին նկարեն այնպես, որ նրա վերին վերջույթներն անպայման այդ նշված կետերում վերջանան: Ավարտելով, երեխաներն իրենց նկարածները շրջանաձև փռում են հատակին: Քանի որ բոլոր նկարներում պատկերված հերոսների վերջույթները (երեխաների ձեռքերը, Կոկոյի թևերը, Քուչոյի թաթերը և Ծառի ճյուղերը) նույն տեղում են վերջանում, ստացվում է, որ կերպարները ձեռք-ձեռքի են տվել:

Ուսուցիչը երեխաներին առաջարկում է կանգնել իրենց նկարների հաջորդականությամբ ու շուրջապար բռնել՝ որևէ ուրախ երգ երգելով:

Վերջում նկարները միացվում են իրար՝ գիրք կազմելով:

Վարժություն - ՏՈՒՆ ԵՆՔ ԿԱՌՈՒՅՈՒՄ

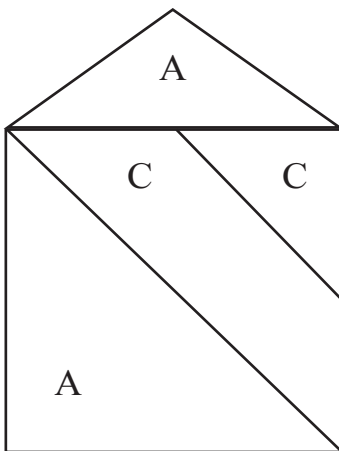
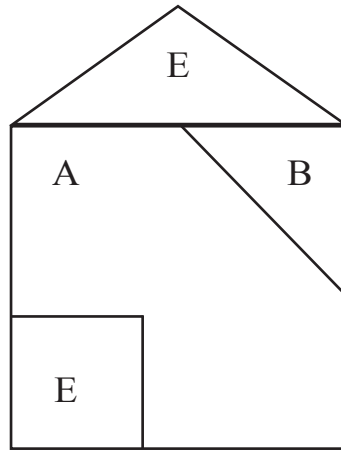
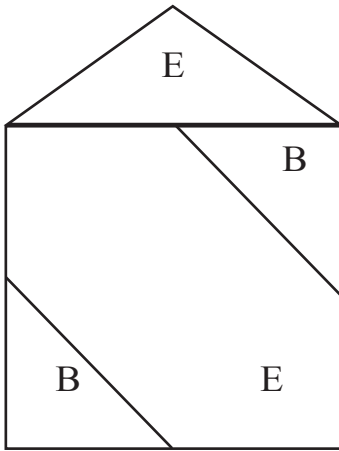
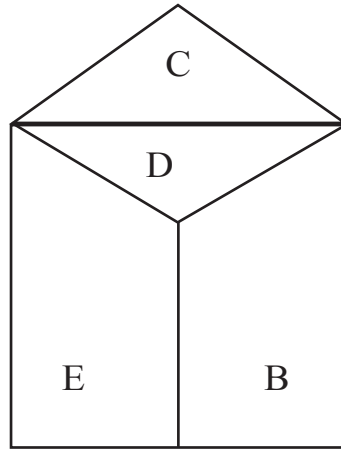
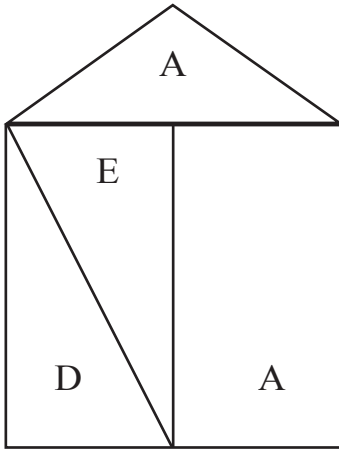
Նպատակը - Օգնել գիտակցել համագործակցության կարևորությունը՝ խմբով խնդիր լուծելիս:

Տևողությունը - 30 րոպե:

Պարագաները - Յուրաքանչյուր խմբին՝ մի քանի մասի բաժանված 5 թղթե տնակներ՝ ըստ նիշերի բաշխված 5 ծրարում:

Ընթացքը - Յուրաքանչյուր խմբի անդամների թիվը պետք է անպայման 5-ը լինի: (Եթե կան խմբերից դուրս մնացածներ, նրանք կարող են դիտորդների դեր կատարել, շրջել դասասենյակում և լուռ, առանց միջամտելու դիտարկել մյուսների աշխատանքը): Խմբի յուրաքանչյուր անդամ ստանում է կտրատած մասերով 1 ծրար: Ուսուցիչը բացատրում է, որ յուրաքանչյուր խումբ պետք է հավաքի հավասար մեծության 5 տնակ: Երեխաները պետք է պահպանեն հետևյալ կանոնը.

- *Աշխատանքի ողջ ընթացքում խմբի անդամները ո՛չ խոսքով, ո՛չ շարժուձևով միմյանց հենդ ուղղակի հաղորդակցվելու իրավունք չունեն:*

Ուսուցիչը և դիտորդները հետևում են խմբերի աշխատանքին: Երբ բոլոր խմբերն ավարտում են աշխատանքը, անցկացվում է դասարանական քննարկում:

- **Ի՞նչ մրաժեցիք, երբ տեսաք ձեր ծրարի պարունակությունը:**
- **Ի՞նչ դժվարությունների հանդիպեցիք տնակները հավաքելիս:**
- **Ինչպե՞ս հաղթահարեցիք դրանք:**

Ներուժը - Վարժությունը խթանում է ստեղծագործական մտածողությունը, նպաստում է ոչ ստանդարտ իրավիճակներում կողմնորոշվելուն, լուծումներ փնտրելուն, որոշում կայացնելուն:

Հիշեցում ուսուցչին. Տնակների մասերն ըստ ծրարների բաշխվում են հետևյալ կերպ. A տառով նշված մասերը մի ծրարի մեջ, B-ով նշածները՝ երկրորդի մեջ, C-ով նշածները՝ երրորդի, և այլն:

«ՕԳՆԵՆՔ ՄԻՄՅԱՆՑ» պատմվածքի ընթերցում - 15 րոպե

Ընթերցմանը հաջորդող քննարկման հարցեր.

- **Ի՞նչ էր ուսուցչուհու ուզածը:**
- **Ի՞նչ էր Տիգրանի ուզածը:**
- **Նրանց շահերի տարբերությունն ինչի՞ հանգեցրեց:**
- **Ի՞նչ էր Մայրիկի ուզածը:**
- **Ի՞նչը կգոհացներ պատմության բոլոր մասնակիցներին:**

Ուսուցիչը երեխաների պատասխանները գրի է առնում գրատախտակին՝ ստորև ներկայացված սխեմայով.

Նպատակները (ով ինչ էր ուզում)

- **Ուսուցչուհու**
- **Մայրիկի**
- **Տիգրանի**
- **Ընկերների**
- Բոլորի՝ ընդհանուր նպատակը**
- **Մասնակիցներին ի՞նչն օգնեց նպատակին հասնել:**

Վարժություն - ՓՈՒԶԻԿ ԲՈՆՈՑԻ

Նպատակը - Խթանել փոխօգնությունը:

Տևողությունը - 20 րոպե:

Պարագաներ - 4 մեծ արկղ կամ զամբյուղ (կարելի է նաև պարզապես 4 անկյունում կավիճով տեղ սահմանագծել), ամեն 2 աշակերտին՝ 1 փչած փուչիկ և 60-70 սմ երկարության կոճի թել:

Ընթացքը - Երեխաները նստում են շրջանով:^{*} Շրջանի մեջտեղում լցնում են փուչիկները: Ուսուցիչը բոլորին մեկական թել է տալիս և բացատրում, որ յուրաքանչյուր թելի միայն մեկ ծայրից կարող է բռնել: Խնդիրն այն է, որ թելի օգնությամբ փուչիկները վերցնեն և տեղափոխեն արկղերը: Եթե երեխաները դժվարանում են լուծում գտնել, ուսուցիչը կարող է հուշել՝ ուշադրություն հրավիրելով այն փաստին, որ փուչիկների թիվը 2 անգամ պակաս է աշակերտների թվից: Լուծումը հետևյալն է. պետք է երկու հոգի միմյանց թելերի մյուս ծայրից բռնեն և 2 թելով պահելով՝ միասին տանեն փուչիկը: Խաղն ամփոփվում է հետևյալ հարցերով.

- ♦ *Երբ խնդիրը ներկայացվեց, ի՞նչ մտածեցիք:*
- ♦ *Ինչպե՞ս գրասք լուծումը:*

Ներուժը - Վարժությունը հնարավորություն է ստեղծում, որ երեխաները ակտիվ համագործակցությամբ լուծումներ որոնեն: Հնարավորություն է տալիս օգտագործել երևակայությունը, ինչպես նաև խթանում է կոորդինացիան:

Վարժություն - ՕԳՆՈՒԹՅԱՆ ՋԵՌՔԵՐ

Նպատակը - Օգնել գիտակցել, որ ընկերական փոխհարաբերություններում կարևոր դեր է խաղում փոխօգնությունը:

Տևողությունը - 20 րոպե:

Պարագաները - Թուղթ, մատիտ, մկրատ, սոսիմձ:

Ընթացքը - Ուսուցիչը յուրաքանչյուրին բաժանում է Ա4 չափսի թուղթ և առաջարկում է թղթի վրա մատիտով ուրվագծել ձեռքի 2 ափերը, կտրել մկրատով, մեկի վրա գրել իր անունը, իսկ մյուսի վրա՝ այն դասընկերոջ, որը երբևէ օգնել է իրեն: Ապա երեխաներն իրենց նկարած երկու ձեռքերը միացնում են ծափ

* Այս վարժության համար կարևոր է, որ մասնակիցների թիվը գույգ լինի: Եթե երեխաների թիվը կենտ է, ուսուցիչն էլ պետք է մասնակցի խաղին:

տալու պես, որ գրված անունները մնան ներսի կողմում: Դրսի կողմից գրում են, թե ընկերն ինչով է օգնել իրենց: Օրինակ՝ **«Ինձ օգնել է խնդիր լուծել»**: Այս աշխատանքին տրվում է 10 րոպե, որից հետո յուրաքանչյուրը կարդում է իրեն ցույց տրված օգնությունը, մյուսները փորձում են կռահել, թե ով է եղել օգնողը: Ապա բացում են ավերը և համոզվում են՝ կռահե՞լ են, թե՞ ոչ: Վերջում ամփոփում են:

- ♦ **Ի՞նչ եք զգում, երբ օգնության կարիք ունեք:**
- ♦ **Ի՞նչ եք զգում, երբ չե՞զ օգնում եմ:**
- ♦ **Ի՞նչ եք զգում, երբ դուք եք օգնում:**

Ներուժը - Վարժությունը նպաստում է շփմանը, սովորեցնում է վերլուծել, խթանում է ստեղծագործական մտածողությունը: Խմբայնություն է ձևավորում:

«ԻՆՉՊԵՍ ԿՈԿՈՆ ԹԻՄԻ ԱՆԴԱՄ ԴԱՐՉԱՎ» պատմվածքի ընթերցում - 15 րոպե

Զննարկման հարցեր.

- ♦ **Ձեր կարծիքով Կոկոն ընկերասե՞ր է: Հիմնավորե՛ք:**
- ♦ **Ի՞նչ կպարսպե՞ր, եթե Կոկոն էլ մեղանար ընկերներից ու ինքնաթիռը բողբոջեր դրսում:**
- ♦ **Ներողամտությունն ու մեծահոգությունը կարե՞ն՞ հարկաւնիչներ են: Մեկնաբանե՛ք:**

Վարժություն - ՆԱՎԱԲԵԿՈՒԹՅՈՒՆ

Նպատակը - Օգնել գիտակցել փոխօգնության կարևորությունը:

Տևողությունը - 20 րոպե:

Պարագաներ - Չկան:

Ընթացքը - Երեխաներից մեկն ընտրվում է որպես մավ: Մյուսներին բաժանվում են դերեր՝ խութերի, շնաձկների, այլ մավերի: Նրանք պետք է արգելքների դեր կատարեն՝ խանգարելով մավի ընթացքը: «Արգելքները» խառը նստում են հատակին այնպես, որ իրենց միջով անցնելու համար բավականաչափ տեղ մնա: Խաղի ընթացքում «արգելքները» շարժվելու իրավունք չունեն: «Նավի» աչքերը կապում են, և մա պետք է փորձի սենյակի մի ծայրից (ծով) մյուսն անցնել (ափ)՝ առանց

բազմազան արգելքներին բախվելու: Եթե «նավը» որևէ խոչընդոտի շատ է մոտենում, վերջինս ձայն է հանում. «խութերը»՝ «խը՛շշ»՝ նմանաձայնելով ժայռերին բախվող ալիքների աղմուկը, «այլ նավերը»՝ «ուու՛»՝ նմանաձայնելով նավի շչակի ձայնը, իսկ «շնածկները» ծափ են տալիս, որպեսզի զգուշացնեն, որ «նավը» պետք է ուղղությունը փոխի: Եթե «նավը» բախվում է որևէ «արգելքի», կամ երբ «նավն» «ափ» է հասնում, նոր «նավ» է ընտրվում, և խաղը նորից է սկսվում: Խաղն ամփոփվում է դասարանական քննարկմամբ.

♦ *Դժվա՞ր էր արգելքները հաղթահարել:*

♦ *Ի՞նչն օգնեց ձեզ ապահով ափ հասնել:*

Ներուժը - Վարժությունը մեծ զվարճություն է առաջացնում՝ դասարանում ստեղծելով ջերմ մթնոլորտ: Ձևավորում է պատասխանատվության զգացում: Պահանջում է ուշադրության կենտրոնացում, կողմնորոշում:

Վարժություն - ԳՅՈՒՂ ԿԱՆԳՆԻ՝ ԳԵՐԱՆ ԿԿՈՏՐԻ

Նպատակը - Օգնել գիտակցել համերաշխության կարևորությունը:

Տևողությունը - 15 րոպե:

Պարագաներ - Թղթերի կապույկ կամ ընդհանուր տետր, թելերի հաստ խուրձ, ավելի շյուղերի կամ ատամի չոփիկների հաստ խուրձ:

Ընթացքը - Ուսուցիչը դասարանը բաժանում է 3 խմբի: Մեկ խմբին տալիս է օգտագործված, հին ընդհանուր տետր կամ թղթերի կապույկ, մյուսին՝ ավելի շյուղերի կամ ատամի չոփիկների հաստ խուրձ, իսկ երրորդին՝ թելերի խուրձ և առաջարկում է փորձել դրանք մեջտեղից 2 կես անել: (Առաջադրանքն իրագործելի է միայն եթե տետրի էջերը, խրձի շյուղերը կամ թելերն իրարից առանձնացվեն և առանձին-առանձին կիսվեն): 5 րոպեից երեխաներին առաջարկում է շրջանաձև նստել և քննարկել արդյունքները.

♦ *Ինչու՞ էր սկզբում անհնար քվում առաջադրանքը կատարելը:*

♦ *Արա՞գ կռահեցիք, թե ինչպես կարելի է առաջադրանքը կատարել:*

♦ *Կատարած աշխատանքը որևէ բան սովորեցրե՞ց:*

♦ *Ինչպե՞ս եք հասկանում «Գյուղ կանգնի՝ գերան կկոտրի» ժողովրդական ասացվածքը:*

Ներուժը - Նպաստում է համագործակցությամբ խնդիրներ լուծելուն, խթանում է վերլուծական մտածողությունը:

Վարժություն - ՄԵՆՔ ԽՈՒՄԲ ԵՆՔ

Նպատակը - Խորացնել ինքնաճանաչումը, նպաստել խմբայնության ձևավորմանը՝ արժևորելով խմբի յուրաքանչյուր անդամի ներդրումը:

Տևողությունը - 20 րոպե:

Պարագաներ - Նախօրոք պատրաստած «Ծառը» պատտառը (Ա1 թղթի վրա նկարած ծառ՝ բնով, ճյուղերով, արմատներով), աշակերտների լուսանկարները, ստվարաթուղթ, ֆլումաստերներ, սոսինձ, մկրատ և թղթի թերթիկներ:

Ընթացքը - Ուսուցիչը պատին է փակցնում նախօրոք պատրաստած «Ծառը» պատտառը: Երեխաներին տալիս է ստվարաթուղթ, թղթի թերթիկներ, սոսինձ, մկրատ: Երեխաներին հանձնարարում է ստվարաթղթից տերևներ պատրաստել, դրանց վրա փակցնել իրենց լուսանկարները կամ նկարել իրենց և գրել անուն - ազգանունը: Ուսուցիչն ինքն էլ է մի տերև պատրաստում: Աշխատանքն ավարտելուց հետո ուսուցիչը երեխաներին հանձնարարում է տրված թերթիկների վրա գրել իրենց բնավորության երկու դրական հատկանիշ, որոնք կարող են նպաստել դասարանի համերաշխությանը: Դրանից հետո առաջարկում է իրենց լուսանկարներով տերևները փակցնել ծառի ճյուղերին, իսկ գրված հատկանիշներով թղթիկները՝ արմատներին: 3-5 րոպե ժամանակ է տրվում, որպեսզի երեխաները ծանոթանան «դասարանի ծառին»:

Ամփոփիչ քննարկում.

♦ *Ի՞նչ նոր բան իմացաք ձեր ընկերների մասին:*

♦ *Ձեր կարծիքով պատրաստին փակցված հատկանիշները պե՞տք են դասարանին: Ինչու՞:*

Ներուժը - Վարժությունը նպաստում է ինքնահաստատմանը, խմբի բոլոր անդամների նկատմամբ դրական վերաբերմունք է ձևավորում, խթանում է համագործակցությունը:

Թեման ամփոփող վարժություն - 5 րոպե

Մասնակիցները շրջանով, հերթով պատասխանում են հետևյալ հարցին.

♦ *Ես այս դասից սովորեցի...: Իսկ դո՞ւ:*

Այսպիսով՝ ամեն նախորդ մասնակից հաջորդին է փոխանցում պատասխանելու հնարավորությունը:

ԹԵՄԱ 2

Արդյունավետ հաղորդակցում

Շրջապատի հետ արդյունավետ հարաբերվելու անկյունաքարը օբյեկտիվ ինքնարժեքն ունենալն է: Իրենք իրենց նկատմամբ դրական դիրքորոշում ունեցող երեխաները ավելի հաճախ են դրական ընկալում ուրիշներին: Եթե ուզում ենք, որ երեխաները ընկալունակ լինեն, մարդկանց զանազան խմբերի հանդեպ հարգանքի, հավասարության գիտակցում ունենան, շատ կարևոր է, որ նրանց մեջ ձևավորվի ինքնարժեքն ունենալը: Այս զգացումը նրանց օգնում է նոր ոլորտներ թափանցել՝ հակասական երևույթները քննելու, սովորելու, նոր, անծանոթ տեսակետներ ձևավորելու խնդրում:

Ցածր ինքնագնահատականը միջանձնային կոնֆլիկտների աղբյուր է համարվում: Ենթադրվում է, որ դժվարություններ ունեցող, ագրեսիվ երեխաները, հասակակիցների հետ հարաբերվելիս իրականում փորձում են այդ կերպ փոխհատուցել ցածր ինքնագնահատականը:

Հետազոտությունները պարզել են, որ իրենք իրենց, մասնաճիճի, արժեքը գնահատող երեխաներն առավել հակված են չհանդուրժելու խտրականությունն ու անհավասարությունը, առավել պատրաստ են պայքարելու անարդարության դրսևորումների դեմ: Բարձր ինքնագնահատականն ուղիղ համեմատական է ճգնաժամի պարագայում պայքարելու պատրաստականությանը, ի հակադրություն հուսահատվելուն, կամ պասիվորեն մեկ ուրիշից լուծում սպասելուն: Ուրեմն, եթե ուզում ենք, որ երեխան պատրաստ լինի որոշում կայացնելու և արդյունավետ գործելու, անհրաժեշտ է նրա մեջ ինքնարժեքն ունենալ:

Հատկապես կարևոր է ինքնարժեքն ունենալը այն խմբի երեխաների մեջ, որոնք առավել ենթակա են խտրականության: Նախապաշարումներին դիմակայելու վերջիններիս ունակությունը մեծապես կախված է նրանց՝ իրենց իսկ հանդեպ ունեցած գնահատականից:

Ինքնարժեքն ունենալը պրոցեսում պետք է կարևորել մասնաճիճի՝ աշխարհում իրենց դերը կոդները նկատելու և գնահատելու կարողությունը:

Ուսուցիչները նկատել են, որ դրական ինքնագնահատականն ունեցող

երեխաներին հատուկ են հետևյալ հատկանիշները.

- *իրենց թե՛ ուժեղ, թե՛ թույլ կողմերը իրապեսորեն գնահատելու ունակություն,*
- *ուրիշների արժանիքը փեսնելու ունակություն,*
- *առանց պաշտպանվողի դիրք ընդունելու, քննադատությունը և այլ առաջարկներ հանգիստ ընդունելու ունակություն,*
- *համագործակցելու ունակություն՝ ընդունելով խմբի բոլոր անդամների ներդրումները և առանց փորձելու իր մտքերը մյուսներին պարտադրել կամ նրանց իշխել,*
- *կոնֆլիկտային իրավիճակներում տրամաբանված, հավասարակշռված կեցվածք ընդունելու ունակություն՝ առանց խոսքային կամ ֆիզիկական բռնության դիմելու:*

Արդյունավետ շփումը կարևորագույն գործոն է հարմարունակության ձևավորման խնդրում:

Որպեսզի մեր դիրքորոշումը հասկանալի լինի մյուսներին, մենք պետք է կարողանանք մեր մտքերն ու զգացմունքները ճիշտ ներկայացնել:

Լսելու, ինֆորմացիա կլանելու, հարցեր տալու կարողությունը երեխաներին հնարավորություն է տալիս գիտակցել աշխարհում և իրենց շուրջ տեղի ունեցող երևույթները: Այլ կարծիքների ընկալունակության ձևավորումը կատարվում է հստակ ինքնարտահայտման և ըմբռնելով լսելու կարողությունների հիման վրա:

Հաղորդակցվել կարողանալը, հատկապես երբ խոսքը զգացմունքների արտահայտման մասին է, կարող է արդարության գաղափարին անդրադառնալու համար հիմք ծառայել: Եթե երեխան իր հանդեպ անարդարացի վերաբերմունքի դեպքում կարողանում է արտահայտել իր զգացածը, նա նաև կկարողանա պատկերացնել այլոց՝ անարդարացի վերաբերմունքի արժանացածների զգացմունքները: Հետևաբար, արդյունավետ հաղորդակցումն ու համագործակցությունը նպաստում են ուրիշների տեսակետն ընդունել կարողանալուն, նրանց զգացմունքներն ու տրամադրությունները հասկանալուն:

Ամփոփելով կարող ենք նշել, որ արդյունավետ հաղորդակցությունը

- *Նպաստում է փոխըմբռնմանը,*
- *տեղեկատվության հոսք է ապահովում,*
- *մարդկանց օգնում է հաղթահարել խոչընդոտները և կարողանալ անկաշկանդ բանավիճել,*
- *խթանում է նպատակին հասնելու համար գործողությունների դիմելը,*

➤ Կեղեկություն է փոխանցում՝ մյուսներին խրախուսելով նորովի մտածել և ավելի արդյունավետ գործել:

Բոլորս էլ մեր ողջ կյանքի ընթացքում ենք սովորում արդյունավետ հաղորդակցվել, փորձ ենք ձեռք բերում, հաճախ՝ մեր իսկ սխալներից դասեր առնելով:

Մեծ է արդյունավետ հաղորդակցման դերը հանդուրժողականության, կոնֆլիկտների հարթման և համագործակցության գործում:

Դպրոցական օրվա բնականոն ընթացքը հագեցած է այնպիսի իրավիճակներով, երբ աշակերտները, ուսուցչի հմուտ ուղղորդմամբ, հնարավորություն ունեն հաղորդակցման հմտություններ ձևավորել: Այս խնդրում աշակերտներին և ուսուցիչներին օգնելու են կոչված մասն հատուկ մշակված վարժությունները, որոնք ներկայացնում ենք ստորև:

Վարժություն - ՀԵՌԱԽՈՍ

Նպատակը - Օգնել գիտակցել արդյունավետ հաղորդակցման կարևորությունը:

Տևողությունը - 10 րոպե:

Պարագաներ - Չկան:

Ընթացքը - Երեխաները նստում են շրջանաձև: Ուսուցիչն սկսում է խաղը՝ իր ձախ կողմում կանգնած աշակերտի ականջին որևէ պարզ նախադասություն շշմջալով: Աշակերտն իր հերթին լսածը փոխանցում է իր ձախ հարևանին, և այսպես շարունակ՝ մինչև շրջանը լրանա: Վերջին մասնակիցն իր լսածն ասում է բարձրաձայն, և այն համեմատվում է առաջինի ասածի հետ: Խաղի խնդիրն այն է, որ առաջինի ասածը տեղ հասնի առանց աղավաղումների: Կարելի է խաղալ 2-3 շրջան՝ ուղերձն աստիճանաբար բարդացնելով, ինչպես մասն շարքում փոխելով երեխաների տեղերը և ուղերձի ուղղություն՝ աջից ձախ և հակառակը:

Վարժություն - ՀԵՌԱԳԻՐ

Նպատակը - Ծանոթացնել ոչ խոսքային հաղորդակցման ձևերին:

Տևողությունը - 10 րոպե:

Պարագաներ - Չկան:

Ընթացքը - Խաղն ընթանում է նախորդի նման, այն տարբերությամբ, որ

երեխաներն, իրար ականջի շնչալու փոխարեն, որոշակի ռիթմով իրար ձեռք են սեղմում: Առաջին ձեռքսեղմումը կարող է ուսուցիչն անել, որ երեխաները հասկանան, թե իրենցից ինչ է պահանջվում: Խաղը համարվում է հաջողված, եթե ուղերձն անփոփոխ տեղ է հասնում:

Վարժություն - ՄԱՐԴ - ԳՐԱՏԱԽՏԱԿ

Տևողությունը - 10 րոպե:

Պարագաներ - Չկան:

Ընթացքը - Երեխաները նստում են շրջանաձև՝ մեկը մյուսին մեջքով շրջված: Խաղն սկսողը դիմացինի մեջքին մատով որևէ պարզ նշան է «նկարում» (շրջան, եռանկյունի, զիգագ, խաչ և այլն): Խաղընկերն իր ընկալածը «նկարում» է իր դիմացինի մեջքին: Վերջին մասնակիցն իր ընկալածը պատկերում է գրատախտակին, որպեսզի ողջ խումբը տեսնի: Համեմատում են առաջինի «նկարած» պատկերի հետ:

Ներուժը - Այս վարժություններն աշակերտներին օգնում են ըմբռնել խոսքային և ոչ խոսքային հաղորդակցության նրբությունները: Երեխաները համագործակցությամբ բացահայտում են շփման այլընտրանքային եղանակներ: Վարժությունները նպաստում են լսելու, համեմատելու հմտությունների ձևավորմանը և պահանջում է ուշադրության կենտրոնացում:

«ՔՈՒՉՈՅԻ ԾՆՆՎՅԱՆ ՕՐԸ» պատմվածքի ընթերցում - 15 րոպե

Քննարկման հարցեր.

- ♦ *Ինչպե՞ս էին պատմվածքի հերոսները որոշել շնորհավորել Քուչոյին:*
- ♦ *Ինչու՞ այդ եղանակն արդյունավետ չեղավ:*
- ♦ *Արդյունավետ հաղորդակցման ի՞նչ կանոններ կարող եք առաջարկել:*

Վարժություն - ՓՈԽԱՆՑԵԼ ՏԱՐԲԵՐ ԶԳԱՏՄՈՒՆՔՆԵՐՈՎ

Նպատակը - Օգնել գիտակցել, որ տեղեկության իմաստը մեծապես կախված է հնչերանգից: Ոչ ճիշտ հնչերանգը կարող է թյուր-ըմբռնման պատճառ դառնալ:

Տևողությունը - 15 րոպե:

Ընթացքը - Մասնակիցները շրջան են նստում: Ուսուցիչը հերթով նախադասություններ է կարդում:

Օրինակ.

- *Այսօր հրաշալի եղանակ է:*
- *Դու ինչ շատ ես դուր գալիս:*
- *Ես ոչնչից չեմ վախենում:*
- *Ապրե՛ս:*
- *Ո՛նց էլ գլխի ընկար:*
- *Շա՛ր գեղեցիկ է:*
- *Ի՞նչ ես անում:*

Մասնակիցները պետք է հերթով կրկեն նախադասությունը՝ տարբեր հնչերանգներով:

- ♦ *Փոխվու՞մ էր արդյոք նախադասությունների իմաստը, երբ դրանք տարբեր հնչերանգներով էիք արտասանում: Ինչպե՞ս:*

Վարժություն - ՀՈՒՅՁԵՐԸ ԵՎ ԽՈՍԶԸ

Նպատակը - Նպաստել զգացմունքների վրա խոսքի ազդեցությունը գիտակցելուն:

Տևողությունը - 25 րոպե:

Պարագաները - Թուղթ, գունավոր մատիտներ:

Ընթացքը - Դասարանը բաժանվում է 3-4 հոգանոց խմբերի, ուսուցիչը խմբերին 2-3-ական հույզ է առաջարկում և խնդրում է դրանք գրել առանձին թղթերի կենտրոնում, իսկ շուրջը գունավոր մատիտներով գրել այն բառերն ու արտահայտությունները, որոնք, իրենց կարծիքով, կարող են տվյալ հույզերն առաջացնել: (Օրինակ՝ ուրախություն կարող են առաջացնել «Ապրե՛ս», «Սիրում եմ», «Ինչ լա՛վն ես», «Շնորհակալություն» բառերն ու արտահայտությունները և այլն): Ավարտելով՝ խմբերը հերթով ներկայացնում են իրենց աշխատանքները: Եթե տարբեր խմբերում մույն հույզը կրկնվել է, երեխաները համեմատում են, քննարկում, կարծիքներ փոխանակում, լրացնում, մեկնաբանում: Վերջում աշխատանքները կարելի է փակցնել պատին: Հաջորդում է դասարանական քննարկում հետևյալ հարցերի շուրջ.

➤ **Արդյո՞ք նույն բառերը միշտ նույն հույզն են առաջացնում:**

➤ **Բառերից բացի էլ ինչո՞ւ է պայմանավորված խոսքի ազդեցությունը զգացմունքների վրա:**

Քննարկման նպատակն է՝ երեխաներին ուղղորդել, որպեսզի գիտակցեն, որ խոսքը բառերի և դրանք արտահայտելու հնչե-րանգի միասնությունն է: Օրինակ՝ հեզմանքով ասված գովես-տը կարող է վիրավորել, մինչդեռ նրբանկատ ասված դիտողու-թյունը կարող է խրախուսել և ուղղորդել, այլ ոչ՝ նսեմացնել:

Ներուժը - Վարժությունները խթանում են համագործակցությունը, վեր-լուծական, ստեղծագործական մտածողությունը, նպաստում են հույզերի տարբերակմանը, ընդլայնում բառապաշարը, ձևավորում ապրումակցում:

Վարժություն - ԼՍԻՐ, ՎԵՐԱՐՏԱԴՐԻՐ

Նպատակը - Օգնել գիտակցել ուշադիր լսելու կարևորությունը՝ միմյանց հասկանալու համար:

Տևողությունը - 20 րոպե:

Պարագաները - Յուրաքանչյուր խմբին՝ մեկ «Կատակներ» քարտերի փաթեթ, գնդակ:

Ընթացքը - Դասարանը բաժանվում է 5 հոգանոց խմբերի: Խմբերը նստում են շրջանաձև: Ուսուցիչը յուրաքանչյուր խմբին մե-կական գնդակ է տալիս և քարտերի մեկական փաթեթ, որը կույտով դնում են կենտրոնում:

Սկսում է նա, ում ձեռքին գնդակն է: Նա կույտից մի քարտ է վերցնում և բարձրաձայն ընթերցում է: Այա գնդակը նետում է խմբի մեկ այլ անդամի՝ իր ընտրությամբ: Բռնողը պետք է փորձի վերարտադրել՝ պատմել ընկերոջ կարդացածը: Այա ինքն էլ իր հերթին է մի քարտ վերցնում և ընթերցում, որպես-զի մեկ ուրիշը փորձի վերարտադրել: Այսպես շարունակվում է, մինչև բոլորը մասնակցեն:

Վարժությունն ամփոփվում է հետևյալ հարցով.

♦ **Ձեր կարծիքով ինչու՞ է կարևոր դիմացիին ուշադիր լսելը:**

Ներուժը - Վարժությունը նպաստում է բանավոր խոսքի, ընթերցելու հմտությունների զարգացմանը, ուշադրության կենտրոնաց-մանը: Խթանում է վերլուծական մտածողությունը:

Կասսկներ

1. Մաքենմատիկայի դասին Ուսուցչուհին հարցրեց.
 - Ո՞վ կարող է ասել՝ ո՞րն է շար՝ երկու 50 դրամանոցը, քե՞ մեկ 100 դրամանոցը:
 - Երկու 50 դրամանոցը,- Կեղից պատասխանեց Լուսինեն,- եթե մի 100 դրամանոցը կորցնեմ, փող չեմ ունենա, իսկ եթե մի 50 դրամանոցը կորցնեմ, դեռ 50 դրամ կմնա:
2. Մի օր Ուսուցչուհին մի նշանավոր լողորդի մասին էր պատմում:
 - Գիրե՞ք, որ նա սովորություն ունեի ամեն առավոտ՝ նախաճաշից առաջ, 3 անգամ գիրի մի ափից մյուսը լողալ:
 - Հանկարծ լսեց Տիգրանի բարձրաձայն ծիծաղը:
 - Ի՞նչ է, չե՞ս հավատում, որ լավ լողորդը կարող է այդքան լողալ,- հարցրեց Ուսուցչուհին:
 - Հավատալը՝ հավատում եմ, - պատասխանեց Տիգրանը,- ուղղակի չեմ հասկանում՝ այդքանից հետո ինչու՞ 4-րդ անգամն էլ չէր լողում, որ վերադառնար այն ափը, ուր շորերն էր թողել:
3. Տիգրանը գլխիկոր մոտեցավ Անիին ու վախվխելով հարցրեց.
 - Ի՞նչ ես կարծում, եթե մի բանի Կեղը գիրես, կարո՞ղ ես ասել, թե այն կորել է:
 - Իհարկե՞ ոչ, - վստահ պատասխանեց Անին:
 - Լավ է, ուրեմն՝ քո նոր օդապարուկը չի կորել, որովհետև ես հաստատ գիրեմ, թե որրեղ է՝ երկնքում, - թեթևացած շունչ քաշեց Տիգրանը:
4. Մի օր երեխաները քաղաքից դուրս էքսկուրսիա էին գնացել: Անին ու Գրիգորը մի այգի տեսան, ուր բոլոր ծառերին խնձորներ կային, բացի մեկից: Չարմացած, սկսեցին վիճել, թե՞ տեսնես ի՞նչն էր պատճառը: Այդ պահին Կոկոն թռավ-եկավ ու թառեց ծառի ճյուղին: Երեխաները խոստացան իրենց բաժին կարկանդակը նրան տալ, եթե բացատրի այդ տարօրինակ երևույթի պատճառը: Կոկոն վերցրեց կարկանդակները, մինչև վերջին փշուրն ախորժակով կտցեց, ապա ասաց.
 - Հասկանո՞ւ եք, բանն այն է, որ մյուս բոլոր ծառերը խնձորե՛նի են, իսկ այս մեկը՝ կաղնի:
5. Մի օր գրականության դասին Ուսուցչուհին հարցրեց.
 - Ո՞վ կարող է ասել՝ ո՞ր հայ հեքիաթագրի մասին ենք այսօր խոսելու:

- *Ղազարոս Աղայանի, - ասաց Տիգրանը:*
- *Իսկ կարո՞ղ ես ասել նրա ծննդյան և մահվան տարեթվերը:*
- *Չգիտեմ:*
- *Երևում է, որ դասող չես կարդացել, թե չէ՝ տեսած կլինեիր. հենց առաջին տողում գրված է:*
- *Հա՛, - բացականչեց Տիգրանը, - ես էլ կարծում էի՝ դա նրա բջջային հեռախոսի համարն է:*

6. Մի օր առավոտյան Քուչոն զբոսանքի է գնում, բայց նախորդ օրը նվեր ստացած կոնֆետը թողնում է իր բնում, կողքն էլ՝ մի գրություն. «Այս կոնֆետի տերը իր սուր ատամներով կարող է գողին բզիկ-բզիկ անել: Ես վերադառնալու եմ»:

Հետ գալով՝ տեսնում է, որ կոնֆետը չկա, փոխարենը Կոկոյի «ագռավի ճանկերով» խզրզած մի ուրիշ գրություն է թողած. «Այս գրության հեղինակը կարող է մեկ ժամում 40 կիլոմետր թռչել: Ես չեմ վերադառնալու»:

Վարժություն - ԱՍԵԿՈՍԵՆՆԵՐ

Նպատակը - Պատկերավոր կերպով ցույց տալ ընկալումների տարբերությունը: Օգնել գիտակցել ճշգրտող հարցերի կարևորությունը՝ թյուրմեթոցներով խուսափելու համար:

Տևողությունը - 20 րոպե:

Պարագաներ - Չկան:

Ընթացքը - Աշակերտներից 7 կամավոր է ընտրվում: Նրանցից 6-ը լսաբանից դուրս են հրավիրվում: Ուսուցիչը դասարանին բացատրում է, որ մի պատմություն են լսելու, բայց միայն մեկ անգամ: Կարդում է տեքստը, ապա դրսում սպասող կամավորներից մեկին ներս է հրավիրում: Դասարանում մնացած կամավորը ներս եկածին պատմում է լսած պատմությունը: Ապա հաջորդ կամավորն է ներս հրավիրվում, և երկրորդը նրան է պատմում առաջինից լսածը: Այսպես հերթով կամավորները ներս են հրավիրվում, և ամեն նախորդը հաջորդին պատմում է իր լսած պատմությունը: Արդյունքում բավական զավեշտալի իրավիճակ է ստեղծվում, քանի որ պատմությունը բերնեբերան անցնելով ամեն անգամ աղավաղվում է. ինչ-որ մանրամասներ բաց են թողնվում, ինչ-որ բաներ էլ, չգիտես որտեղից՝ հայտնվում են:

Ամփոփիչ քննարկում.

- ♦ *Պատմությունն ինչու՞ խեղաթյուրվեց:*
- ♦ *Առաջին շեղումը ո՞ր պահին տեղի ունեցավ: Ի՞նչն էր պատճառը:*
- ♦ *Ո՞րն էր պատմվածքում Քուչոյի թյուրըմբռնման պատճառը:*
- ♦ *Ի՞նչ պիտի աներ Քուչոն, որպեսզի խուսափեր թյուրըմբռնումից:*

Ներուժը - Վարժությունը զարգացնում է բանավոր խոսքը, ձևավորում է ինֆորմացիան տնօրինելու, կարևորը երկրորդականից տարբերելու հմտությունները: Նպաստում է ուշադրության կենտրոնացմանը և հիշողությունը մարզելուն:

Վարժություն - ՌՎ Է ՄԵՂԱՎՈՐԸ

Նպատակը - Օգնել գիտակցել թյուրըմբռնումների պատճառները և ճշգրտող հարցերի կարևորությունը՝ առաջիններից խուսափելու համար:

Տևողությունը - 20 րոպե :

Պարագաներ - «**ՌՎ Է ՄԵՂԱՎՈՐԸ**» և «**ԽՈՒՉԱՐԿՈՒՆԵՐԸ**» պատմվածքներից հատվածներ:

Ընթացքը - Ուսուցիչը դասարանը բաժանում է խմբերի: Նրանց մի մասին տալիս է «**ՌՎ Է մեղավորը**», մյուսներին՝ «**Խուզարկումները**» տեքստերը: Բացատրում է առաջադրանքը. երեխաները պետք է ընթերցեն տեքստերը և քննարկելով որոշեն, թե ինչն էր թյուրըմբռնման պատճառը, այնուհետև առաջարկություններ անեն, թե ինչպես կարելի էր դրանցից խուսափել: Խմբերն իրենց առաջարկությունները ներկայացնում են դասարանին, լրացումներ անում, քննարկում:

- ♦ *Երբեք պատահե՞լ է, որ մի բան ասեք, բայց չեզ սխալ հասկանան կամ չհասկանան: Եթե այո, ի՞նչ եք կարծում՝ ի՞նչ պատճառով:*

Այնուհետև դասարանը, կատարած աշխատանքի և քննարկման արդյունքում արված եզրահանգումների հիման վրա, թյուրըմբռնումներից խուսափելու և արդյունավետ հաղորդակցվելու կանոններ է առաջարկում: Հարկ եղած դեպքում ուսուցիչը կարող է ուղղորդել և լրացումներ կատարել:

Վերջում ընթերցում են պատմություններն ամբողջությամբ, և երեխաները քննարկում են, թե կերպարներն ինչ պետք է անեին թյուրըմբռնումներից խուսափելու համար:

Ներուժը - Ջարգացնում է քննադատական և ստեղծագործական մտածողությունը, խթանում է վերլուծելու, եզրահանգումներ անելու կարողությունները:

Արդյունավետ հաղորդակցման կանոններ

- ♦ *Ուշադիր լսե՛ք զրուցակցին:*
- ♦ *Անհարկի մի՛ ընդհատեք, մինչև վերջ լսե՛ք նրան :*
- ♦ *Հսպճեալ եզրահանգումներ մի՛ արեք:*
- ♦ *Պարզաբանող հարցեր՝ փվեք՝ համոզվելու համար, որ ճիշդ եք հասկացել սավածը:*
- ♦ *Ավելի վստահեք չեք պեսածին ու լսածին, քան ուրիշի խոսքին:*
- ♦ *Գնահատականներ փախուց առաջ ծանոթացե՛ք նույն հարցի վերաբերյալ ուրիշների կարծիքին:*

Խուզարկումներ

(*հասված*)

Ամռան շոգ օր էր: Կոկոն իր սովերոս բնում քնած լավ-լավ երագներ էր տեսնում: Մեկ էլ հանկարծ որտեղից-որտեղ լսվեց Գրիգորի բամբ ձայնն ու արթնացրեց Կոկոյին:

«Հազիվ էր աչքս կալել», - փնթփնթաց Կոկոն, բայց գլուխը բնից կախեց, որ տեսնի՝ ինչ է կատարվում: Ախր, շատ հետաքրքրասեր թռչուն էր:

- Եկե՛ք խուզարկու-խուզարկու խաղանք, - ասում էր Գրիգորը, - ասենք՝ մի բան է պատահել: Հանցանշաններ կհավաքենք, կբացահայտենք հանցանքը ու կբռնենք մեղավորին:

- Շուտ եմ ասել՝ ես խուզարկում եմ, - վրա տվեց Քուչոն, վախենալով, թե մեկ էլ տեսար՝ իրեն հանցանշանի դերն առաջարկեն:

- Բա ե՞ս, - ասաց Անին, - ես էլ եմ ուզում խուզարկու լինել:

- Բոլորս էլ խուզարկումներ ենք լինելու, - ընկերներին հանգստացրեց Գրիգորը, - բացի Տիգրանից: Տիգրանը...

«Այ քեզ բա՛ն, խեղճ Տիգրան», - վրդովվեց Կոկոն ու առանց երկար-բարակ մտածելու թռավ դեպի Տիգրանենց բաց լուսամուտը, որ ընկերոջը զգուշացնի իր դեմ պատրաստվող դավադրության մասին:

- Չի՛ կարող պատահել, - չհավատաց Տիգրանը՝ Կոկոյի պատմությունը լսելով:

- Ականջո՛վս լսեցի, - վատահեցրեց Կոկոն:

Ու Տիգրանը շատ վշտացավ. ախր, ընկերներն ինչու՞ չեն ուզում իրեն խաղացնել:

Իսկ այդ միջոցին Գրիգորը շարունակում էր բացատրել խաղի կանոնները.

- ...Տիգրանը բոլորիցս հնարամիտ է ու լավ է հորինում: Նա կլինի հանցագործություն հորինողը՝ հեղինակը: Հետո տարբեր տեղերում հանցանշաններ կթաքցնի, որ փորձենք գտնել:

Ռ՞վ է մեղավորը

(*հասված*)

Վաղ առավոտ էր: Քուչոն աչքերը բացեց, ճմլկոտեց, իրեն թափ տվեց ու բնից դուրս մայեց: «Ինչ լավ օր է, - մտածեց: - Երևի դեռ շատ շուտ է՝ բալկոն ոչ ոք չկա»: Հետո չորսբոլորը մայեց, ծաղկանոցը տեսավ ու պապանձվեց. ամբողջ ծաղկանոցը փորփրած էր: Ոչ մի ծաղիկ չէր մնացել: Քուչոն վախեցած վազեց դեպի Ծառն ու ձայն տվեց Կոկոյին.

- Կոկո՛, այ՛ Կոկո, կարո՞ղ է տեսած լինես, թե ծաղկանոցն ով է փչացրել:

- Խըրըռռ - հըմփ, - լավեց Կոկոյի բնից:

- Հա՞, - Կոկոյի ձայները «այո» կարծելով, Քուչոն ոգևորվոց: - Դե ի՞նչ ես մատել, արի՛ր բռնենք չարագործին:

Կոկոն քնի մեջ գլուխը թափահարեց ու էլի ինչ-որ անհասկանալի ձայներ հանեց: Քուչոն մտքերի մեջ ընկավ. «Տեսնես ինչու՞ չի ուզում, որ մեղավորին բռնենք: Վայ թե իր ընկերներից մեկի գործն է: Հա՛, էլի, թե չէ՝ ինչու՞ պիտի պաշտպաներ»: Ու տեսնելով, որ երեխաներն արդեն բակ են իջել, շտապեց, որ պատմի, թե ինչպես է Կոկոն վատ շրջապատ ընկել, հերիք չէ, հիմա էլ թաքցնում է հանցագործներին:

Թեման ամփոփող վարժություն - 5 րոպե

Մասնակիցները շրջանով, հերթով պատասխանում են հետևյալ հարցին.

♦ *Ես այս դասից սովորեցի...: Իսկ դու՞:*

Այսպիսով ամեն մախորդ մասնակից հաջորդին է փոխանցում պատասխանելու հնարավորությունը:

Թեմա 3

ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ԽԱՄԱՏԵՂ ԼՈՒԾՈՒՄ, ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԿԱՅԱԳՈՒՄ

Թեմայի նպատակն է երեխաներին տեղեկություններ տալ խնդիրների և կոնֆլիկտների առաջացման պատճառների, դրանք հրահրող կամ մեղմող գործոնների մասին:

Եթե ուզում ենք ժամանակակից կյանքի պահանջներին պատրաստ սերունդ ունենալ, նախ և առաջ պետք է փորձենք օգնել երեխաներին, որպեսզի մեծանալով դառնան պատասխանատու քաղաքացիներ, ունենան անհատական մտածողություն, լինեն ինքնուրույն: Այս ամենի համար կարևոր է, որ նրանք կարողանան պատասխանատու որոշումներ կայացնել, ծառացած խնդիրների համար լուծումներ առաջարկել: Երեխաներին ընտրության հնարավորություն տալով՝ օգնում ենք խթանել նրանց կարողությունները, որոնք հետագայում կնպաստեն ավելի համարձակ որոշումներ կայացնելուն:

Ի՞նչ են որոշումները, և ի՞նչ են խնդիրները:

Որոշումներն ունեցած տեղեկությունների հիման վրա արված դատողություններն ու եզրահանգումներն են: Խնդիրները երկրնտրանքներն են, որոնք հարկավոր է վերլուծել՝ որոշումներ կայացնելու համար:

Համագործակցությամբ որոշումներ կայացնել կարողանալը երեխաներին նախապատրաստում է ժողովրդավարական հասարակության մեջ ապրելուն: Սակայն նույնիսկ պարզագույն հարցերի վերաբերյալ համաձայնության հասնելը բավական բարդ խնդիր է: Հատկապես մեծահասակներիս համար երբեմն շատ դժվար է գործնականում համագործակցությամբ խնդիրներ լուծելը: Մեր առաջին մղումն է լինում լուծման մե՛ր տարբերակն առաջարկել, և եթե երեխաներն այն ուշադրության չեն արժանացնում, հուսահատվում կամ դժգոհում ենք: Մինչդեռ, պետք է երեխաներին թույլ տալ ինքնուրույն մտածել, պետք չէ ասել այն, ինչ նրանք արդեն գիտեն կամ կարող են կռահել: Կարևոր է խրախուսել, որպեսզի հնարավորինս ինքնուրույն եզրահանգումներ անեն:

Երեխաները որքան ավելի հնարավորություն ունենան մտորելու և ինքնուրույն վերլուծելու իրենց շուրջ տեղի ունեցող երևույթները, համադրելու միմյանց դիտարկումները՝ դրանց հիման վրա եզրահանգումներ անելով, այնքան ավելի լավ պատրաստված կլինեն բացահայտելու, պահպանելու և փոփոխելու իրենց շրջապատող աշխարհը:

Որքան ավելի հնարավորություն տանք, որ իրենք փորձեն ծագած խնդիրների համար լուծումներ առաջարկել՝ միասին անցնելով կասկածների, մերժելու, որոնումների ճանապարհը՝ ծանրութթև անելով թեր և դեմ կողմերը, այնքան ավելի մեծ կլինի հավանականությունը, որ նրանք պատրաստ կլինեն պատասխանատվություն ստանձնելու իրենց իսկ առաջարկած լուծումների արդյունավետության, ապա և իրագործման համար:

Հենց սրանում էլ կայանում է անհատի ուժը:

*Չկա ավելի վստահավոր քան, քան զաղափարը,
եթե այն միակն է:*

Էմիլի Շարսյե

*Լավ մտադրացում ունենալու լավագույն միջոցը
չափ մտադրացումներ ունենալն է:*

Լայնուս Փոլինգ

Խնդիրների համատեղ լուծումը մի գործընթաց է, երբ մարդիկ, ընդհանուր նպատակով միավորված, փորձում են բոլոր կողմերի համար նպաստավոր արդյունքի հասնել, երբ չկան պարտվողներ, և արդյունքը գոհացնում է բոլոր կողմերին:

Կյանքը որոշումներ կայացնելու անընդհատ շղթա է: Ինչ-որ որոշումներ կայացվում են ինքնուրույն, մյուսները՝ հասարակական ճնշման ներքո: Չնայած դրան, որոշումներ կայացնելու կամ խնդիրներ լուծելու բոլոր արդյունավետ մեթոդներն էլ իրար նման են:

Խնդիր լուծելու գործընթացը բաղկացած է մի քանի հաջորդական քայլերից.

- *Խնդրի հստակեցում*
- *Հնարավոր պատճառների դիտարկում*
- *Հնարավոր լուծումների դիտարկում*
- *Լուծման՝ բոլոր կողմերի համար ընդունելի տարբերակի ընտրություն*
- *Գործողության ծրագրի մշակում*
- *Ծրագրի իրականացում*

➤ **Խնդրի լուծման գործընթացի գնահատում**

Խնդիրների համատեղ լուծումը ժամանակակից սոցիալական հարաբերությունների նշանակալի գործոն է: Խնդիրների համատեղ լուծումը՝ բոլորի համար նպաստավոր լուծումների որոնումը, սերտորեն կապված է փոխհամաձայնության ձեռքբերման հետ:

Թեմայի դասավանդումից ակնկալվող արդյունքներն են.

- **Երեխաները կգիտակցեն խնդիրների համապեղ լուծման առավելությունները:**
- **Երեխաների մոտ կզարգանան տրամաբանելու, վերլուծելու, փաստարկներ բերելու, հիմնավորելու, եզրահանգումներ անելու հմտությունները:**
- **Երեխաները կկարողանան ինքնուրույն լուծել իրենց առաջ ծառացած խնդիրները և կկարողանան որոշումներ կայացնել:**

Վարժություն - ԲԹԱՄԱՏԸ ՎԵՐ, ԲԹԱՄԱՏԸ ՎԱՐ

Նպատակը - Խթանել քվեարկելով կարծիքներ արտահայտելու և որոշումներ կայացնելու հմտությունները:

Տևողությունը - 10 րոպե:

Պարագաներ - Չկան:

Ընթացքը - Դասարանը նստում է շրջանով: Ուսուցիչը ներկայացնում է կարծիք արտահայտելու կամ քվեարկելու հետևյալ ձևը.

բթամատը վեր - համաձայն եմ,

բթամատը վար - համաձայն չեմ,

բթամատը հորիզոնական - կարծիք չունեմ՝ չգիտեմ:

Այնուհետև արագ-արագ, իրար հետևից հակասական հարցադրումներ է անում (տվյալ տարիքային խմբի կարողություններին և հետաքրքրություններին համապատասխան)՝ երեխաներին առաջարկելով քվեարկել: Վարժության մեջ կարող են օգտագործվել դասի համար նախատեսված թեմաներին առնչվող հարցեր՝ կերպարների կայացրած որոշումների վերաբերյալ կարծիքներ և այլն:

Քննարկման հարցեր.

- ♦ **Ի՞նչ էիք զգում, երբ ձեր կարծիքը պիտի հայտնեիք ի լուր բոլորի:**
- ♦ **Շուրջը նայելիս կարծիքը փոխելու գալթակողություն առաջա-**

նու՞մ էր: Ե՞րբ և ինչո՞ւ:

- ♦ *Էլ ի՞նչ հարցերի վերաբերյալ կուզեիք քվեարկությամբ կարծիք հայտնել:*
- ♦ *Ինչո՞ւ է կարևոր քվեարկության փարբեր ձևերին ծանոթանալը:*

Ներուժը - Վարժությունը նպաստում է այլակարծության գիտակցմանը, հանդուրժողականության ձևավորմանը:

Հարցադրումներ.

- *Անին ճիշտ էր վարվել, որ կոպտել էր Կոկոյին: Չէ՞ որ նա էլ իրեն էր վիրավորել:*
- *Գրիգորը պաղպաղակի թուղթը գետին գցեց. միևնույն է հավաքաբարը մաքրելու է:*
- *Տիգրանը ծիրանենու ծաղկած ճյուղ էր նվիրել Անիին:*
- *Բակի լամպը կոտրվել է: Ինչո՞ւ պիտի հենց ի՛մ հայրիկը փոխի:*
- *Աղջիկները վախկոպ են, չեն կարող մեզ հետ արշավի գալ:*

«ԿՈՏՐՎԱԾ ԾԱՂԿԱՄԱՆԸ» պատմվածքի ընթերցում - 15 րոպե

Ընթերցումն ավարտելուց հետո դասարանը քննարկում է այն քայլերը, որոնք Տիգրանին օգնեցին որոշում կայացնել: Կարող են վերլուծել Գրիգորի առաջարկած տարբերակների դրական և բացասական կողմերը: Կարող են առաջարկել որոշման այլ տարբերակներ:

Վարժություն - ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԾԱՌԸ

Նպատակը - Ձևավորել պրոբլեմային իրավիճակներում որոշում կայացնելու և լուծում գտնելու հմտություններ:

Տևողությունը - 40 րոպե:

Պարագաներ - «Որոշումների ծառը» թերթիկ՝ յուրաքանչյուր խմբի համար: «ՊԱՐՈՂԸ» պատմվածքը:

Ընթացքը - Դասարանը բաժանվում է 4-5 հոգանոց խմբերի, որոնց տրվում է մեկական «Որոշումների ծառ» թերթիկ:

Այա ուսուցիչն սկսում է ընթերցել «ՊԱՐՈՂԸ» պատմվածքը, մինչև այն հատվածը, երբ Տիգրանիկն ընկերներից վիրավորված հեռանում է: Երեխաներին բացատրում է, որ խնդիր լուծելիս իրենց կօգնի, եթե առաջնորդվեն քայլերի հետևյալ հաջորդականությամբ.

- ♦ *հստակեցնել խնդիրը,*

- ♦ մյրածել՝ ինչ տարբեր լուծումներ կարող է այն ունենալ, և առաջարկներ անել,
- ♦ ծանրություն անել առաջարկված տարբերակներից յուրաքանչյուրի բոլոր դրական և բացասական կողմերը,
- ♦ առաջարկված տարբերակներից ընտրել լավագույնը:

Աշխատանքի համար ժամանակ է հատկացնում, որից հետո խմբերը դասարանին են ներկայացնում լուծման իրենց տարբերակները՝ հիմնավորելով:

Վերջում ուսուցիչն ավարտում է «ՊԱՐՈՂԸ» պատմվածքի ընթերցումը: Երեխաները քննարկում են հերոսների գտած լուծումը, վերլուծում, համեմատում իրենց առաջարկած տարբերակի հետ:

Ներուժը - Ջարգացնում է փաստարկելու, կարծիքը հիմնավորելու, ուրիշի կարծիքը լսելու և հաշվի առնելու, համագործակցելու հմտությունները, ստեղծագործական և քննադատական մտածողությունը:

Վարժություն - ԻՆՉՊԵՍ ՎԱՐՎԵՆՔ

Նպատակը - Ձևավորել պրոբլեմային իրավիճակներում որոշում կայացնելու և լուծում գտնելու հմտություններ:

Տևողությունը - 30 րոպե:

Պարագաներ - Չկան:

Ընթացքը - Ուսուցիչը դասարանը բաժանում է 4-5 հոգանոց խմբերի: Ներկայացնում է խնդիրը.

«Երեխաները բակում ներկայացում էին կազմակերպել: Տոմսերի վաճառքից գումար էր հավաքվել, և խնդիր առաջացավ՝ ինչպե՞ս այն ծախսել, որ բոլորը գոհ մնան»:

Բացատրում է առաջադրանքը. 10 րոպեի ընթացքում յուրաքանչյուր խմբում աշակերտները պետք է մտքերի տարափով լուծումներ առաջարկեն, ապա խմբովի ընտրեն դրանցից երեք լավագույնը և ներկայացնեն դասարանին: Ուսուցիչը խմբերի առաջարկները գրանցում է գրատախտակին՝ բաց թողնելով կրկնությունները: Այնուհետև խմբերին առաջարկում է ներկայացված տարբերակներից երեք լավագույնին գնահատական տալ՝ իրենց կարծիքով ամենալավը գնահատելով 25, հաջորդը՝ 15 և երրորդ տեղը գրավածը՝ 5 միավոր: Վերջում միասին գումարում են բոլոր խմբերի՝ ամեն տարբերակին տված գնահատականները: Ամենաշատ միավոր ստացած տարբերակը ճանաչվում է հաղթող:

Ներուժը - Ձարգացնում է փաստարկելու, կարծիքը հիմնավորելու, ուրիշի կարծիքը լսելու և հաշվի առնելու, համագործակցելու հմտությունները, ստեղծագործական և քննադատական մտածողությունը:

Վարժություն - ԶՆԱՐԱՄԻՏ ԼՈՒԾՈՒՄՆԵՐ

Նպատակը - Խթանել հնարամտությունը, կարևորել հնարամտության դերը նպատակն իրագործելու համար:

Տևողությունը - 40 րոպե:

Պարագաները - «Հնարամիտ լուծումներ» քարտերը:

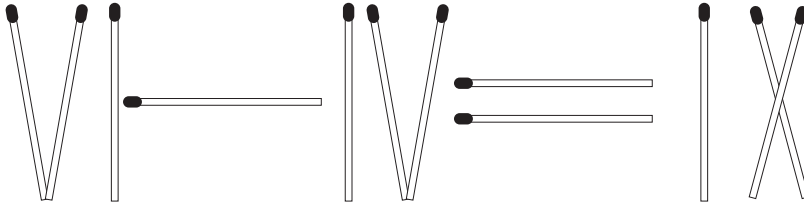
Ընթացքը - Ուսուցիչը դասարանը բաժանում է 4-5 հոգանոց խմբերի, յուրաքանչյուր խմբին մեկական «Հնարամիտ լուծումներ» քարտ է տալիս և առաջարկում է հնարամտորեն հասնել նպատակին: Ձգուշացնում է, որ առաջադրանքները նույն բարդության չեն, և եթե ոչ բոլորին է հաջողվում լուծում առաջարկել, հուսահատվելու կարիք չկա: Այդ դեպքում խնդիրը կարելի է ներկայացնել ամբողջ դասարանին, որպեսզի ընկերները փորձեն լուծում առաջարկել:

Ավարտելուց հետո խմբերը դասարանին են ներկայացնում աշխատանքի արդյունքները: Մյուսները կարող են լրացնել և լուծման իրենց տարբերակներն առաջարկել: Վերջում ուսուցիչը ներկայացնում է լուծումների իր ունեցած տարբերակները:

Ներուժը - Խթանում է տրամաբանական մտածողությունը, զարգացնում է ընտրություն կատարելու, որոշում կայացնելու հմտությունները, նպաստում է համագործակցությամբ խնդիրներ լուծելուն:

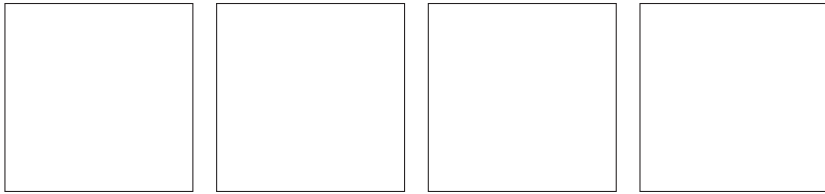
Հասարակի լուծումներ

1. *Փորձե՛ք կես A4 քուղբն այնպես կտրապել, որ սրացվի երկար ժապավեն, այնքան երկար, որ երկու ծայրերն ամրացնելով սրանաքողակ, որի միջով կանցնի նույնիսկ մեծահասակ մարդու իրանը:*
2. *Ձամբյուղում հինգ խնձոր կա: Ինչպե՞ս կբաժանե՛ք խնձորները հինգ հոգու միջև, որ յուրաքանչյուրը մեկական խնձոր սպանա ու մեկն էլ մնա զամբյուղում:*
3. *Վերցրե՛ք 12 լուցկու հապիկ և դրանցով հեպրեյալ «հավասարումը» պարկերեք:*

Հավասարումը, ինչպես տեսնում եք, ճիշտ չէ: Մեկ լուցկի տեղափոխելով փորձե՛ք ուղղել սխալը:

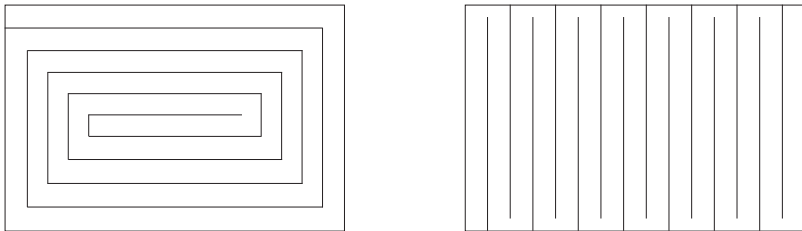
4. Քառակուսի պարասրահում 10 բազկաթոռ կա: Փորձե՛ք դրանք այնպես դասավորել, որ յուրաքանչյուր պատի վրակ հավասար քվով բազկաթոռներ դրվեն:
5. Պատկերված 4 միասնական քառակուսիները բաժանե՛ք 4 հավասար մասերի՝ յուրաքանչյուրը մյուսներից տարբեր ձևով:

6. Պեղք է քղից շղթա պատրաստել, բայց ձեռքի վրակ միայն բուղթ ու մկրատ ունենք: Ստինձ չունենք: Ի՞նչ կանենք:

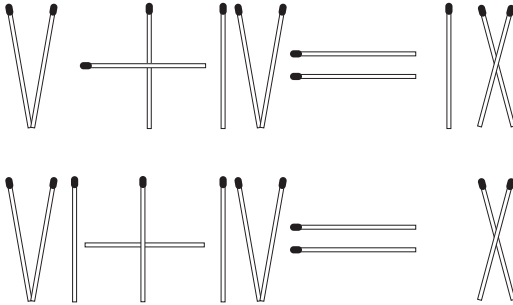
Պատասխաններ

1.

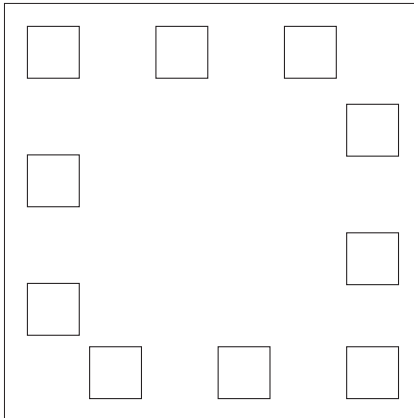

2. Ամեն մեկին պեղք է մեկական խնձոր տալ, հինգերորդին զամբյուղով:

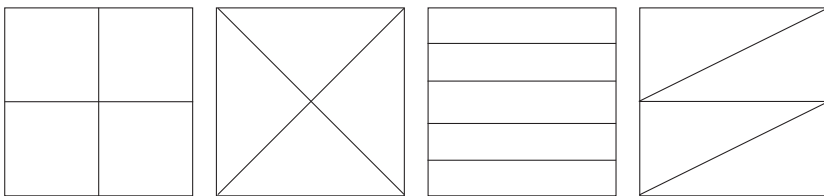
3.

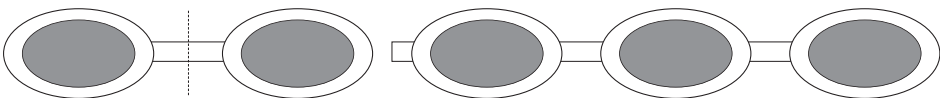
4.

5.

6. Թղթից կտրում են մի քանի (նկ.1) պատկեր, մեջբեկից ծալում, ինչպես ցույց է տրված կերպագծով և միմյանց միջով անցկացնում (նկ.2):

նկ.1

նկ. 2

Վարժություն - ԱՄԵՆԱԼԱՎ ՏԱՐԲԵՐԱԿԸ

Նպատակը - Չնավորել պրոբլեմային իրավիճակներում որոշում կայացնելու և լուծում գտնելու հմտություններ:

Տևողությունը - 30 րոպե:

Պարագաներ - Չկան:

Ընթացքը - Ուսուցիչը դասարանը բաժանում է խմբերի, ապա ընթերցում է «**ՔՆԱԾ ԳԵՂԵՑԿՈՒՀԻՆ**» կամ «**ՔԱԿԱՅԻՆ ՀԱՄԵՐԳ**» պատմվածքը՝ մինչև այն հատվածը, երբ երեխաները պետք է ստեղծված իրավիճակից լուծում գտնեն: Ընդհատում է ընթերցումն ու դիմում դասարանին:

♦ *Իրավիճակի ի՞նչ լուծումներ կարող եք առաջարկել:*

Խմբերին հանձնարարում է՝ 5-10 րոպե խորհրդակցելով լուծման տարբերակներ առաջարկել:

Խմբերն իրենց լուծումները ներկայացնում են դասարանին: Այնուհետև ուսուցիչն ավարտում է ընթերցումը, ապա քննարկում և համեմատում են պատմության և իրենց առաջարկած լուծումները:

Թեման ամփոփող վարժություն - 5 րոպե:

Մասնակիցները շրջանով, հերթով պատասխանում են հետևյալ հարցին:

☞ *Ես այս դասից սովորեցի...: Իսկ դու՞:*

Այսպիսով՝ ամեն նախորդ մասնակից հաջորդին է փոխանցում պատասխանելու հնարավորությունը:

ԹԵՄԱ 4

Կոնֆլիկտների հաղթահարում

Եթե երեխաներին առաջարկեք մտքերի տարափոփ թվարկել բախում (կոնֆլիկտ) բառի հետ առնչվող իրենց զգացումներն ու մտքերը, նրանք ամենայն հավանականությամբ, անկախ տարիքից, կթվարկեն բռնություն արտահայտող բառեր՝ ռումբ, պատերազմ, սպանություն, հրացան, թշնամի, ատելություն, կռիվ, ծեծ, բղավոց և այլն: Չափահասների ասոցիացիաներն էլ սրանցից շատ չեն տարբերվի:

Մինչդեռ, շատ կարևոր է երեխաներին բացատրել, որ ոչ բոլոր բախումներն են բռնությամբ դրսևորվում: Բախմանը բռնությամբ արձագանքելը ձեռքբերովի հատկանիշ է: Եվ եթե կարելի է բռնություն սովորել, ապա նույն հաջողությամբ կարելի է սովորել այլ կերպ արձագանքել բախմանը:

Տեսակետներ, արժեքներ, դիրքորոշում քննարկելիս, անխուսափելիորեն բախում է առաջանում: Այս կարգի բախումային իրավիճակները պայթյունավտանգ են և կարող են բռնության հանգեցնել, եթե դրա դեմ միջոցներ չձեռնարկվեն:

Կոնֆլիկտային իրավիճակները կյանքի մասն են կազմում, և ուսուցմամբ դրանք իսպառ բացառելն անհնար է: Սակայն կարելի է սովորեցնել կոնֆլիկտին կոնֆլիկտով արձագանքելուն այլընտրանք փնտրել: Դրա համար հարկավոր է աշակերտների մոտ բանակցելու, խնդիրներ լուծելու հմտություններ ձևավորել, որպեսզի երեխաները կոնֆլիկտն ընկալեն որպես ստեղծագործական այլընտրանքի հնարավորություն, ոչ թե որպես ճգնաժամային իրավիճակ: Այս հմտությունները նրանք կարող են ձեռք բերել, նախ, իրենց առօրյայում հանդիպող՝ իրենց և ընկերների, իրենց և ծնողների, իրենց և ուսուցիչների միջև կոնֆլիկտային իրավիճակները հարթելիս:

Մինչդեռ ժամանակ, այս կարգի ուսուցումը կարող է **կանխարգելիչ** բնույթ ունենալ. եթե հնարավոր է հաշտության հասնելու ճանապարհների մասին գիտելիքներ, հմտություններ և վերաբերմունք ձևավորել, ապա երեխաները հետագայում ի վիճակի կլինեն թե՛ պատասխանատվություն, թե՛ կամք դրսևորել՝ հիմնվելով խաղաղության, հանդուրժողականության վրա հիմնված մշակույթի վրա:

Արդեն ասացինք, որ ժամանակակից աշխարհում այս կամ այն աստիճանի կոնֆլիկտը բնական, առօրյա երևույթ է: Տարբեր մարդիկ կոնֆլիկտային իրավիճակներում տարբեր վարք են դրսևորում: Այդ վարքերը դասակարգվում են ըստ 5 հիմնական տեսակի՝ **մրցակցություն, խուսափում, զիջում, փոխզիջում և համագործակցություն:**

Մրցակցություն

Վեճի ժամանակ մրցակցության ռազմավարությունը սովորաբար ընտրում են ուժեղ կամքի տեր մարդիկ, որոնց գերխնդիրն իրենց նպատակին հասնելն է: Վիճելի իրավիճակներում նրանք հաշվի են առնում միայն սեփական շահը: Հակառակ կողմն այս պարագայում ստիպված է ընդունել խաղի նրանց կանոնները և զիջել:

Խուսափում

Այս վարքը դրսևորողը չի փորձում իր իրավունքները պաշտպանել, իր տեսակետը պնդել, այլ պարզապես խուսափում է կոնֆլիկտային իրավիճակից: Սա չի նշանակում, թե նա կամազուրկ է: Պարզապես, զուցե հաշվարկել է իրավիճակը և իր հնարավորությունները և համոզվել է, որ պնդելն անիմաստ է:

Զիջում

Սա այն դեպքն է, երբ կոնֆլիկտող կողմերից մեկը զիջում է դիրքերը՝ առանց սեփական տեսակետը պնդելու: Այս ռազմավարությանը կարելի է դիմել այն դեպքում, երբ լուծման արդյունքը խիստ կարևոր է դիմացինի համար և ոչ այնքան կարևոր՝ զիջողի համար:

Փոխզիջում

Առաջին հայացքից այս ռազմավարությունը նման է նախորդին, սակայն, եթե նախորդ դեպքում փորձ է արվում հասկանալ կոնֆլիկտի էությունը և վերջնական լուծում տալ, ապա փոխզիջման պարագայում ենթադրվում է տվյալ պահին անցանկալի իրավիճակի հարթում՝ «այստեղ և այս պահին» սկզբունքով: Կողմերից մեկը պատրաստ է որոշ չափով իր շահերից հետ կանգնել՝ արդարացիորեն նույնն ակնկալելով դիմացինից:

Համագործակցություն

Կոնֆլիկտային իրավիճակից ելք գտնելու այս եղանակն ապահովում է, որ բոլոր կողմերի շահերը հաշվի առնվեն՝ տանելով խնդրի լուծման հաղթանակ-հաղթանակ տարբերակի:

Միայն համագործակցությամբ կարելի է ընդհանուր նպատակին հասնել՝ յուրաքանչյուրի համար ապահովելով հաղթանակած լինելու զգացումը: Բոլոր մյուս պարագաներում կողմերից մեկը կամ երկուսն էլ անբավարարության զգացում են ունենում, ինչն էլ հետագայում անխուսափելիորեն տանում է նոր կոնֆլիկտների:

Համագործակցությամբ կոնֆլիկտը լուծելիս կողմերն ակտիվորեն պաշտպանում են իրենց շահերը, միևնույն ժամանակ նաև պատրաստ են լսել և հասկանալ դիմացինին: Այս ռազմավարությունը դյուրին չէ, սակայն կոնֆլիկտային իրավիճակում ամենից արդյունավետն է, որը նաև կողմերին բնութագրում է որպես խելացի և հեռատես անձնավորություններ:

Վարժություն - ԿԱՄԱԿՈՐ ԻՇՈՒԿՆԵՐԸ

Նպատակը - Նպաստել փոխըմբռնման և փոխզիջման ճանապարհով կոնֆլիկտները հարթելուն: Դիտարկել համագործակցությունը որպես մրցակցության այլընտրանք:

Տևողությունը - 40 րոպե:

Պարագաներ - Յուրաքանչյուր խմբին՝ «Կամակոր իշուկները» նկարպատմությունը՝ 6 զույգի բաժանած և ծրարի մեջ դրված:

Ընթացքը - Դասարանը բաժանվում է խմբերի: Յուրաքանչյուր խմբին տրվում է մեկ ծրար՝ «Կամակոր իշուկները» պատմությամբ: Խմբերին հանձնարարվում է քննարկումով գտնել իշուկների պատմության հավանական ընթացքը և նկարների զույգերը շարել հերթականությամբ: Այնուհետև խմբերը, շրջելով, ծանոթանում են մյուսների աշխատանքներին, որից հետո քննարկում են:

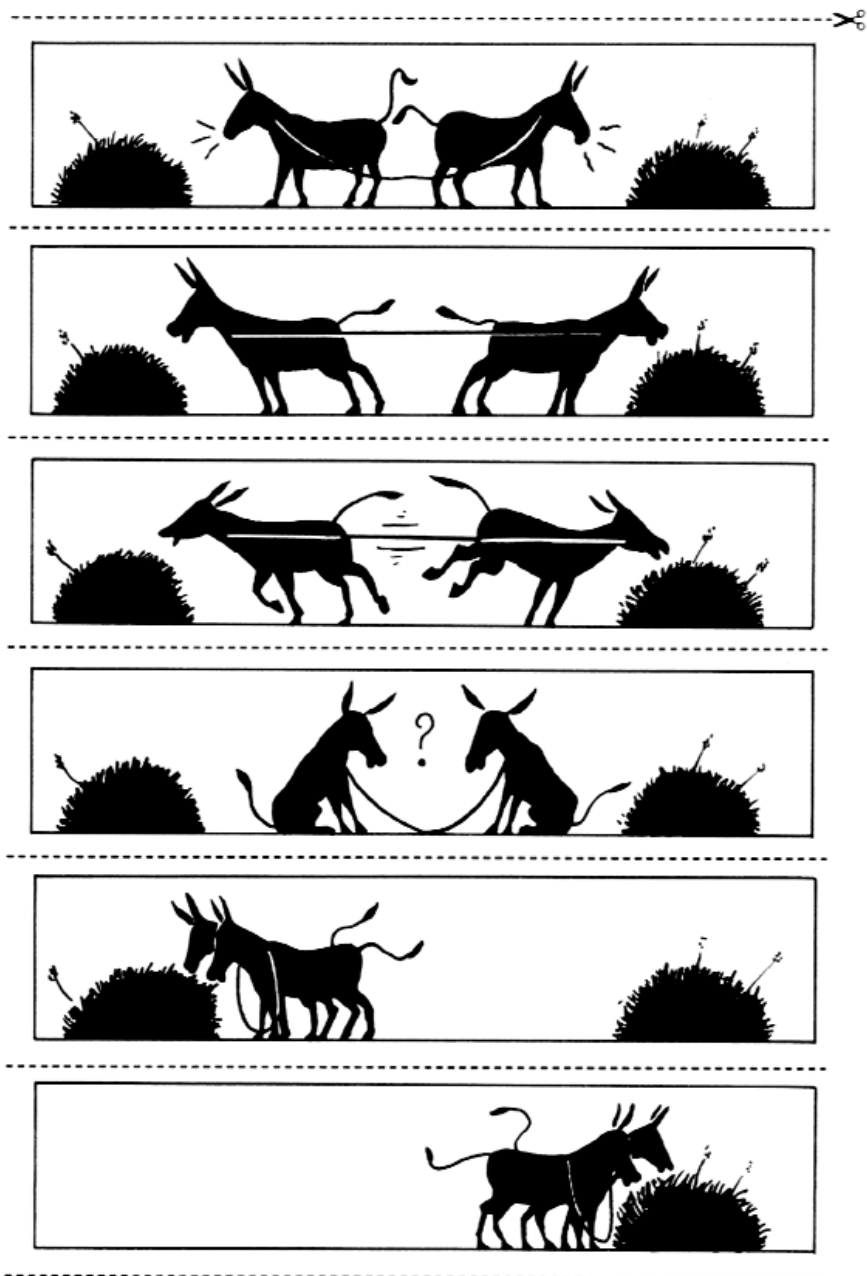
- *Ի՞նչ խնդրի առաջ էին կանգնել երկու իշուկները պատմության սկզբում:*
- *Ինչպե՞ս էին փորձում վարվել սկզբում: Արդյունքի հասա՞ն: Ինչու՞:*
- *Ինչպե՞ս լուծեցին խնդիրը:*
- *Արդյո՞ք երկու իշուկն էլ հասան իրենց ուզածին:*

Երեխաների եզրակացություններն ի մի բերելով՝ ուսուցիչը բացատրում է, որ կոնֆլիկտները սովորաբար լուծման 3 տարբերակ ունեն.

- ♦ *պարտություն - պարտություն,*
- ♦ *հաղթանակ - պարտություն,*
- ♦ *հաղթանակ - հաղթանակ:*

- *Ի՞նչ է անհրաժեշտ «հաղթանակ-հաղթանակ» տարբերակին հասնելու համար:*
- *Որն է մեկի հեթ համագործակցելով փորձե՞լ եք խնդիր լուծել: Պարմե՞ք, եթե կարող եք:*

Ներուժը - Վարժությունը խթանում է քննադատական և ստեղծագործական մտածողությունը, նպաստում է որոշումներ կայացնելուն:

Վարժություն - ՈՒՐԱԳ, ԹԵ՞ ՍՂՈՑ

Նպատակը - Ներկայացնել կոնֆլիկտի լուծման հնարավոր տարբերակները, օգնել գիտակցել համագործակցության և փոխզիջման կարևորությունը՝ փոխշահավետ լուծման համար:

Տևողությունը - 40 րոպե:

Պարագաներ - «Պատմություններ» քարտերը:

Ընթացքը - Ուսուցիչը դասարանը բաժանում է 3 խմբի և նրանց մեկական պատմությամբ քարտ է տալիս: Բացատրում է, որ ամեն խումբ պետք է ծանոթանա իր պատմությանը, ապա փորձի բեմականացնել այն: Սրա համար 10 րոպե ժամանակ է հատկացվում: Խմբերը հերթով ցուցադրում են ներկայացումները, որին հաջորդում է դասարանական քննարկում:

♦ **Ներկայացված իրավիճակներում *ն՞վ շահեց և *ն՞վ* վրուժեց: Հիմնավորեք:***

Այնուհետև առաջարկում է, որ խմբերը «հաղթանակ - պարտություն» և «պարտություն - պարտություն» ավարտ ունեցող պատմությունների համար «հաղթանակ - հաղթանակ» լուծման տարբերակներ առաջարկեն:

Ներուժը - Վարժությունը խթանում է ստեղծագործական մտածողությունը, համագործակցությունը, արդյունավետ հաղորդակցումը, նպաստում է բանավոր խոսքի զարգացմանը, սովորեցնում է որոշում կայացնել, խնդիրներ լուծել:

Պատմություններ

1. Անին օդապարուկ էր նվեր ստացել: Ուրախ-ուրախ բակ իջավ, որ ընկերների հետ բոցնեն:

- *Շու՛ր եմ ասել՝ առաջինը ե՛ս եմ բոցնելու, - քղավեց Տիգրանն ու Անիի ձեռքից բոցրեց օդապարուկը:*

- *Դու չե՛ր չգիտե՛ս, թող ցույց տամ, - ասաց Գրիգորը և փորձեց օդապարուկը իսկել Տիգրանից:*

- *Քեզ *ն՞վ* ասաց, - վրդովվեց Տիգրանը՝ օդապարուկը ձեռքից բաց չթողնելով:*

Շարունակելով վիճել՝ տղաներն այնքան ձեռքից-ձեռք քաշքշեցին օդապարուկը, մինչև պարանը կտրվեց: Օդապարուկը վեր բարձրացավ ու անհետացավ կապույտ երկնքում: Բոլորը մնացին շվարած կանգնած:

2. Մի օր երեխաները Ծառի տակ նստած հեքիաթ էին կարդում.

«Մի գյուղացի անտառի մոտի բացատում որոշում է գազար ցանել: Մեկ էլ անտառից մի արջ է դուրս գալիս, գյուղացուն տեսնում է ու հարցնում, թե՝ կարելի՞ է՝ ինքն էլ օգնի, վերջում էլ բերքը հավասար կիսեն: Գյուղացին ասում է. «Շատ բարի: Թե ինձ հետ հավասար աշխատես, ցողունները քեզ, արմատներն ինձ»: Միամիտ արջը համաձայնվում է, ու սկսում են աշխատել: Արջը բացատի կոճղերն է հանում, հողը փորում, իսկ գյուղացին սերմն է ցանում: Գալիս է բերքը հավաքելու ժամանակը: Խորամանկ գյուղացին, ասածի պես, հյուսիս գազարներն իրեն է պահում, իսկ անպետք ցողուններն արջին տալիս: Արջը հասկանում է, որ իրեն խաբել են, բայց ի՞նչ կարող էր անել: Քոռ-փոշման վերադառնում է անտառ»:

♦ Խեղճ արջ, - վրդովված բացականչեցին երեխաներն ու որոշեցին, որ հեքիաթի համար ավելի արդարացի վերջաբան պիտի հորինեն:

3. Բակի հեռու անկյունում մի ազատ տարածք կար: Հայրիկները որոշեցին, որ լավ կլինի այդ մասում ավտոտնակներ կառուցեն: Մայրիկներն, այս բանը տեսնելով, ըմբոստացան. ո՞վ ասաց, որ այդ տարածքը հայրիկները պիտի օգտագործեն: Իրենք կարծում էին, որ այդ տեղը շատ հարմար էր լվացքի պարաններ ամրացնելու համար: Վեճ սկսվեց: Ոչ ոք չէր ուզում դիրքերը զիջել: Վեճի թեժ պահին մեկ էլ նկատեցին, որ երեխաները միասին համերաշխ աշխատելով արդեն քարերից մաքրել ու կարգի էին բերել տարածքը: Հասկացան, որ ամենաճիշտն այդտեղ խաղահրապարակ կառուցելն էր: Այս լուծումը բոլորին ուրախացրեց. այլևս չէին անհանգստանա, թե երեխաներն ազատ ժամանակն ինչպես են անցկացնում, բացի այդ, բակը կբարեկարգվի, կկանաչապատվի, փոշին էլ քիչ կլինի:

Վարժություն - ԸՆԴՀԱՐՈՒՄ

Նպատակը - Օգնել գիտակցել կշռադատված և նրբանկատ վարքագծի դերը կոնֆլիկտներից խուսափելու համար:

Տևողությունը - 40րոպե:

Պարագաներ - Ձույգերին՝ մեկական «Ընդհարում» և «Իմ պատասխանը» թերթիկներ:

Ընթացքը - Ուսուցիչը դասարանը բաժանում է զույգերի, յուրաքանչյուր զույգին մեկ «Ընդհարում» թերթիկ է տալիս և բացատրում, որ երեխաները, իրավիճակներին ծանոթանալով, պետք է որո-

շեն, թե յուրաքանչյուր դեպքում ինչն է ընդհարման պատճառ հանդիսացել:

Ավարտելուց հետո զույգերը ներկայացնում են աշխատանքները և համեմատում են պատասխանները: Ապա ուսուցիչը դիմում է դասարանին.

- ♦ *Բնավորության ո՞ր գծերն են, որ կարող են ընդհարման պայման դառնալ:*
- ♦ *Ընդհարման ժամանակ կարո՞ղ ենք դիմացիներին քելարել, թե իրենց ինչպես պահեն:*
- ♦ *Կարո՞ղ ենք ինքներս մեր արարքները, վարքը կառավարել:*
- ♦ *Մեր պահվածքը կարևո՞ր է ընդհարումից խուսափելու համար: Ինչո՞ւ:*

Այնուհետև զույգերին մեկական «Իմ պատասխանը» թերթիկ է տալիս և բացատրում է, որ ընդհարման դեպքում երբեմն կարելի է կշռադատված, նրբանկատ պահվածքով հարթել կամ մեղմացնել իրավիճակը: Երեխաները պետք է ծանոթանան թերթիկին և պատասխանեն, թե որ դեպքում է վարքը նպաստում իրավիճակը հարթելուն, որ դեպքում՝ ոչ: Պատասխանները համեմատելուց հետո, զույգերը միանալով կազմում են չորս հոգանոց խմբեր և փորձում են վերաձևակերպել բախումը խորացնող պատասխանները կամ առաջարկել այնպիսիք, որոնք կնպաստեն հաշտվելուն:

Ներուժը - Խթանում է ստեղծագործական, վերլուծական մտածողությունը, սովորեցնում է տնօրինել տեղեկությունները, համադրել և եզրահանգումներ անել: Նպաստում է արդյունավետ հաղորդակցման հմտությունների ձևավորմանը, վարքագծի հնարավոր հետևանքները գիտակցելուն:

Ընդհարում

Կարդացե՛ք և գտե՛ք, թե ով ինչ պատճառով է ընդհարվել մյուսների հետ:

1. *Ուզում եմ՝ ձեզ բաժի՞ն Կամ: Չփորձե՛ք մոտենալ: Ի՞մն է, ու վե՛րջ:*
2. *Ես քեզնից ուժեղ եմ, հիմա՛յ, այնպես որ, աշխատիր աչքիս չերևալ:*
3. *Սպուգողականից «5» ես ստացե՞լ: Հեղո՞ղ ինչ: Կարծում եմ՝ շատ խելոք ես, հա՞:*
4. *Ակնոց երբևանի՞ց ես դնում: Հիմար քեզ ունեա: Չորսաչքանի՛:*
5. *Քեզ ո՞վ բողեց՝ առանց հարցնելու հովհարս վերցնես: Գողի՛ մեկը:*
ա) *Առանց բացատրություն լսելու՝ ուզում է կոխվ անել:*

բ) Ժլապ է, իր ունեցածից մի փշուր էլ ուրիշին չի տա:

գ) Իրեն քվում է եթե մյուսներից հաղթանդամ է, ուրեմն իրավացին ինքն է:

դ) Ուրիշների արածը փորձում է նսեմացնել: Երեւի նախանշում է:

ե) Մարդ է փնտրում, որ ծաղրի, մանավանդ, երբ դիմացինը պաշտպանվելու ճար չունի:

Պատասխաններ՝ 1բ, 2գ, 3դ, 4ե, 5ա

Իմ պատասխանը

Ընդհարման ժամանակ կշռադատված վարքագիծը կարող է օգնել հարթել կամ մեղմացնել իրավիճակը: Իհարկե, հաճախ հաշտության հասնելու համար ավելի երկարատև ջանքեր են պահանջվում: Ձեր կարծիքով՝ ստորև բերված պատասխանները կնպաստե՞ն ընդհարումը հարթելուն, թե՞ ոչ:

1. **Լավ, չես ուզում հովհարդ տալ՝ պետք չէ: Ես էլ ուրիշից կիսնդրեմ:**
2. **Ուզում ես կռիվ անե՞լ: Լավ: Հիմա գնամ եղբորս կանչեմ, դու կրեսնես:**
3. **Իմ ակնոցը ծաղրելու փոխարեն հայելու մեջ նայի՛ր. մազերդ՝ բիզ-բիզ, ոնց որ ալյմուրակային լինես:**
4. **Ես քեզ հեպ կռվել չեմ ուզում, այնպես որ, ինչ հանգիստ քող: Եկ չշարունակենք:**
Չեմ ուզում ուսուցիչն իմանա այս խոսակցության մասին:
5. **Ավելի լավ է չպատասխանեմ, շուտ գամ ու հեռանամ:**
6. **Ինչքան էլ ինչ ծաղրես, քեզ դուր գալու համար չեմ սկսելու ավելի վատ սովորել: Սովորելն ինչ դուր է գալիս, այնպես որ, ինչ հանգիստ քող:**
7. **Չգոռա՛ս վրաս: Չայնո՞ կորի՛ր: Կորի՛ր այսպեղից:**
8. **Փոխանակ կռվենք, ավելի լավ է արի գնանք տղաների հեպ ֆուտբոլ խաղանք: Տես՝ բոլորը հավաքվել են:**

«ԱՐԻ՝ ՀԱՇՏՎԵՆՔ» պատմվածքի ընթերցում - 15 րոպե

Զննարկման հարցեր.

➤ Ո՞վ էր մեղավոր, որ Անին ու Կոկոն կռվեցին:

➤ Նրանք կարո՞ղ էին վեճից խուսափել: Ինչպե՞ս:

Վարժություն - ՉԵՄ ՈՒՋՈՒՄ ԿՌՎԵԼ

Նպատակը - Նպաստել նրբանկատ, կշռադատված վարքագծի ձևավորմանը, որն ընդհարումից խուսափելու միջոց է:

Տևողությունը - 40 րոպե:

Պարագաները - «Իրավիճակներ» քարտերի փաթեթ՝ յուրաքանչյուր խմբին:

Ընթացքը - Դասարանը բաժանվում է 4-5 հոգանոց խմբերի, յուրաքանչյուր խումբ ստանում է քարտերի մեկ փաթեթ, որտեղ յուրաքանչյուր իրավիճակ ներկայացված է 2 հակադիր տեսանկյունից: Երեխաները պետք է ծանոթանան դրանց և զանազանեն, թե ներկայացված տեսանկյուններից որն է հաշտեցման տանում, որը՝ ընդհարման: Այնուհետև պետք է փորձեն իրավիճակներում ներկայացված տարբերակների համար երկխոսության ձևով շարունակություն գրել՝ պատկերացնելով, թե իրենք ինչպես կարձագանքեն, եթե քարտերի խոսքն իրենց ուղղված լիներ:

Աշխատանքներն ավարտելուց հետո խմբերը հերթով ներկայացնում են դրանք՝ համեմատելով և քննարկելով:

Ամփոփիչ հարցեր.

- *Միևնույն իրավիճակում տարբեր վարքագծերն ինչո՞ւ են տարբեր արձագանք առաջացնում:*
- *Ե՞րբ է ավելի հավանական ուղածին հասնելը՝ վեճի՞, թե՞ հաշտության միջոցով:*

Ներուժը - Վարժությունը նպաստում է հույզերի, զգացմունքների կառավարմանը, ընտրություն անելուն և որոշում կայացնելուն, զարգացնում է մտքերը ձևակերպելու և գրավոր արտահայտելու հմտությունները:

Իրավիճակներ

1. *Երեխաները բակում խուրբոյ են խաղում: Տիզրանը գնդակը փոխանցում է Քուչոյին, բայց Քուչոն ուշադիր չի լինում և գնդակը բաց է թողնում:*

ա) *Տիզրան* - Քուչո՛, ապուշի՛ մեկը, քո պատճառով պարտվելու եմ:

բ) *Տիզրան* - Քուչո՛ ջան, սրանից հետո աշխատիր ուշադիր խաղալ, որ չպարտվենք:

2. *Լուսինեն մեծ եղբորը խնդրում է օգնել մաքենադիկայի խնդիրը*

լուծել, բայց եղբայրը ցանկություն չունի:

ա) **Լուսինե** - Տիգրան, մամային կասեմ, որ չես ուզում օգնել, ու դու կրեանես:

բ) **Լուսինե** - Տիգրան ջան, ախր ես քո բացատրածը շար հեշտ եմ հասկանում:

3. Անին ճոճանակ է նստել: Գրիգորն էլ է ուզում ճոճվել:

ա) **Գրիգոր** - Խո՛ղ, հերիք է ճոճվես, իջի՛ր, ես նստեմ, քե չէ՝ զնդակով կխփեմ, կզցեմ ցած:

բ) **Գրիգոր** - Ի՞նչ կլինի՝ թողնես՝ մի քիչ էլ ես ճոճվեմ: Ուզու՞մ ես, դու էլ իմ զնդակով խաղա:

Վարժություն - ԶՐԱԺԵՇՏ ՎԻՐԱՎՈՐԱՆՁՆԵՐԻՆ

Նպատակը - Օգնել գիտակցել վիրավորող, նսեմացնող խոսքերի բացասական ազդեցությունը և հասկանալ դրանցից խուսափելու կարևորությունը: Կարևորել փոխադարձ հարգանքի դերը մարդկային փոխհարաբերություններում: Խորացնել ընդհարումներից խուսափելու համար սեփական վարքագիծը վերահսկելու կարևորության գիտակցումը:

Տևողությունը - 40 րոպե:

Պարագաներ - Սովարաթոքե արկղիկ:

Ընթացքը - Ուսուցիչը երեխաներին խնդրում է թուղթ ու գրիչ վերցնել և նստել շրջանով: Հանձնարարում է թուղթը մեջտեղից գծով կիսել և մի կեսում մեկական նախադասություն գրել, որը վիրավորական կլիներ, եթե որևէ մեկին ուղղվեր:

Օրինակ՝ «**Չտես ե՞ս, ի՞նչ ես բոլոր մատիտները մոտդ հավաքել: Կեսն ի՛նձ տուր**»:

Այնուհետև երեխաներին հրահանգ է տալիս՝ թղթերը ճմրթելով զնդակ պատրաստել և զցել շրջանի կենտրոն: «Գնդակները» նետելուց հետո երեխաներին երկրորդ հրահանգն է տրվում՝ կենտրոնից մեկական պատահական «զնդակ» վերցնել, թուղթը հարթել, կարդալ, ապա փորձել վրան գրվածը փոխել այնպես, որ ասելիքը դիմացինի համար վիրավորական չլինի, և գրել թղթի մյուս կեսում: Ապա դասարանը բաժանվում է խմբերի, «զնդակները» հավասար բաշխվում են նրանց, և երեխաները ծանոթանում են դրանցում գրվածին՝ համեմատելով տարբերակները:

Ուսուցիչը դիմում է դասարանին.

☞ **Երկու դիմելաձևերից ո՞րն է ընդունելի մարդկանց հետ հարաբերվելիս: Ինչու՞:**

Հետո թերթիկները մեջտեղից կիսում են, ճմրթում կամ պատռում են այն կեսը, որտեղ վիրավորական արտահայտությունն է, հրաժեշտի խոսքեր են ասում և, արկղիկի մեջ նետելով, հանդիսավորությամբ հրաժարվում են վիրավորանքներից:

Վիրավորանքներին հրաժեշտ տալու արարողությունն ավելի տպավորիչ դարձնելու համար դասի վերջում միասին կարող են դուրս գալ դպրոցի բակ և թաղել վիրավորանքներով արկղիկը կամ այրել դրանք:

Ներուժը - Խթանում է ստեղծագործական և քննադատական մտածողությունը, նպաստում է որոշում կայացնելու, ընտրելու, դասակարգելու հմտությունների, ինչպես նաև գրավոր և բանավոր խոսքի զարգացմանը:

Թեման ամփոփող վարժություն - 5 րոպե

Մասնակիցները շրջանով, հերթով պատասխանում են հետևյալ հարցին.

☞ **Ես այս դասից սովորեցի...: Իսկ դու՞:**

Այսպիսով՝ ամեն նախորդ մասնակից հաջորդին է փոխանցում պատասխանելու հնարավորությունը :

Բանակցություններ

Բանակցային հմտություններ թեմայով դասընթացի նպատակն է՝ նախնական գիտելիքներ տալ բանակցելու սկզբունքների, ձևերի և մեթոդների մասին, առօրյայում կոնֆլիկտային իրավիճակներից խուսափելու հմտություններ ձևավորել:

Բանակցությունը, թերևս, կոնֆլիկտների լուծման առավել ժողովրդավարական եղանակն է: Այստեղ կողմերի մասնակցությունը կամավոր է: Նրանք ինքնուրույն, առանց միջնորդի հանգում են համագործակցության և փորձում են միասին, քննարկումներով որոշման տարբերակ մշակել:

Մարդկանց մեծամասնությունն այնքան էլ հմուտ բանակցողներ չեն. անհանդուրժող են, անհամբեր, չեն կարողանում ուրիշներին լսել, ձգտում են իրենց տեսակետը պարտադրել: Ազգերի, պետությունների մակարդակով սա կարող է հանգեցնել ծանր հետևանքների և լարվածության, բախումների, մինչև իսկ պատերազմների պատճառ դառնալ:

Բանակցություն վարելը մի ողջ գիտություն է, որը ենթադրում է հակառակ կողմի դիրքերի գիտակցում, նրա շահերի ընկալում և դրանց ձևակերպումն այնպես, որ ընդհանուր եզրեր գտնվեն իր սեփական շահերի հետ:

Բանակցելիս կարևոր է.

- *Բոլոր կողմերի շահերի բավարարումը,*
- *Բանակցելը ոչ թե դիրքերից, այլ շահերից ելնելով,*
- *Ուշադիր և անաչառ լսել հակառակորդ կողմի ասելիքը,*
- *Չպարտադրել սեփական առաջարկը. դա կարող է խորացնել առճակատումը,*
- *Հիմնավորել սեփական առաջարկները՝ ընդգծելով դրանց առավելությունները,*
- *Առնակաբանական դեպքում՝ նպատակին հասնելու համար, այլընտրանքային տարբերակներ առաջարկել:*

Վարժություն - ԱՐՇԱՎԱԽՈՒՄԲԸ

Նպատակը - Ձարգացնել բանակցելու, համագործակցությամբ որոշումներ կայացնելու հմտությունը:

Տևողություն - 40 րոպե:

Պարագաները - Յուրաքանչյուր խմբին՝ «Արշավախումբը» թերթիկի մեկական օրինակ:

Ընթացքը - Դասարանը բաժանվում է 3 խմբի: Յուրաքանչյուր խմբին տրվում է մեկական «Արշավախումբը» թերթիկ: Ուսուցիչը երեխաներին խնդրում է ծանոթանալ տեքստին և ցուցակին: Այնուհետև սահմանում է 5 րոպե ժամանակ և հանձնարարում է, որ յուրաքանչյուր աշակերտ ցուցակից ընտրի 15 առարկա, որ արշավի գնացողները պետք է վերցնեն իրենց հետ, որոնց կարիքն, իր կարծիքով, առավել կզգացվի:

Ապա անհատական ցուցակները ներկայացվում են խմբերում, և երեխաները 5-10 րոպեի ընթացքում բանակցելով, փաստարկելով և հիմնավորելով փորձում են փոխհամաձայնության գալ և խմբի կողմից ցուցակը կրճատել՝ թողնելով 10 առարկա:

Խմբի անդամներից մեկը գրի է առնում ընտրված առարկաները:

Դասարանական քննարկումն ուղղորդվում է հետևյալ հարցերով.

- ♦ *Ե՞րբ էր ավելի հեշտ ընդ որություն անել՝ անհատապես, քե՞ս խմբով: Ինչո՞ւ:*
- ♦ *Խմբում ինչպե՞ս փոխհամաձայնության եկաք: Ի՞նչ դժվարությունների հանդիպեցիք:*

Ներուժը - Վարժությունը նպաստում է արտահայտվելուն, լսելուն, կարևորը երկրորդականից տարբերելուն, ընտրություն կատարելուն, փաստարկելուն, եզրահանգումներ անելուն, ուրիշի կարծիքը հաշվի առնելուն, զարգացնում է ստեղծագործական մտածողությունը:

Արշավախումբը

Ամառային արձակուրդը նոր էր սկսվել: Հիանալի եղանակ էր: Երեխաները որոշեցին արշավ կազմակերպել: Ուսուցչուհին իրենց պատմել էր Արա-

գածի լանջին գտնվող Ամբերդի պեղումների մասին, և երեխաները շատ էին ուզում իրենց աչքով տեսնել հին բերդը: Սակայն ճանապարհի, ինչպես նաև Ամբերդում մնալու համար իրենց ինչ-որ բաներ էին անհրաժեշտ: Երեխաներից ամեն մեկն իր կարծիքով անհրաժեշտ առարկաների մի մեծ ցանկ էր կազմել, բայց երբ դրանք կողք-կողքի դրեցին, տեսան, որ այդ բոլորն անհնար էր վերցնել. ծանր ուսապարկերը չէին կարող երկար տանել: Ի՞նչը տանեին, ի՞նչը թողնեին: Օգնե՛ք երեխաներին:

1. *Քնապարկեր*
2. *Վրան*
3. *Կաթսա՝ ճաշ եփելու համար*
4. *Պահածոներ*
5. *Սպասք (ափսեներ, դանակ, պաքառաքաղ, բաժակներ)*
6. *Լապտեր, մարտկոցներ*
7. *Ծածկոցներ*
8. *Լուցկի*
9. *Գործիքներ*
10. *Հաց*
11. *Շշերով ջուր*
12. *Օճառ*
13. *Սրբիչ*
14. *Աման լվալու հեղուկ*
15. *Տեղանքի քարտեզ*
16. *Լուսանկարչական խցիկ*
17. *Տեսախցիկ*
18. *Մագնիսոսկոպ*
19. *Անձեռոցիկներ*
20. *Թուղթ ու գրիչ*
21. *Թերմոս*
22. *Շաքար, աղ, քեյ*
23. *Երշիկ*
24. *Պարան*
25. *Դրամ*
26. *Դեղերի արկղիկ*
27. *Հեռադիպակ*

Վարժություն - ԲՌՈՒՆՑՔԴ ԲԱՅ ԱՐԱ

Նպատակը - Օգնել գիտակցել բանակցելիս համոզիչ փաստարկներ բերելու կարևորությունը՝ նպատակին հասնելու համար:

Տևողությունը - 15 րոպե:

Պարագաներ - Չկան:

Ընթացքը - Ուսուցիչը դասարանը բաժանում է զույգերի և ներկայացնում է հրահանգը. զույգերից մեկը պետք է բռնկեց անի և բացի միայն մեկ դեպքում՝ եթե դիմացինի փաստարկներն իրեն համոզել են: Մյուսը պետք է ամեն գնով նրան համոզի բացել բռնկեցը: Կարող է փորձել շեղել ուշադրությունը կամ առաջարկել ինչ-որ բան վերցնել: Կարող է առաջարկել որևէ հաճելի զբաղմունք, որը կենթադրի բռնկեցը բացելը և այլն: Ուժ գործադրել չի կարելի:

Ամփոփիչ քննարկում.

- ♦ *Ձեռք բարձրացրեք՝ ու՞մ հաջողվեց զույգի բռնկեցը բացել: Կարո՞ղ եք ցուցադրել, թե ինչպես կարողացաք համոզել:*
- ♦ *Ի՞նչն էր պատճառը, որ ոմանց հաջողվեց բռնկեցը բացել փայ, իսկ ոմանց՝ ոչ: Մեկնաբանե՛ք:*

Ներուժը - Խթանում է խոսքը ձևակերպելու, նպատակը հիմնավորելու, փաստարկելու, դիտարկումներ և եզրահանգումներ կատարելու հմտությունները:

«**ՔԱՋԱՐԻ ՇՈՎԱՀՆԵՆԻ ԳԱՆՁԵՐԸ**» պատմվածքի ընթերցում - 15 րոպե

Քննարկման հարց.

- ☞ *Ի՞նչը համոզեց երեխաներին՝ քարտեզի երկու կեսերը միմյանց ցույց փայ:*

Վարժություն - ԴԴՈՒՄԸ

Նպատակը - Խթանել բանակցելու կարողությունները:

Տևողությունը - 20 րոպե:

Պարագաներ - Խմբերի համար՝ քարտերի մեկական փաթեթ:

Ընթացքը - Ուսուցիչը դասարանը բաժանում է 4 հոգանոց խմբերի և խմբերի անդամներին մեկական քարտ է տալիս. ամեն խմբում մեկը դրում վաճառողն է, մյուսները՝ գնորդ: Բացատրում է, որ

գնորդներն իրենց քարտերն ընկերներին չպիտի ցույց տան, բայց բանակցելով պետք է յուրաքանչյուրը ձգտի հասնել քարտում նշված իր նպատակին: Բանակցելու համար տրվում է 7-10 րոպե:

Վերջում խմբերը ներկայացնում են իրենց արդյունքները և մեկնաբանում:

Ներուժը - Վարժությունը խթանում է տրամաբանական մտածողությունը, զարգացնում է տեսակետը հիմնավորելու, փաստարկելու կարողությունները:

Քարտեր

1. ***Դուք շուկայում չեք ամեցրած դդումներն եք վաճառում: Այսօր առեկուրը լավ էր, և ընդամենը մեկ դդում է մնացել:***

2. ***Դուք եկել եք շուկա՝ դդում գնելու: Դդում այնքան էլ չեք սիրում, բայց շաք եք սիրում դդումի կորիզներ չրթել:***

3. ***Դուք որոշել եք դդումով ճաշ պատրաստել և դրա համար չեզ դդումի միջուկն է հարկավոր:***

4. ***Ազոսովներն անընդհատ ոչնչացնում են չեք բանջարանոցի բերքը, և դուք ուզում եք դդում գնել, որ մեջը փորեք և ամբողջական կեղևից խրվիլիակ պատրաստեք:***

«ԿԱՆԱՐԴԱԿԱՆ ԾՐԱՐԸ» պատմվածքի ընթերցում - 15 րոպե

Քննարկման հարց.

➤ ***Պատմվածքի հերոսներն ինչպե՞ս կարողացան համաչայնության գալ:***

Թեման ամփոփող վարժություն - 5 րոպե

Մասնակիցները շրջանով, հերթով պատասխանում են հետևյալ հարցին.

➤ ***Ես այս դասից սովորեցի... : Իսկ դո՞ւ:***

Այսպիսով՝ ամեն նախորդ մասնակից հաջորդին է փոխանցում պատասխանելու հնարավորությունը:

ԹԵՄԱ 6

Միջնորդություն

Միջնորդությունը տարաձայնություններ ունեցող կողմերի միջև որպես միջնորդ հանդես գալն է՝ նրանց հաշտեցնելու նպատակով: Այն բանակցությունների միջոցով կոնֆլիկտը հարթելու մեկ այլ տարբերակ է:

Միջնորդը վիճող կողմերին համաձայնության գալու և որոշում կայացնելու նպատակով առաջարկներ է անում, որոնք վերջիններս կարող են ընդունել կամ մերժել: Միջնորդն իր առաջարկները չպետք է պարտադրի կողմերին:

Հաճախ միջնորդությունն է, որ առավել տեղին է լինում կոնֆլիկտները հարթելիս: Միջնորդությունը խթանում է վիճող կողմերի քննադատական մտածողությունը՝ նպաստելով հանդուրժողականության, արդյունավետ հաղորդակցման հմտությունների ձևավորմանը:

Միջնորդությունը կախված է միջնորդի հմտություններից և հասարակական դիրքից: Այլ կերպ ասած՝ միջնորդության հաջողությունը մեծապես պայմանավորված է նրանով, թե միջնորդը որքանով է կարողանում քննադատաբար մտածել, ինչպես նաև՝ թե կողմերը որքանով են վստահում միջնորդի անաչառությանը:

Միջնորդությունը կոնֆլիկտը ստեղծագործաբար լուծելու հնարավորություն է ստեղծում: Այն կարող է արել.

- **Կամավոր** - բոլոր կողմերը ցանկանում են մասնակցել:
- **Համաձայնեցված** - վիճող կողմերը միջնորդի օգնությամբ պետք է ջանան լուծել խնդիրը:
- **Վերահսկվող** - կողմերն առավել չափով են մասնակցում որոշումների կայացմանը, քան միջնորդը և վերահսկում են միջնորդության գործընթացը:

Միջնորդության ժամանակ.

1. **Կողմերից յուրաքանչյուրին հնարավորություն է տրվում ներկայացնել սեփական տեսակետը, ինչպես նաև հիմնական ցավոք հարցերը:**

2. **Միջնորդը նպաստում է կողմերի միջև երկխոսության կայացմանը՝ դրանով միմյանց ավելի լավ հասկանալու հնարավորություն ստանալով:**
3. **Որոշ դեպքերում միջնորդը կարող է կողմերի հետ առանձին-առանձին հանդիպել, դրանով կողմերին հնարավորություն ստանալով, որ իր հետ կիսեն իրենց մտածողություններն ու ծրագրերը՝ առանց հակառակ կողմին դրանց հետ ծանոթացնելու:**
4. **Կողմերը ջանում են խնդրի լուծման հնարավոր տարբերակներ մշակել և ի վերջո ընտրել ու կատարել դրանցից առավել ընդունելի:**

Հարկ է հիշել, որ միջնորդի դերը չի ենթադրում պատրաստի լուծումներ առաջարկել, ոչ էլ դրանք ի կատար ածելը պարտադրել: Միջնորդն, իրականում, պարտադրելու իրավասությամբ օժտված չէ: Ավելի շուտ, կողմերի հետ նրա աշխատանքը ենթադրում է նպաստել ստեղծագործաբար երկուստեք ընդունելի որոշումների կայացմանը:

Մյուս կողմից, եթե վիճող կողմերը ճկուն դիրքորոշում չունեն, այլ իրենց դիրքերը դիտարկում են որպես վերջնական և անփոփոխելի, միջնորդությունը կարող է ձախողվել:

Որպեսզի միջնորդությունը հաջողությամբ պսակվի, անհրաժեշտ են հետևյալ պայմանները.

- **Միջնորդի օգնությանը պետք է դիմեն կոնֆլիկտի մեջ ներքաշված բոլոր կողմերը՝ կամավոր:**
- **Պետք է ընտրվի չեզոք վայր կամ մի միջավայր, որը կնպաստի կողմերի հոգեկան հանգստությանը:**

Միջնորդի դերը.

1. **Միջնորդն իրականացնում է վերլուծողի դեր -** նպաստում է, որ կողմերը հանգամանորեն վերլուծեն կոնֆլիկտային իրավիճակը: Չանունում է, որ կողմերը բարձրաշայնեն վեճի մասին ունեցած ողջ տեղեկությունը և բոլոր տեսակետները, հարակեցնեն կողմերից յուրաքանչյուրի համար վեճի առավել էական պահերը: Նման վերլուծության համար միջնորդը նախ պետք է լսի բոլոր կողմերին, ապա վեճի այս կամ այն հանգամանքի մասին հարցումներ անի: Ցանկալի է, որ դեռ նախքան միջնորդությունն սկսելը կոնֆլիկտի բնույթի և պատճառների մասին հնարավորինս շատ տեղեկություններ հավաքի:
2. **Միջնորդը պետք է կարողանա ակտիվ լսել:** Այս դերում միջնորդը պետք է կարողանա կրկնել կամ վերաձևակերպել խոսողի պնդումները, որպեսզի համոզվի, որ ինքը՝ միջնորդը, և հակառակ կողմը ճիշտ

են հասկացել ասվածը: Սրանով հանդերձ, նա պետք է գերծ մնա կոնֆլիկտ առաջացնող իրադարձությունների վրա կանգ առնելուց, դրանց գնահատականներ տալուց և դրանց հետևանքով կողմերի մեջ առաջացած զգացմունքների քննարկումից:

3. Միջնորդը պետք է **կազմակերպի բանակցային գործընթացը** - իր հարցերով և խոսքով պետք է ուղղորդի բանակցությունը: Նա պետք է հետևի կարգի պահպանմանը և կողմերին դիպրոտություն անի, եթե վերջիններս խախտում են բանակցելու կանոնները:
4. Միջնորդը պետք է հանդես գա որպես **գաղափարներ տվող**: Պետք է փորձի վիճողներին օգնել այլ լուծումներ գտնել, քան արդեն նրանց կողմից դիտարկվածները: Սակայն նա պետք է նախ և առաջ բազմապիսի հարցերի միջոցով խրախուսի, որ մասնակիցներն ինքնուրույն կարողանան լուծման նոր տարբերակներ գտնել:
5. Միջնորդը, որպես չեռք բերված համաձայնության երաշխավոր, պետք է հոգ տանի, որ համաձայնությունը լինի տևական և հուսալի:
6. Միջնորդը պետք է կողմերին **սովորեցնի բանակցություններ վարել**՝ բանակցել և գործել համագործակցության տեսանկյունից:

Վարժություն - ԵՐՐՈՐԴՆ ԱՎԵԼՈՐԴ ՋԷ

Նպատակը - Օգնել գիտակցել միջնորդի դերը խնդիրների կարգավորման գործում և հասկանալ միջնորդի գործելակերպը:

Տևողությունը - 80 րոպե:

Պարագաներ - «ՀՈՎԱՆՈՅԸ», «ԵՄ ԷԼ ԵՄ ՈՒՉՈՒՄ ԿԱԽԱՐԴԵԼ» և «ՕԴԱՊԱՐՈՒԿԸ» պատմվածքներից հատվածներ:

Ընթացքը - Ուսուցիչը դասարանին ներկայացնում է նախօրոք պատրաստած՝ այդ տարիքի երեխաներին բնորոշ որևէ վեճ կամ բախումնային իրավիճակ: Ապա երկու կամավորի հրավիրում է գրատախտակի մոտ: Խնդրում է փորձել պատկերացնել, թե իրենք վիճող կողմերն են և բացատրում է, որ ինքը փորձելու է նրանց օգնել, որ երկուսին բավարարող լուծում գտնեն՝ առանց նրանցից մեկի կողմը բռնելու:

1. *Դերակատարներին խնդրում է հերթով ներկայացնել խնդիրը՝ ինչպես վիճող երկու կողմերը կրեսներին, բայց զգուշացնում է, որ մեկի խոսելու ընթացքում մյուսը չպետք է ընդհատի նրան: Նաև խնդրում է ոչ թե միմյանցից վիրավորվածությունը քննարկել, այլ **զուտ դեպքերի ընթացքը**: Եթե նրանք փորձում են իրար ընդհատել կամ միմ-*

յանց չեն լսում, խնդրում է ամփոփել հակառակ կողմի տեսակետը:

2. Այնուհետև խնդրում է, որ կողմերը հերթով ասեն, թե իրավիճակն իրենց մեջ ինչ հույզեր է առաջացնում, ապա փորձեն **իրենց** բառերով ամփոփել **դիմացինի** հույզերը:
3. Կողմերին առաջարկում է ամփոփ ձևակերպել, թե ինչ արդյունքի կուզենին հասնել. նախ առաջարկում է ձևակերպել **իրենց** տեսակետով իդեալական լուծումը:
4. Այնուհետև խնդրում է փորձել որոշել, թե ինչ **գիջումների** են պատրաստ գնալ: Ուղղորդում է, որ փորձեն այլընտրանքները ծանրութեքն անել:
5. Վերջում առաջարկում է գրել, թե դիմացինին ընդառաջ գնալու համար ինչ են պատրաստ անել, պայմանավորվելով, որ գրածը նախ իրեն՝ միջնորդին ներկայացնեն:

Քննարկման հարց.

♦ **Միջնորդը վիճող կողմերին օգնելու համար ի՞նչ քայլերի դիմեց:**

Ուսուցիչն այդ քայլերը հերթականությամբ, համառոտ գրում է գրատախտակին, որպեսզի երեխաներն աշխատելիս կարողանան օգտվել:

Այնուհետև դասարանը բաժանում է խմբերի և մեկական իրավիճակ է տալիս: Առաջարկում է պատկերացնել, թե իրենց վստահվել է միջնորդի դերը և փորձել միասին քննարկելով, սովորածը կիրառելով, վեճը հարթելու քայլեր մշակել: Աշխատանքին տրվում է 10-15 րոպե, որից հետո խմբերը դրանք ներկայացնում են դասարանին:

Վերջում ուսուցիչն ընթերցում է պատմությունների ավարտը, և երեխաներն իրենց լուծումները համեմատում են պատմություններում առաջարկված լուծումների հետ:

Թեման ամփոփող վարժություն - 5 րոպե

Մասնակիցները շրջանով, հերթով պատասխանում են հետևյալ հարցին.

☞ **Ես այս դասից սովորեցի... : Իսկ դո՞ւ:**

Այսպիսով՝ ամեն նախորդ մասնակից հաջորդին է փոխանցում պատասխանելու հնարավորությունը:

ԹԵՄԱ 7

Երեխայի իրավունքներ

Ինչո՞ւ ենք կարևորում, որ երեխաները սովորեն, թե ինչ է իրավունքը:

Աշխարհի մարդիկ բոլորն էլ միատեսակ կենսական կարիքներ ունեն՝ սննդի, կացարանի, առողջության, սիրո, բարեկամության և այլն: Մինչդեռ հաճախ այս հիմնական կարիքները չեն բավարարվում: Ամենամեծ անարդարությունը, թերևս, չքավորությունն է, որի պատճառով մարդը գրկվում է կենսական կարիքները բավարարելու իր իրավունքից: Իրավագրության պատճառ է նաև խտրականությունը՝ լինի դա ռասայական, սեռային, կրոնական թե այլ:

Այս ամենը բերում է մի պարզ ճշմարտության. արդարությունը մարդկության առաջընթացի կարևորագույն նախապայման է:

Ամեն հասարակություն հույս ունի, որ իր երեխաները մեծանալով ունակ ու պատասխանատու քաղաքացիներ կդառնան և ի վիճակի կլինեն գործել ի նպաստ և ի բարօրություն այդ հասարակության:

Մինչդեռ երեխան, որը գրկված է իր հիմնական իրավունքներից, չի կարող մեծանալ որպես հոգատար, ուրիշի իրավունքները հարգող, գործուն դիրքորոշում ունեցող անհատ:

Իրավունքների ոտնահարումը, բացի ինչ-որ անհատների տառապանք պատճառելուց, նաև, որն ավելի վտանգավոր է՝ պարարտ հող է ստեղծում սոցիալական և քաղաքական անկայունության համար: Անարդարությունը բախումների և բռնության հիմնական պատճառն է: Իսկ բախումներն ու բռնությունն էլ իրենց հերթին է՛լ ավելի մեծ անարդարություն են ծնում: Հենց այս պատճառով էլ, գիտակցելով մարդկության առաջընթացի համար արդարության կարևորությունը, հասարակությունը հանգել է երեխաներին արդարության մասին ուսուցանելու անհրաժեշտությանը: Երեխաները պետք է իմանան, թե ինչ է իրավունքը, որոնք են իրենց իրավունքները, որպեսզի կարողանան ապրումակցել նրանց, ում իրավունքները ոտնահարվում են, պատրաստ լինեն պայքարելու թե՛ իրենց, թե՛ ուրիշների իրավունքների համար՝ հանուն արդարության, հանուն այն բանի, որ մարդիկ, անկախ ծագումից, մաշկի գույնից կամ հավատքից, հավասար իրավունքներով օժտված

լինեն, որպեսզի յուրաքանչյուրը հնարավորություն ունենա ձևավորվելու, որպես անհատ կայանալու՝ իր ողջ ներուժի չափով:

Սակայն արդարության մասին ուսուցումը միայն օրենքի վերացական հոդվածներին ծանոթացնելով չի սահմանափակվում: Այն կարևորում է, որ երեխաները գիտակցեն արդարությանը վերաբերող խնդիրների ներգործությունն իրենց իսկ կյանքին՝ իրենց անմիջական շրջապատին՝ տանը, դպրոցում, համայնքում, որպեսզի գործնականում նվիրվեն տարբեր ոլորտներում և տարբեր մակարդակներով արդարության և հավասարության հասնելու գործին:

Վարժություն - ՀԱՃԵԼԻ Է, ՀԱՃԵԼԻ ՉԷ

Նպատակը - Օգնել գիտակցել, որ բոլորն ունեն պարտականություններ և վերհանել դրանց դերը:

Տևողությունը - 40 րոպե:

Պարագաները - Երկու Ա1 թուղթ (նախօրոք վերնագրված՝ «Փոքրերի անելիքները», «Մեծերի անելիքները»), մարկերներ:

Ընթացքը - Ուսուցիչը երեխաներին խնդրում է մեկական թուղթ վերցնել և վերնագրել «Իմ անելիքները»: Հետո թուղթը մեջտեղից գծով բաժանել երկու մասի, մի կողմում գրել «Հաճելի», մյուս կողմում՝ «Ոչ հաճելի»: Առաջարկում է, որ երեխաները մտաբերեն, թե սովորաբար ինչն է, որ հաճույքով են անում, ինչը՝ ստիպված, և լրացնեն համապատասխան սյունակները: Երբ երեխաներն ավարտում են աշխատանքը, ուսուցիչը պատին փակցնում է «Փոքրերի անելիքները» վերնագրված Ա1 պաստառը՝ բաժանելով «Հաճելի» և «Ոչ հաճելի» սյունակների: Երեխաները տեղերից կարդում են իրենց առաջին սյունակի անելիքները, ուսուցիչը արագ գրի է առնում՝ կրկնությունները չգրանցելով, ապա երկրորդ սյունակին: Ապա ուսուցիչը հանձնարարում է մտքերի տարափով թվարկել իրենց ծնողների անելիքները: Ուսուցիչը երեխաների օգնությամբ նախորդի նման գրանցում է դրանք «Մեծերի անելիքները» նախօրոք վերնագրված պաստառի վրա՝ դասակարգելով ըստ «Հաճելի» և «Ոչ հաճելի» սյունակների:

Քննարկման հարցեր.

- ♦ *Մեծերը փոքրերից հաճախ պահանջում են ոչ հաճելի գործեր անել: Ձեր կարծիքով նրանք ճիշդ են վարվում:*
- ♦ *Ի՞նչ կլինի, եթե երեխաները հրաժարվեն իրենց համար ոչ հաճելի գործերն անելուց:*

- ♦ *Իսկ եթե հայրիկն ու մայրիկը հրաժարվեն իրենց համար ոչ հաճելի գործերն անելուց, ի՞նչ կլինի:*

Ներուժը - Վարժությունը խթանում է վերլուծական մտածողությունը, դասակարգելու, համեմատելու, համադրելու հմտությունները, տեղեկությունների տնօրինումը և նպաստում է ինքնաճանաչմանը:

Վարժություն - ԿԱՐԻՋՆԵՐ ԵՎ ՊԱՅԱՆՋՆԵՐ

Նպատակը - Օգնել տարբերակել կարիքներն ու պահանջները ըստ առաջնահերթության: Նպաստել իրավունքների անհրաժեշտությունը գիտակցելուն:

Տևողությունը - 20 րոպե:

Պարագաներ - Չկան:

Ընթացքը - Ուսուցիչը գրատախտակին գրում է «Ի՞նչ կուզեյի ունենալ» ցանկը՝ ներկայացնելով, որ դրանք անհրաժեշտ են լիարժեք ապրելու համար: Ապա երեխաներին առաջարկում է պատկերացնել, թե օդապարիկով ճամփորդում են: Օդապարիկում են գտնվում թվարկածները «ծանրոցների» տեսքով, որոնք իրավունքներ են խորհրդանշում: Եղանակն անսպասելի վատանում է, և օդապարիկն սկսում է ընկնել: Անկումը կանխելու միակ միջոցը ծանրոցներից մեկը դուրս նետելն է: Որոշ ժամանակ անց օդապարիկը նորից է սկսում ընկնել: Մի «ծանրոց» էլ պիտի դուրս նետեն: Այսպես շարունակվում է, մինչև ծանրոցներից հինգը մնան: Երեխաները պետք է արտագրեն ցանկը և իրավունքները համարակալեն այն հերթականությամբ, ըստ որի դրանցից կհրաժարվեն: Վերջին հինգն այն իրավունքներն են, որոնցից ոչ մի դեպքում չէին հրաժարվի:

Քննարկման հարց.

- ♦ *Ո՞ր իրավունքներից էր համեմատաբար հեշտ հրաժարվելը, որից դժվար: Որո՞նք պահեցիք: Հիմնավորե՛ք:*

Ուսուցիչն ընթերցում է «ԵՐԵԽԱՅԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՔ» և/կամ «ԳԱՂՏՆԻՔԸ» պատմվածքը, որից հետո դասարանը բաժանվում է խմբերի: Ընթերցածի հիման վրա վերլուծում են, թե Տիգրանի որ իրավունքն էր խախտվել, ինչու է այդ իրավունքը կարևոր, և դրա խախտումն ինչ

հետևանքներ կարող է ունենալ: Խմբերն իրենց եզրահանգումները ներկայացնում են դասարանին՝ հիմնավորելով և մեկնաբանելով դրանք:

Ներուժը - Վարժությունը խթանում է դասակարգելու, համադրելու, առաջնայինը երկրորդականից զանազանելու, որոշում կայացնելու հմտությունները:

Ի՞նչ կուզեի ունենալ

հեռուստացույց	առանձին սենյակ	ինքնուրույնություն	գրքեր
գեղեցիկ հագուստ	ընկերներ	ինքնատիպություն	երաժշտական կենտրոն
ընտանիք	ընտրության իրավունք	քաղցրավենիք	առողջություն
համակարգիչ	սնունդ և ջուր	հանգիստ	գրպանի դրամ

Վարժություն - ԿԱՐՈՂ ԵՄ, ՈՒԶՈՒՄ ԵՄ, ՊԵՏՔ Է

Նպատակը - Պատկերացում տալ իրավունքների և պարտականությունների մասին, ընդգծել դրանց փոխկապվածությունը:

Տևողությունը - 40 րոպե:

Պարագաներ - Յուրաքանչյուր խմբին «Իրավունք», «Ցանկություն», «Պարտականություն» քարտերի մեկական ծրար, 1-ական Ա1 թուղթ՝ վերնագրված, ա) Իրավունքներ (Կարող եմ), բ) Ցանկություններ (Ուզում եմ), գ) Պարտականություններ (Պետք է):

Ընթացքը - Դասարանը բաժանվում է 3 խմբի, յուրաքանչյուր խմբի տրվում է վերնագրված պաստառներից մեկը և քարտերի 1 փաթեթ: Խմբով աշխատելով՝ երեխաները ծրարի միջից ընտրում և պաստառին են փակցնում իրենց պաստառի վերնագրին համապատասխանող քարտերը:

Պատրաստ պաստառները փակցվում են դասարանի պատին՝ կողք- կողքի:

Միմյանց աշխատանքներին ծանոթանալուց հետո անց է կացվում դասարանական քննարկում.

- ♦ **Ձեր կարծիքով պատրաստի վրա եղած ո՞ր պարտականությունն ի՞նչ իրավունք է պաշտպանում: Այն մեր ո՞ր ցանկությունն է հնարավոր դարձնում իրականացնել:**

Հարցին պատասխանելով՝ երեխաները համապատասխան իրավունքները և ցանկությունները գունավոր գծերով միացնում են այն պարտականություններին, որոնց հետ կապվում են:

Ներուժը - Վարժությունը ձևավորում է համագործակցելով կողմնորոշվելու, որոշում կայացնելու հմտություններ, օգնում է զանազանելու իրավունքներն ու պարտականությունները, խթանում է ստեղծագործական և վերլուծական մտածողությունը:

Rurstar

օգնել միմյանց	ընկերներս սիրեն ու հարգեն ինձ	ընկերներին չվիրավորել
սիրել և հարգել ընկերներին	մաքուր դասասենյակ ունենալ	թղթերն աղբի զամբյուղը գցել
մաքուր օդ շնչել	օդափոխել դասասենյակը	գեղեցիկ դասասենյակ ունենալ
խնամքով վերաբերվել կահույքին	ծաղիկներ ունենալ դասասենյակում	ջրել, խնամել ծաղիկները
գրատախտակը մաքրել կարծիք արտահայտել	դասի ժամանակ չաղմկել ընկերները լսեն, երբ խոսում են	լսել ընկերներին չընդհատել իրար
հերթի սպասել	բուժետից օգտվել	հերթապահություն սահմանել
միմյանց չհիմշտել	մաքուր, կանաչ և բարեկարգ շրջապատ ունենալ	դասագրքերը կազմել, չփչացնել
խնամքով վերաբերվել գրքերին	կարգի բերել խաղահրապարակը	երկար դասամիջոց ունենալ
ապահով զգալ դպրոցում	աղբը լուսամուտից չթափել	ծառատունկի, շաբաթօրյակի մասնակցել

Վարժություն - ՄԵՐ ԶԱՂԱԶԱԿԻՐԹ ԴԱՍԱՐԱՆԸ

Նպատակը - Օգնել հասկանալ կանոնների նշանակությունը մարդկանց կյանքում և փոխհարաբերություններում:

Տևողությունը - 40 րոպե:

Պարագաները - Ա1 բուլթ:

Ընթացքը - Դասարանը նստում է շրջանով, և ուսուցիչը հետևյալ հարցն է ուղղում երեխաներին.

- ♦ **Պապահե՞լ է, որ դասարանում չեզ լավ չգաք, չուզենաք կամ չեզ հաճելի չլինի այնպեղ գրնվելը, միմյանց միջև լարվածություն կամ վիրավորվածություն լինի: Ե՞րբ, ի՞նչ պատճառով:**
- ♦ **Ձեր կարծիքով ի՞նչ է հարկավոր դասարանում հաճելի մթնոլորտ սպահովելու համար:**

Քննարկում են, թե ինչ կարելի է անել, որ դասարանը հաճելի լինի բոլորի համար: Այնուհետև ուսուցիչը խնդրում է, որ երեխաներից յուրաքանչյուրը թերթիկի վրա մի որևէ վարքականոն գրի, որն իր կարծիքով կարող է նպաստել դասարանում բարյացակամ մթնոլորտ ստեղծելուն: Ուսուցիչն ինքն էլ է մի թերթիկի վրա գրում:

Աշխատանքն ավարտելով՝ երեխաները թերթիկները դնում են ուսուցչի սեղանին: Ուսուցիչը դրանք մեկ առ մեկ բարձրաձայն ընթերցում է, ապա քննարկում են և, եթե հարկ կա, միահամուռ ջանքերով շտկումներ և լրացումներ են կատարում, հետո դրանք դրվում են քվեարկության: Չայների կեսից ավելին ստացած կանոնները գրի են առնվում Ա1 թղթի վրա և ընդունվում որպես «Դասարանի կանոնադրություն»: Պաստառը փակցվում է դասարանի պատին, իսկ երեխաները հանդիսավորությամբ պարտավորվում են հետևել դրանց: «Հանդիսավոր երդման» տեքստը կարող է ուսուցիչն ինքը նախօրոք կազմել, կամ կարող են դասարանում համատեղ ջանքերով կազմել: Ուսուցիչն այն բարձրաձայն ընթերցում է, իսկ երեխաները խմբով կրկնում են:

Մեր դասարանի հանդիսավոր երդումը (օրինակ)

Մենք՝ այս դասարանի աշակերտներս, հանդիսավոր կերպով երդվում ենք սիրել, պաշտպանել, օգնել միմյանց, ուշադիր լինել իրար հանդեպ, հարգել ընկերների իրավունքները և դրանք ապահովելու համար կատարել մեր պարտականությունները, ջանք չխնայել մեր դասարանը, ինչպես նաև մեր շրջապատը աշխարհի ամենահաճելի տեղը դարձնելու համար:

Ներուժը - Վարժությունը խթանում է համագործակցությունը, նպաստում է վերլուծելու, որոշում կայացնելու հմտությունների զարգացմանը: Քվեարկությամբ լուծումներ գտնելն ընտելացնում է ժողովրդավարական գործելակերպին:

Վարժություն - ՄԵՐ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ ՄԵՐ ՊԱՇՏՊԱՆՆԵՐՆ ԵՆ

Դասի նպատակը - Ծանոթացնել երեխայի իրավունքներից մի քանիսին, օգնել գիտակցել դրանց անհրաժեշտությունը:

Տևողությունը - 40 րոպե:

Պարագաներ - Յուրաքանչյուր խմբին՝ մեկական «Հեքիաթ», թուղթ, գրիչ, գունավոր մատիտներ:

Ընթացքը - Ուսուցիչը գրատախտակին գրում է ստորև թվարկած իրավունքները: Այա դասարանը բաժանում է 6 խմբի, յուրաքանչյուր խմբին մեկական «Հեքիաթ» է տալիս և հանձնարարում է գրատախտակին գրված ցանկից օգտվելով փորձել որոշել, թե իրենց հեքիաթի հերոսների որ իրավունքներն են խախտվել և ում կողմից: Այս աշխատանքին հատկացվում է 15 րոպե: Վերջացնելուց հետո խմբերը հերթով ներկայացնում են իրենց դիտարկումները, իսկ դասընկերները կարող են լրացումներ անել:

Այնուհետև ուսուցիչը կարդում է «**ԵՄ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ՈՒՆԵՄ**» պատմվածքը, և երեխաները դրա հիման վրա լրացնում են իրավունքների ցանկը:

Ներուժը - Վարժությունը խթանում է վելուծական մտածողությունը, երևակայությունը, որոշում կայացնելու հմտությունը, ապրումակցումը:

Իրավունքների ցանկ

1. *Կյանքի, ապրելու իրավունք*
2. *Առողջ լինելու իրավունք*
3. *Միտք և հոգապարության իրավունք*
4. *Ապահով և պաշտպանված լինելու իրավունք*
5. *Սննդի իրավունք*
6. *Կրթություն ստանալու՝ սովորելու իրավունք*
7. *Հանգստի, ազատ ժամանցի իրավունք*
8. *Տարբեր լինելու և խորության չենթարկվելու իրավունք*
9. *Մաքուր միջավայրում ապրելու իրավունք*
10. *Չշահագործվելու իրավունք*

Օգնություն ուսուցչին

Հեփաքներ

1. **Անճռոնի ճուտիկը** - խախարվել են 3-րդ, 4-րդ, 5-րդ և 8-րդ իրավունքները:
2. **Մոխրոտիկը** - խախարվել են 3-րդ, 7-րդ, 8-րդ, 9-րդ և 10-րդ իրավունքները:
3. **Գզո Գրետան** - խախարվել են 3-րդ, 5-րդ և 9-րդ իրավունքները:
4. **Հենգելն ու Գրետելը** - խախարվել են 1-ին, 3-րդ, 5-րդ, 10-րդ իրավունքները:
5. **Պինոբիոյի արկածները** - խախարվել են 4-րդ, 6-րդ, 10-րդ իրավունքները:
6. **Բժիշկ Այբոլիտը** - խախարվել են 2-րդ, 4-րդ իրավունքները:

Անճռոնի ճուտիկը

(հասված)

Մի գեղեցիկ գարնանային առավոտ Մայր բաղը հպարտությամբ տեսավ, որ իր բնում ձվերը մեկը մյուսի հետևից կոտրվեցին ու նրանց միջից ճուտիկներ դուրս եկան:

- Ի՜նչ սիրուն ընտանիք ունեն,- քնքշանքով մտածեց Մայր բաղը, մեկ էլ հայացքն ընկավ բնում մնացած վերջին ձվին, որը նման չէր մյուսներին. մեծ էր ու անճռոնի: Չվի կեղևը ճաքեց ու միջից նախ մի սև կտուց երևաց, ապա գլուխ, հետո ճուտիկը դուրս եկավ: Այս մեկը մյուսների նման փոքրիկ, դեղին ու փափլիկ չէր. մեծ էր, սպիտակ ու անշնորհք:

- Կը՜ռ,- բարեհամբույր կռռաց ճուտիկը՝ սպասելով, որ իրեն պիտի սիրեն:

- Ասովա՜ծ իմ,- սարսափեց Մայր բաղը,- սրա ձայնն էլ է ուրիշ:

- Պի՜պ,- ձայնեցին մյուս ճուտիկները,- ինչ անճռոնի է, մենք դրա հետ չենք խաղա:

Անճռոնի ճուտիկը չէր հասկանում, թե ինչու են բոլորն իրենցից փախչում ու չեն ուզում խաղալ: Նա էլ էր ուզում ընկերներ ունենալ: Ու չնայած իրեն ոչ ոք չէր հրավիրել, մյուսների պոչից կպած՝ լճակ գնաց: Ճուտիկները Մայր բաղի հետ լողում, գլուխկոնծի էին տալիս ու խաղում զուլալ լճակում:

- Կը՜ռ,- ձայն տվեց Անճռոնի ճուտիկը, որ իրեն էլ խաղացնեն, բայց Մայր բաղը կտցահարեց գլուխը ու քշեց իր կողքից:

Շուտով բաղիկները թռչնանոց վերադարձան, ուր իրենց համար կուտ էին շաղ տվել: Անճռոնի ճուտիկն էլ գնաց. նա էլ էր քաղցած: Բայց այստեղ բակի մյուս թռչուններն էլ հարձակվեցին նրա վրա:

- Կորի՛ր այստեղից,- թնդաց հնդկահավը, որի խոսքն օրենք էր բոլորի համար:

Ճուտիկը տխուր-տրտում լճափ վերադարձավ ու նստեց ջրի ափին: Նրա աչքերն արցունքով էին լցվել: Նա գլուխը տխուր կախեց լճակի վրա, մեկ էլ իր արտացոլումը տեսավ ջրի մեջ: Ճուտիկն իրեն էլ անճոռնի թվաց ու մտածեց, որ երևի ճիշտ են անում, որ փախչում են իրենից: Ու գլխիկոր հեռացավ այդտեղից, որ էլ ոչ ոքի աչքով չընկնի. չէ՞ որ իրենից բոլորը զգվում էին:

Ըստ Հանս Զրիստրիան Անդերսենի համանուն հեքիաթի

Պինոբիոն

(հասված)

Մի փոքրիկ քաղաքում Ջեպետո անունով մի մարդ էր ապրում: Ջեպետոն բոլոր երեխաների սիրելին էր, քանի որ զարմանահրաշ խաղալիքներ էր պատրաստում նրանց համար: Բայց ինքը՝ Ջեպետոն, երեխաներ չուներ, և նրա ամենամեծ երագանքը փոքրիկ տղա ունենալն էր: Ու մի օր փայտից մի փոքրիկ մանչուկ պատրաստեց: Ու քանի որ Ջեպետոն շատ բարի մարդ էր, փերիները որոշեցին իրականացնել նրա երագանքը և տիկնիկին կենդանություն պարգևեցին: Ջեպետոյի ուրախությունը սահման չուներ: Նա տղայի անունը Պինոբիո դրեց: Որպեսզի Պինոբիոն իր տարեկիցներից հետ չմնար, Ջեպետոն նրա համար այբբենարան գնեց և ուղարկեց դպրոց: Բայց ճանապարհին տղան ընկավ երկու նշանավոր սրիկաների՝ Ադվեսի և Կատվի ճանկը, որոնք հիմարին համոզեցին, որ դպրոց գնալն ավելորդ է, և որ հարստանալու և նշանավոր դառնալու ավելի հեշտ ձևեր կան, ու նրան վաճառեցին տիկնիկային թատրոնի տիրոջը՝ ավագակ Ստրոմբոլին:

Մարդիկ ցանկանում էին տեսնել, թե ինչպես է երգում ու պարում կենդանի տիկնիկը, և պատրաստ էին դրա համար փող վճարել: Շուտով ոսկեդրամները սկսեցին գետի նման Ստրոմբոլիի գրպանը հոսել:

- Դու իմ փոքրիկ ոսկու հանքն ես, Պինոբիո,- ոսկիները հաշվելով՝ ասում էր Ստրոմբոլին,- մարդիկ այսքան փողը քեզ տեսնելու համար են վճարում:

- Կարելի՞ է՝ մի քանիսը տանեմ, հայրիկիս տամ: Նա իր վերջին փողերով ինձ համար այբբենարան է գնել,- հարցրեց Պինոբիոն:

Ստրոմբոլին բարձրաձայն հռիռաց, մտրակը շրխկացրեց տղայի քթի առաջ ու ասաց.

- Քեզ՝ ոսկի՞: Քո գործն իմ թատրոնում աշխատելն ու հանդիսատես գրավելն է: Քանի դեռ քեզ նայել ուզող կա, կաշխատես: Իսկ երբ այլևս պետք չլինես, քեզանից վառելափայտ կսարքեմ:

Ու տղային կողպեց երկաթե վանդակում:

Ըստ Կարլո Կոլոդիի համանուն հեքիաթի

Գզո գրեհան (հասկած)

Անտառի եզրին ծղոտածածկ տանիքով մի ծռված խրճիթ էր կանգնած: Տնակի շուրջը փարթամ մուխտուտեր էին աճել: Այդ տնակում իր փխիկի հետ ապրում էր Գրետա անունով մի ծույլ աղջիկ: Փխիկի անունը Միգե էր: Գրետան այնքան ծույլ էր, որ միայն ուտելու համար էր անկողնուց վեր կենում, իսկ փխիկին օրերով սոված-ծարավ էր թողնում ու ինչով պատահեր, ծեծում էր, որովհետև Միգեն մաքրասեր էր. ամեն օր լվացվում էր: Ինքը՝ Գրետան, երբեք չէր լվացվում, ոչ էլ շորերն էր լվանում, իսկ տունը կեղտի մեջ կորել էր: Մի օր, երբ Գրետան շերեփն առած ընկել էր փխիկի հետևից, Միգեն անտառ փախավ, որ փրկվի չար տիրուհուց ու սպասեց, մինչև մութն ընկնի: Երբ մթնեց, Միգեն գաղտագողի տուն վերադարձավ, զգույշ, որ Գրետային չարթնացնի, հավաքեց ունեցած-չունեցածը՝ օճառի կտորը, ատամի խոզանակը, սանրը, իր ամենասիրած խաղալիքը՝ թելի կծիկը և իր ապրուստի միջոցը՝ մկան թակարդը ու որոշեց փախչել տնից. էլ չէր կարող դիմանալ տիրուհու հալածանքներին: Կապոցն առած՝ ճամփա ընկավ հարևան գյուղը: Մի քիչ գնալուց հետո շրջվեց, որ մի վերջին անգամ հրաժեշտ տա տնակին, ու ի՞նչ տեսնի. տան բոլոր իրերը՝ ամանեղենը, սեղանը, աթոռները, վերմակը, բարձը, ներքնակը՝ բոլոր-բոլորը կենդանացել էին ու գալիս էին իր հետևից: Պարզվում է՝ բոլորը զգվել էին միշտ կեղտոտ ու անխնամ լինելուց: Նրանց ի՞նչ էր պետք. որ երբեմն հոգ տանեին իրենց մասին, խնամեին, մաքրեին, մեկ-մեկ էլ նորոգեին: Միայն Գրետայի կոշիկներն էին մնացել տեղում. մահճակալը փախչելուց առաջ աղջկան դրել էր գետնին՝ ուղիղ կոշիկների վրա, ու խեղճերը չէին կարողացել այդ ծանրության տակից փախչել: Վերջինը խրճիթը տեղից շարժվեց ու շտապեց, որ հասնի մյուսներին:

Առավոտը բացվեց, և արևի ճառագայթները խուտուտ տվեցին Գրետայի քիթը: Աղջիկն արթնացավ ու ի՞նչ տեսնի՝ ոչ տնակը կա, ոչ իրերը, ոչ էլ նույնիսկ փխիկը: Վեր թռավ ու վազեց իր ունեցվածքը հետ բերելու:

Ըստ չեխական «Հեքիաթ ծույլ աղջկա մասին» հեքիաթի

Հենգելն ու գրեհելը (հասկած)

Լինում են, չեն լինում՝ քույր ու եղբայր են լինում: Եղբոր անունը Հենգել էր, քրոջ անունը՝ Գրետել: Նրանց հայրը փայտահատ էր: Նա ամբողջ օրն աշխատում էր, բայց ընտանիքը շատ աղքատ էր ապրում: Մի օր փայտահատի կինն ասաց ամուսնուն.

- Տանը համարյա ուտելու բան չի մնացել: Ուրիշ ճար չունենք: Վաղը երեխաներին հետո անտառ կտանես ու կթողնես այնտեղ: Թե չէ՝ բոլորս

քաղցից կմեռնենք:

Հաջորդ առավոտ մայրը երեխաներին ասաց, որ պետք է հայրիկի հետ անտառ գնան՝ նրան օգնելու:

Ամբողջ օրը երեխաները անտառում ցախ էին հավաքում: Երեկոյան հայրիկը խարույկ վառեց, որ երեխաները չմրսեն և ասաց, որ այդտեղ սպասեն, ինքը շուտով կգա: Երեխաները երկար սպասեցին, բայց հայրիկն այդպես էլ չեկավ: Հենգելը քրոջը հանգստացրեց, որ չվախենա ու ասաց, որ միասին կգտնեն տան ճանապարհը:

Երկար քայլելուց հետո երեխաները մի բացատ հասան, ուր մի հրաշալի տնակ էր կանգնած. պատերը՝ կարկանդակից, դռները՝ շոկոլադից ու ընկույզից, իսկ պատուհանները՝ սառցաշաքարից: Հենգելն ու Գրետելը շատ քաղցած էին և սկսեցին տնակի պատերը կրծմործել: Դու մի ասա՝ տնակում մի չար կախարդ պառավ էր ապրում: Նա լսեց կրթկրթոցը ու բարի տատիկ ձևանալով՝ երեխաներին տուն տարավ, հյուրասիրեց ու պառկեցրեց քնելու: Բայց հաջորդ առավոտ Հենգելին վանդակը գցեց, որ չաղացնի և ուտի, իսկ Գրետելին ստիպում էր ամբողջ օրը չարքաշ աշխատել:

Ըստ Գրիմ եղբայրների համանուն հեքիաթի

Մոխրոսք (հասկած)

Լինում է, չի լինում մի մարդ է լինում: Ունենում է կին և աղջիկ: Մի օր նրա կինը հիվանդանում է և մահանում: Նա նորից է ամուսնանում: Խորթ մայրը գեղեցիկ, բայց շատ չար կին էր: Նա երկու աղջիկ ուներ՝ իր պես չար ու կռվարար: Նրանք խեղճ որբ աղջկան հին, մաշված շորեր են հագցնում ու ստիպում, որ առավոտից երեկո իրենց համար աշխատի՝ ջուր բերի, վառարանը վառի, ճաշ եփի, լվացք անի: Երեկոյան, երբ խեղճը գործերը վերջացնում էր և ուզում էր հանգստանալ, ստիպում էին վառարանի կողքը՝ մոխրի վրա պառկել: Եվ որովհետև դրանից միշտ մոխրոտ էր լինում, խորթ քույրերն անունը Մոխրոտ են դնում:

Մի օր էլ թագավորը մեծ պարահանդես է կազմակերպում ու հրավիրում է իր թագավորության բոլոր երիտասարդ աղջիկներին:

Մոխրոտի քույրերն անմիջապես ուրախանում, սկսում են պարահանդեսին պատրաստվել, իսկ Մոխրոտին ասում են.

- Դու ոտից գլուխ մոխրի մեջ կորած ես, ո՛չ շոր ունես, ո՛չ կոշիկ, ո՞նց պիտի պարահանդես գաս:

Մոխրոտին թողնում են տանը, իսկ իրենք նստում են շքեղ կառքն ու մեկնում պարահանդես:

Ըստ Շառլ Պերոյի համանուն հեքիաթի

Բժիշկ Այբոլիտը (*հասկած*)

Կար չկար, մի բժիշկ կար, անունը՝ Այբոլիտ: Նա շատ բարի մարդ էր: Բժիշկն աշխարհում ամենից շատ կենդանիներին էր սիրում: Նրա տանը տարբեր գազաններ էին ապրում՝ սկյուռներ, նապաստակներ, մկներ, շներ: Այբոլիտը հասկանում էր կենդանիների լեզուն, և նրա մոտ բուժվելու էին գալիս նաև գազաններ և թռչուններ:

Սի երեկո Այբոլիտի դուռը թակեցին: Դուռը բացեց Չիչի կապիկը և շեմքին մի ծիծեռնակ տեսավ: Չմռանը ծիծեռնակ: Ա՜յ քեզ հրաշք: Բժիշկը նրան ներս հրավիրեց: Ծիծեռնակը թառեց աթոռի մեջքին և, շուրջը դիտելով, հարցրեց.

- Չիրուտո, կիսաֆա, մա՞կ ...

Գազանների լեզվով դա նշանակում էր. «Այստե՞ղ է ապրում նշանավոր բժիշկ Այբոլիտը»:

- Ես եմ Այբոլիտը,- ասաց բժիշկը:

- Սի բան եմ ձեզ խնդրելու, - ասաց ծիծեռնակը, - պետք է շտապ Աֆրիկա մեկնեք: Խեղճ կապիկների փորն է ցավում, գետնին պառկած՝ արտասվում են: Սիայն դուք կարող եք փրկել նրանց: Եթե չգնաք, կապիկները կմեռնեն:

Բժիշկ Այբոլիտը նավաստի Ռոբինզոնից նրա մավը խնդրեց, վերցրեց իր հավատարիմ կենդանիներին և ճամփա ընկավ: Չանազան դժվարություններ հաղթահարելով՝ վերջապես Աֆրիկա հասավ, բայց այնտեղ ընկավ ծովահեն Բարմալեյի և նրա ավազակախմբի ճանկը:

- Հե՛յ, իմ հավատարի՜մ ծառաներ,- գոռաց Բարմալեյը,- բռնե՛ք այս հիմար բժշկին ու իր հիմար գազաններին ու զնդանը նետեք: Վաղը ես նրանց հետ հաշիվներս կմաքրեմ...

Բարմալեյի ծառաները վրա հասան, բժշկին ու նրա կենդանիներին մութ զնդանը նետեցին:

Ըստ Կորնեյ Չուկովսկու համանուն հեքիաթի

Թեման ամփոփող վարժություն - 5 րոպե

Մասնակիցները շրջանով, հերթով պատասխանում են հետևյալ հարցին.

☞ Ես այս դասից սովորեցի...: Իսկ դո՞ւ:

Այսպիսով՝ ամեն նախորդ մասնակից հաջորդին է փոխանցում պատասխանելու հնարավորությունը:

ԹԵՄԱ 8

Սեռային (գենդերային) խնդիրներ

Երկու տարին դեռ չբոլորած երեխաան արդեն իսկ նկատում է, որ մարդիկ տարբեր են: Երեք տարեկանում սկսում է այդ տարբերությունների մասին դատողություններ անել: 4-6 տարեկանում երեխայի մոտ ձևավորվում է սեռային-ստերեոտիպային վարքագիծ, երբ նա սկսում է չընդունել նրանց, ովքեր ֆիզիկական կամ որևէ այլ առումով տարբերվում են իրենից:

Ինչպե՞ս են այսքան վաղ տարիքում ստերեոտիպեր ձևավորվում: Այստեղ մեծ է ընտանիքի անդամների, հաճախ նույնիսկ չգիտակցված, ազդեցությունը: Ավելի ուշ, ստերեոտիպային պատկերները կլանվում են գրքերից, լրատվամիջոցներից, ֆիլմերից: Օրինակ՝ լրատվամիջոցներում մարդկանց ինչ-որ խմբերի պակաս ընդգրկված լինելը երեխաների մոտ կարող է թյուր կարծիք ստեղծել, թե նրանք պակաս կարևոր են:

Ստերեոտիպային ընկալումը վտանգ է պարունակում. այն կարող է պատճառ դառնալ, որ մարդկանց որոշ խմբեր գրկվեն կրթության, աշխատանքի, և այլ իրավունքներից և ծաղրի, շահագործման, բռնության թիրախ դառնան: Այդ մարդկանց մոտ իրենց կարողությունների մասին թյուր կարծիք և ցածր ինքնագնահատական է ձևավորվում: Կանխակալ կարծիքը նրանց գրկում է հավասար հնարավորություններից:

Դրական վերաբերմունք ձևավորելու համար հարկավոր է աշակերտներին օգնել բացահայտել նախապաշարմունքների արմատները, գիտակցել իրենց թյուրընկալումների պատճառները: Դրանից հետո հարկավոր է աշխատել դրանք վերացնելու, կանխակալությանը դիմակայելու հմտություններ ձևավորելու ուղղությամբ:

Ստերեոտիպային ընկալումը բախումնային իրավիճակների առաջացման հիմնական գործոններից է:

Երեխաների հետ սեռային խնդիրների մասին խոսելուց առաջ կարևոր է, որ նրանք հստակորեն տարբերակեն «սեռական» և «սեռային» հասկացությունները.

➤ **«Սեռական» հասկացությունը վերաբերում է Կրեմլինի և կնոջը բնորոշող կենսաբանական հատկանիշներին:**

☞ «Սեռայինը» ենթադրում է հասարակության սպեղծած համակարգը, որտեղ փարբերակված է կանացին և փղամարդկայինը:

Սեռային խնդիրներին նվիրված թեմայի մատուցումը ենթադրում է հասարակության մեջ սեռերի ավանդաբար ձևավորված դերերի և դրանց ձևավորման պատճառների մեկնաբանությունը, նման ընկալումով պայմանավորված վտանգների գիտակցումը, հասարակության մեջ սեռերի իրավահավասարության կարևորության գիտակցումը:

Վարժություն - ՄԵՐ ԸՆԿԵՐՆԵՐԸ

Նպատակը - Օգնել գիտակցել, որ մարդկային որակները կախված չեն մարդու սեռից:

Տևողությունը - 20 րոպե:

Պարագաներ - Չկան:

Ընթացքը - Երեխաները նստում են շրջանով: Ուսուցիչը շրջանում նստած առաջին աշակերտին մեկ թերթ թուղթ է տալիս և բացատրում, որ նա պետք է թղթի վերին տողում որևէ հատկանիշ գրի, որը կարևորում է ընկերության մեջ, ապա թուղթը վերևից այնպես ծալի, որ գրածը չերևա, և փոխանցի իր կողքը նստածին: Վերջինս իր հերթին է որևէ դրական հատկանիշ գրում, դարձյալ թուղթը վերևից ծալում և փոխանցում է հաջորդին: Այս կերպ թուղթը միմյանց փոխանցելով՝ բոլորը մեկական դրական հատկանիշ են գրում, որն ընկերության համար կարևոր են համարում: Վերջում կարդում են և ծանոթանում թվարկված հատկանիշներին:

Այնուհետև ուսուցիչը հատկանիշներից մի քանիսը իրար տակ գրում է գրատախտակին և դիմում է երեխաներին՝ խնդրելով թվարկել այդ հատկանիշներից ունեցող իրենց ծանոթ մարդկանց:

Հիշեցում *Եթե պատահմամբ որևէ հատկանիշի դիմաց միայն մեկ սեռի անուններ են թվարկվել, ուսուցիչն իր կողմից հակառակ սեռի անուններ է գրում՝ ներկայացնելով, թե դրանք էլ ի՞ր ընկերներն են:*

Վերջում ի մի է բերում վարժությունից ստացած տպավորությունը՝ երեխաների ուշադրությունը հրավիրելով այն փաստին, որ նրանցից ոչ ոք ընկերության մեջ չէր կարևորել սեռը:

Ներուժը - Վարժությունը խթանում է վերլուծական մտածողությունը,

նպաստում է միմյանց ճանաչելուն և արժևորելուն, խթանում է ինքնաճանաչումը:

Վարժություն - ՄԵՐ ԿԱՐԾԻՔՈՎ ՆՐԱՆՔ...

Նպատակը - Վերհանել սեռային կարծրատիպերը, մտորել կանխակալ կարծիքների առաջացման պատճառների շուրջ:

Տևողությունը - 40 րոպե:

Պարագաներ - Չկան:

Ընթացքը - Դասարանը բաժանվում է 4-5 հոգանոց միասեռ խմբերի: Ուսուցիչը բացատրում է առաջադրանքը. խմբերը պետք է 4-5 կարծիք գրեն հակառակ սեռի մասին՝ սկսելով. «Մեր կարծիքով՝ նրանք...» բառերով: Աշխատանքին հատկացվում է 10 րոպե, որից հետո խմբերն ընթերցում են իրենց գրառումները: Ուսուցիչն ընթերցում է «**ՈՒՐՎԱԿԱՆ ԵՆՔ ՓՆՏՐՈՒՄ**» պատմվածքը, իսկ երեխաները փորձում են վերհանել, թե ինչպիսի հատկանիշներ էին վերագրվում հակառակ սեռին, և որքանով էին դրանք համապատասխանում իրականությանը: Սրան հաջորդում է քննարկում.

- ♦ *Ո՞ր կարծիքներն էին առավել հաճախ կրկնվում ձեր գրառումներում:*
- ♦ *Դրանք արդարացի՞ են:*
- ♦ *Միայն կարծիքները կարո՞ղ են վնասել: Ինչպե՞ս:*
- ♦ *Կարո՞ղ եք ֆիլմերից, հեքիաթներից օրինակներ բերել, երբ այդ կարծիքները չեն համապատասխանում իրականությանը:*

Օգնություն ուսուցչին

Օրինակներ

Հ.-Բ. Անդերսեն, «Վայրի կարապները», Էլիզը

Դ. Ադայան, «Անահիտը», Անահիտը, Վաչագանը

Հովհ. Թումանյան, «Տերն ու ծառան», Մանասը

Հ.-Բ. Անդերսեն, «Չյունե թագուհին», Գերդան

Հովհ. Թումանյան, «Անխելը մարդը», Անխելը մարդը

Հովհ. Թումանյան, «Բաջ Նազարը», Բաջ Նազարը

Հովհ. Թումանյան, «Չախորդ Փանոսը», Փանոսը

Վարժապետներ - ՃԻՇՏ Է, ԹԵ՞ ՍԽԱԼ

Նպատակը - Վերանայել սեռային տարբերությունների վերաբերյալ որոշ արմատացած կանխակալ պատկերացումներ:

Տևողությունը - 40 րոպե:

Պարագաներ - Նախօրոք պատրաստված «Համաձայն եմ» և «Համաձայն չեմ» ցուցանակները:

Ընթացքը - Ուսուցիչը նախօրոք դասասենյակի հանդիպակաց անկյուններում փակցնում է ցուցանակները: Երեխաները խմբվում են սենյակի կենտրոնում: Ուսուցիչը հերթով կարծրատիպային ընկալում արտահայտող նախադասություններ է ընթերցում: Յուրաքանչյուր նախադասությունը լսելով՝ երեխաներն իրենց համաձայնությունը կամ անհամաձայնությունն են արտահայտում դրանում հնչած կարծիքի վերաբերյալ՝ համապատասխան ցուցանակով անկյունը գնալով: Տատանվողները մնում են կենտրոնում: Յուրաքանչյուր կարծիքի վերաբերյալ երեխաներն իրենց մեկնաբանություններն ու հիմնավորումներն են տալիս: Ուսուցիչն էլ է մասնակցում՝ իր մեկնաբանություններով ուղղորդելով դեպի կանխակալության հաղթահարում: Ամեն մոր նախադասություն ընթերցելուց առաջ երեխաները խմբվում են կենտրոնում:

Ուսուցիչն ընթերցում է «**ՏՈՆԸ**» պատմվածքը, երեխաները միասին քննարկում են և եզրահանգումներ անում:

Ներուժը - Վարժությունը խթանում է վերլուծական մտածողությունը, դասակարգելու, եզրահանգումներ անելու կարողությունները, զարգացնում է բանավոր խոսքը:

Կարծրատիպեր

1. Աղջիկները լացկան են:
2. Տղաները քաջ են:
3. Տղաները կռվարար են:
4. Աղջիկները շատախոս են:
5. Աղջիկները բերանբաց են: Նրանց վատահեղ չի կարելի:
6. Պեղք չէ, որ տղաները լաց լինեն: Դա թուլության նշան է:
7. Պեղք չէ, որ աղջիկները մեքենա վարեն:

8. Պեպք չէ, որ տղաները աման լվանան կամ ճաշ եփեն: Դրանք աղջկա գործեր են:
9. Աղջիկները տրամաբանություն չունեն:
10. Տղաներն աղջիկներից խելոք են:
11. Ամոթ է, եթե դասասենյակը տղաներն ավելեն: Դա աղջկա գործ է:
12. Աղջիկները նուրբ են:
13. Տղաները կոպիտ են:
14. Տղաները փնթի են:
15. Տղաները պեպք է տղաների հետ ընկերություն անեն, աղջիկներն աղջիկների:
16. Աղջիկներն էլեկտրական սարքերից գլուխ չեն հանում, դա տղայի խելքի բան է:

Վարժություն - ԻՐԵՆՑ ԳՈՐԾԻ ՎԱՐՊԵՏՆԵՐԸ

Նպատակը - Վերլուծել «տղայի գործ» և «աղջկա գործ» հասկացությունների պայմանական լինելը:

Տևողությունը - 40 րոպե:

Պարագաներ - Իրավիճակային տեքստերի փաթեթ:

Ընթացքը - Երեխաները 5-6 հոգանոց խմբեր են կազմում, և յուրաքանչյուր խումբ մեկական «ա» տեքստ է ստանում: Տեքստերին ծանոթանալուց հետո պետք է անուն տան հերոսին և 3-4 նախադասությամբ բնութագրեն: Այնուհետև խմբերը հերթով ներկայացնում են իրենց տեքստերը և ենթադրությունները: Խմբերի աշխատանքները լսելուց հետո ուսուցիչը հերթով ընթերցում է լրացնող «բ» տեքստերը՝ առաջարկելով գուշակել, թե ներկայացված կերպարներից որի մասին է խոսքը:

- ♦ *Ճիշտ էիք կռահել հերոսներին: Ո՞րն էր թյուրըմբռնումների պատճառը:*
- ♦ *Ձեր կարծիքով աշխատանքի բաժանման հիմքում ի՞նչ պատճառներ կարող են ընկած լինել: Դրանցից որո՞նք են արդարացի, որոնք՝ ոչ:*

Այս ուսուցիչն ընթերցում է «**ԼՈՒՍԻՆԵՒ ԵՐԱԶԸ**» պատմվածքը: Երեխաները զուգահեռներ են անցկացնում իրենց կատարած աշխատանքի հետ:

Ներուժը - Վարժությունը նպաստում է ստեղծագործական, վերլուծական մտածողության զարգացմանը, խթանում է համագործակցությունը, զարգացնում է տրամաբանությունը, եզրահանգումներ անելու կարողությունը:

Իրավիճակային սեփականություն

1. ա) Աշխատանքից վերադարձավ ու տեսավ, որ տնակները դեռ չեն եկել: Շորերը փոխեց, լվացվեց, գնաց խոհանոց ու գոգնոցը կապեց: Խոհանոցը մաքրությունից պապղում էր: Որոշեց տնակների համար մի այնպիսի ընթրիք պատրաստել, որ մարմինը էլ հեղուկ ուտեն: Գիտեր՝ ինչ վերաբերում է կերակուր պատրաստելուն, իրեն ոչ ոք չէր գերազանցի: Պատրաստեց, սեղանը զգեց, տնակները եկան և բոլորը միասին նստեցին ընթրելու:
2. ա) Ընկերները հավաքվել էին նրա շուրջն ու խնդրում էին ուղեկցությունից իր տարաբնույթությունները պատմել: Նրան Ամերիկա էին հրավիրել, քանի որ նրա նկարահանած ֆիլմը ամենապատվավոր մրցանակներից մեկը՝ «Օսկար» էր շահել: Ամերիկայում նրան ջերմ հարգանքով էին ընդունել և առաջարկել էին միասին ֆիլմ նկարահանել:
3. ա) Միտում են նրա տուն հյուր գնալ: Գողգորիկ բնակարանը պարզ է չհավորված. հիմնական զարդարանքը փարթամ բույսերն են ու հատկապես փռված իր ճեռքով գործած նրբաճաշակ գորգերը: Նրա մասին բոլորն ասում են «Ոսկի ճեռքեր ունի»: Գալիս են հիմնականում գորգերի անկրկնելի նախշերով հիանալու: Նա էլ միշտ հյուրերին հաճույքով է ընդունում. սուրճի սեղանի շուրջ սիրով պատմում է, քե՛ս որ գորգն ինչպես է սպեղծել, ինչն է ոգեշնչել իրեն, բացատրում է իր արհեստի նրբությունները:
4. ա) Դատարանի դահլիճը բնորոշ էր ծափահարություններից: Փաստաբանն իր տրամաբանված դատողություններով կարողացել էր ապացուցել դատավորին, որ իր պաշտպանյալն անմեղ է: Դահլիճից դուրս լրագրողներն անհամբեր սպասում էին նրան՝ հույս ունենալով, որ իրենց թերթի համար օրվա հերոս փաստաբանի հեղուկ հարցազրույց կվարեն:
1. բ) Խորենը խոհարար է, այն էլ ի՛նչ խոհարար. քչերը նրանից հմուտ կլինեն: Միջազգային մրցույթ չի մնացել, որ ոսկե մեդալ չշահի, և ամեն տեղ նրա կերակուրները համարժեցողները զարմանում են ու ասում. «Ա՛յ քեզ հայկական խոհանո՛ց, ա՛յ քեզ հրա՛շք»:

2. *բ) Ռուզանը ռեժիսոր է: Նա հայկապես սիրում է հեքիաթ-ֆիլմեր նկարել: Նրան հրապուրում են կախարդական աշխարհը, փերիներն ու արքայադստերը, բարոյ ու չարի կռիվը: Նրա ֆիլմերն ամբողջ աշխարհում հաճույքով են դիպում: Վերջերս նրա՝ «Անահիտ» հեքիաթի էկրանավորումը պատվավոր «Օսկար» մրցանակի արժանացավ:*
3. *բ) Վարպետ Կարապետը գորգագործության արվեստը դեռ իր պապից էր սովորել: Ոչ միայն սովորել էր, այլև փարիների ընթացքում հասցրել էր կապարելության: Վերջերս էլ բարի մարդիկ օգնել էին մի արհեստանոց էին տրամադրել, ու վարպետը գորգագործության դպրոց էր բացել, որ իր ձեռքի շնորհքը երիտասարդներին փոխանցի:*
4. *բ) Մարգարիտը դասարանից տուն վերադարձավ շատ հոգնած: Նա իր գործին մեծ պատասխանատվությամբ էր վերաբերվում: Արդեն մի քանի գիշեր չէր քնել. մանրակրկիտ նախապատրաստվում էր դասին: Չէ՞ որ ամենափոքր վրիպումն իսկ կարող էր մարդկանց դժբախտության պատճառ դառնալ: Բայց նա իրեն երջանիկ էր զգում. արդարությունը հաղթել էր:*

Վարժություն - ԻՍԿԱԿԱՆ ԱՍՊԵՏ, ԲԱՐԵԿԻՐԹ ՕՐԻՈՐԴ

Նպատակը - Ծանոթացնել բարեկիրթ վարքի կանոններին:

Տևողությունը - 40 րոպե:

Պարագաները - Երկու կես արված նախադասություններով քարտերի փաթեթ: Երկու Ա1 թուղթ՝ նախօրոք վերնագրված «Իսկական ասպետը...» և «Բարեկիրթ օրիորդը...»: Կպչուն ժապավեն:

Ընթացքը - Ուսուցիչը երեխաներին մեկական կես նախադասությամբ քարտ է տալիս և հանձնարարում շրջել դասարանում ու փորձել իրենց նախադասությունը լրացնող կեսը գտնել: Ինքն այդ ընթացքում գրատախտակին փակցնում է վերնագրված Ա1 թղթերը: Ջույգերը, միմյանց գտնելով, ծանոթանում են ամբողջական նախադասությանը և փակցնում համապատասխան պատահյալին՝ ներկայացնելով դասարանին: Պատահյալներին ծանոթանալուց հետո ուսուցիչը երեխաներին առաջարկում է իրենց կարծիքներն արտահայտել թվարկված վարքականոնների վերաբերյալ.

- ♦ *Դրանցից որո՞նք էին արդեն ձեզ ծանոթ:*

- ♦ **Կայի՞ն կանոններ, որ զարմացրին:**
- ♦ **Կարո՞ղ եք բարեկիրք կանոնների ցանկը շարունակել՝ ձեր խնացած լրացումներն անելով:**

Ուսուցիչն իր հայեցողությամբ կարող է երեխաներին առաջարկել հիշել օրինակներ, երբ իրենց ծանոթ պատմությունների հերոսները նման վարքագիծ են դրսևորել:

Այնուհետև ուսուցիչն առաջարկում է մտքերի տարափով թվարկել բառեր և արտահայտություններ, որոնք իրենց կարծիքով բնորոշ են իսկական ասպետի և բարեկիրք օրիորդի բառապաշարին: Ուսուցիչը դրանք գրանցում է գրատախտակին՝ վերնագրելով «Իսկական ասպետի և բարեկիրք օրիորդի բառապաշար»:

Ներուժը - Վարժությունը խթանում է համագործակցությունը, ստեղծագործական և վերլուծական մտածողությունը, նպաստում է արդյունավետ շփման հմտությունների ձևավորմանը:

Օգնություն ուսուցչին

Իսկական ասպետի և բարեկիրք օրիորդի բառապաշար

Բարև ձեզ, Բարի օր, Ինչպե՞ս եք, Թույլ տվե՞ք օգնել, Խնդրե՞մ, Շնորհակալություն, Թույլ տվե՞ք ուղեկցել, Խնդրում եմ՝ օգնե՞ք, Ներեցե՞ք, Խնդրե՞մ, Համեցե՞ք, Խնդրե՞մ, Կարելի՞ է, Թույլ կտա՞ք, Ներողություն, Շատ հաճելի է, Ուրախ եմ ծանոթանալ, Խնդրե՞մ, նստե՛ք, Անցե՛ք, Խնդրե՞մ...

«Իսկական ասպետ...» նախադասություններ

1. **Իսկական ասպետը պաշտպանում է / թույլերին, օգնում ընկերներին:**
2. **Իսկական ասպետը տրանսպորտում տեղը / զիջում է աղջիկներին և տարեցներին:**
3. **Իսկական ասպետը աղջիկների վերարկուն բռնում / է, որ հագնեն:**
4. **Իսկական ասպետը դռնից մտնելիս աղջիկներին / ճանապարհ է փախի:**
5. **Իսկական ասպետը շրջապատը մաքուր է պահում, աղբը / գեպին չի քափում:**
6. **Իսկական ասպետը շենքի ներսում գլխարկը / հանում է:**
7. **Իսկական ասպետը ձեռքով բարեկիրք պեպր է / ձեռնոցը հանի:**
8. **Իսկական ասպետը առաջ չի խցկվում, սպասում է / իր հերթին:**

9. Իսկական ասպեկտը միշտ ճշգրտագույն է, երբեք / չի ուշանում:
10. Իսկական ասպեկտը կատարում է / խոստումները, պարտաճանաչ է:
11. Իսկական ասպեկտը երբեք չի / սպում, վստահելի է:
12. Իսկական ասպեկտը հեղինակ է / հազուսրիս, միշտ կոկիկ է հագնվում:

«Բարեկիրք օրիորդը...» նախադասություններ

1. Բարեկիրք օրիորդը միշտ պարզասու է օգնության / չեղք մեկնել:
2. Բարեկիրք օրիորդը բարեկիս առաջինն է / չեղքը մեկնում:
3. Բարեկիրք օրիորդը հեղինակ է / հազուսրիս, միշտ կոկիկ է հագնվում:
4. Բարեկիրք օրիորդը շրջապատը մաքուր է պահում, աղբը / գեղին չի քսի:
5. Բարեկիրք օրիորդը կարող է շենքի ներսում / գլխարկով մնալ:
6. Բարեկիրք օրիորդը կարող է չեղքով / բարեկիս չեղքնոցը չհանել:
7. Բարեկիրք օրիորդը առաջ չի խցկվում, սպասում է / իր հերթին:
8. Բարեկիրք օրիորդը միշտ ճշգրտագույն է, երբեք / չի ուշանում:
9. Բարեկիրք օրիորդը կատարում է / խոստումները, պարտաճանաչ է:
10. Բարեկիրք օրիորդը երբեք չի / սպում, վստահելի է:

Թեման ամփոփող վարժություն - 5 րոպե

Մասնակիցները շրջանով, հերթով պատասխանում են հետևյալ հարցին.

☞ Ես այս դասից սովորեցի...: Իսկ դո՞ւ:

Այսպիսով՝ ամեն նախորդ մասնակից հաջորդին է փոխանցում պատասխանելու հնարավորությունը:

Մասնակցություն, ակտիվ ֆաղափացիական դիրքորոշում

Որտեղ էլ ապրելիս լինենք, աներևույթ կապերով կապված ենք մեր մոլորակի բոլոր մասերին: Օրեցօր ավելի ու ավելի մերձեցող հանրության մեջ վայրերը, դեպքերը, մարդիկ ու խնդիրները հարաբերությունների մի նրբին ու բարդ ուստայն են կազմում: Այս փոխադարձ կապվածության գիտակցումը թույլ է տալիս, որ երեխաները աշխարհին, ուր ապրում են, ընկալեն որպես մի կուռ համակարգ:

Համայնքում եղած փոխկախվածության և կապերի բազմակողմանի ուսումնասիրությունը բերում է ներհամայնքային նոր կապերի բացահայտման ու արժևորման: Երեխաներին հնարավորություն է ընձեռվում քննարկել, թե ինչպես են հասարակությունն ու համայնքը փոփոխվում, թե որ գործոններն են առաջացնում այդ փոփոխությունները, ինչպես կարելի է ազդել և ուղղորդել դրանք: Այս ամենը նպաստում է, որ երեխաները ստեղծագործաբար մտածեն, զարգացնեն երևակայությունը՝ պատկերացնելով ցանկացած արարքի հնարավոր հետևանքները, դրսևորեն բնակավայրի, հայրենիքի, Երկիր մոլորակի հանդեպ պատասխանատու վարքագիծ:

Երկրներ կան, որտեղ հոգում են իրենց քաղաքացիների շատ հոգսեր, որտեղ քաղաքացիներն իրենց պաշտպանված են զգում: Այդ երկրներն այդպիսին են դարձել այն բանի շնորհիվ, որ բոլորի հոգածությունը սեփական հողի, գյուղի, քաղաքի, երկրի հանդեպ գումարվելով, մի հզոր ուժ դառնալով, անհնարինը դարձրել է հնարավոր՝ չընկրկելով ոչ մի դժվարության առաջ:

Մեզանից հետո մեր երեխաները դեռ ապրելու են մեր երկրում: Ինչպիսի՞ն կլինի այն: Այս հարցի պատասխանը իրենց կյանքի ուղին տեսնել կարողանալու մեջ է: Ու՞ր են ուզում հասնել, ի՞նչ ճանապարհ կընտրեն: Մեզ մնում է մի փոքր հուշել, ուղղորդել նրանց, որ երևակայությունն օգտագործելով կարողանան տեսնել իրենց ապրելակերպի տրամաբանական հետևանքները և գիտակցեն, որ շատ բան հենց իրենցից է կախված, հավատան սեփական ուժերին ու մտածված գործեն: Մարդն ապագայի հանդեպ

ունեցած պատասխանատվությամբ է իմաստուն: Այս պատասխանատվությունը երեխաների մեջ ձևավորելու համար կարևոր է, որ տեղ տանք մանկական անկաշկանդությանը, թարմ հայացքով շուրջը նայելու և ընկալելու պատրաստակամությանը, «կարելիներն» ու «չի կարելիներն» հալած յուրի տեղ չընդունելուն, իրենց արարքների հետևանքներին տեղ կանգնելու վճռականությանը:

- Չեշիրյան Փիսիկ,- ֆաղափալարությամբ կասվին դիմեց Ալիսը,- ի՞նչ խորհուրդ կսաւ՝ ո՞ր ճանապարհով գնամ:

- Բսկ ու՞ր ես ուզում հասնել,- հարցրեց կասուն:

- Ծիշճն ասած՝ մեկ է: Ի՞նչ սարքերություն,- ասաց Ալիսը:

- Ուրեմն՝ ի՞նչ սարքերություն՝ որ ճանապարհով գնաս,- փիլիսոփայորեն պատասխանեց կասուն ու անհեճաղով:

Լյուիս Զերոլ, «Ալիսը հրաժմների աշխարհում»

Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներն անկախության համար պատերազմ էր մղում Բրիտանիայի դեմ: Ամերիկացի զինվորների մի փոքրիկ ջոկատ գետն անցնելու համար պետք է հնարավորինս արագ կամուրջ կառուցեր: Զինվորները հոգնել էին և օգնության կարիք ունեին: Աշխատանքը մի սպա էր ղեկավարում. հրահանգներ էր տալիս ու շտապեցնում:

Այդտեղով մի ձիավոր էր անցնում: Տեսնելով, որ զինվորներն օգնության կարիք ունեն, մոտեցավ սպային ու զարմացած հարցրեց, թե ինչու նա էլ չի մասնակցում աշխատանքներին:

- Երևի չնկարեցիք, որ ես գնդապետ եմ,- սառը պարասխանեց սպան:

- Ներեցեք,- ասաց անծանոթը, բաճկոնը հանեց ու միացավ զինվորներին:

Նրա օգնությամբ աշխատանքն արագ ավարտեցին:

- Շնորհակալ եմ օգնության համար,- ասաց սպան,- կարո՞ղ եմ իմանալ Ձեր անունը:

- Ձորջ Վաշինգտոն, Ամերիկյան զորքերի գլխավոր հրամանապարհ,- հանգիստ պարասխանեց անծանոթը:

Կարևոր լինելը լավ է, բայց լավը լինելն ավելի կարևոր է:

Վարժապետություն - ՍԻՐՈՒՄ Է, ՉԻ ՍԻՐՈՒՄ

Մենք մեծ բաներ անել չենք կարող:

Փոխարենը կարող ենք փոքր բաներն անել մեծ սիրով:

Մայր Թերեզա

Նպատակը - Օգնել բացահայտել արարքների և վերաբերմունքի կապը:

Տևողությունը - 20 րոպե:

Պարագաներ - Յուրաքանչյուր գույգին՝ նախադասություններով ծրար:

Ընթացքը - Մասնակիցները բաժանվում են գույգերի: Յուրաքանչյուր գույգի մի ծրար է տրվում և հանձնարարվում է՝ ծանոթանալով ծրարում եղած նախադասություններին, դրանցից ընտրել այն նախադասությունները, որոնք իրենց կարծիքով բնորոշում են շրջապատի հանդեպ հոգատար մարդուն: Քննարկում են նաև բացասական վարքագիծ արտահայտող նախադասությունները՝ կարծիքներ հայտնելով դրանց բացասական հետևանքների մասին:

Այա ուսուցիչն ասում է, որ հաճախ մեր շուրջը բաներ ենք տեսնում, որ մեզ այնքան էլ դուր չեն գալիս: Առաջարկում է մտքերի տարափով թվարկել այն ամենն, ինչը կուզեին, որ փոխվեր: Դասարանը բաժանում է խմբերի և հանձնարարում է ցուցակից ընտրել որևէ խնդիր և մտածել, թե իրենք ինչպես կարող են օգնել, որ այն հաղթահարվի:

Օրինակ՝

- *հայրաբարություն գրել և հրավիրել միասին աշխատելու (աղբահավաք, ծառայունկ) և այլն,*
- *սերմեր չեռք բերել, դասարանում կամ դպրոցի բակում ծաղիկներ անեցնել և լավագույն ծաղկանոցի մրցույթ հայրաբարել,*
- *օգնել մեր փեղրավոր բարեկամներին, որոնք այնքան էլ լավ չեն զգում ձմռան ցուրտ ամիսներին,*
- *այլ առաջարկներ:*

Ներուժը - Խթանել համագործակցությունը, վերլուծական մտածողությունը, խմբով որոշում կայացնելը:

Նախադասություններ

- Փ Հայրիկը բախում լույս էր անցկացրել:
- Փ Մայրիկը ծաղիկներ է ցանում և խնամում է բալի ծաղիկանոցը:
- Փ Քուչոն ծառի արմաքներն էր փորել, որ ոսկորներ պահի:
- Փ Լուսինեն պաղպաղակի թուղթը գեպին էր գցել:
- Փ Տիգրանը ծառի ծաղկած ճյուղերը կտրել էր, որ Անիին նվիրի:
- Փ Գրիգորը միշտ օգնում է իր ընկերներին:
- Փ Տիգրանն ընկերասեր է, ընկերները վստահում են նրան:
- Փ Գրիգորն աշխատասեր է, աշխատանքը բարեխիղճ է կատարում:
- Փ Տիգրանը խաբել էր Մայրիկին. բաքցրել էր օրագիրը:
- Փ Երեխաները միշտ Կոկոյի համար հացի փշրանք են շաղ տալիս:
- Փ Երեխաները Երկրի Կոնի առթիվ ցուցանակները մեխել էին ծառին:
- Փ Հայրիկն աղբը բափել էր բախում:
- Փ Գրիգորը կտրել էր Ուսուցչուհու աթոռը և չէր էլ պատրաստվում նորոգել:
- Փ Տիգրանն աշակերտական մատարանին նկար էր փորագրել:
- Փ Լուսինեն առաջարկեց Կոկոյի համար նոր տնակ պատրաստել:
- Փ Կոկոն շաղ է կարդում այլ երկրների ու ժողովուրդների մասին և սովորածը փորձում է կիրառել:
- Փ Երեխաներն իրենց բախում խաղահրապարակ էին սարքել:
- Փ Անին, Գրիգորն ու Լուսինեն որոշեցին նորոգել կտրված մատարանը:
- Փ Երեխաները բախում շաքաթօրյակ էին կազմակերպել:
- Փ Երեխաները Հայրիկին բույլ չգվեցին ծառը կտրել:

«ՈՐ ԼՈՒՅՍ ԼԻՆԻ» պատմվածքի ընթերցում - 15 րոպե

Քննարկման հարցեր.

- ♦ Բախում լույս չլինելն ու՞մ էր խանգարում:
- ♦ Տիգրանն ինչպե՞ս համոզվեց, որ ընկերներն իրավացի են:
- ♦ Ինչպե՞ս լուծեցին խնդիրը:

Վարժություն - ԱՄԵՆԻՑ ԼԱՎ ԲԱԿԸ

Նպատակը - Օգնել գիտակցել յուրաքանչյուրի մասնակցության կարևորությունը շրջապատի բարելավման գործում:

Տևողությունը - 40 րոպե:

Պարագաներ - Չկան:

Ընթացքը - Ուսուցիչն ընթերցում է «**ԵՐԿԻՐ ՄՈԼՈՐԱԿԻ ՕՐԸ**» պատմվածքը: Դասարանը բաժանվում է խմբերի: Խմբերում միասին քննարկում և ցանկ են կազմում, թե հերոսներն էլ ինչպես կարող էին բակի բոլոր բնակիչներին ներգրավել Երկիր մոլորակի օրվա տոնակատարությանը՝ պատասխանելով այն հարցին, թե՝ **նրանցից ով ի՞նչ կարող է անել, որ իրենց բակն ավելի լավը, հաճելի և հյուրընկալ դառնա:**

Աշխատանքն ավարտելուց հետո խմբերը հերթով, մեկնաբանելով ներկայացնում են իրենց աշխատանքները:

Ապա ուսուցիչն ընթերցում է ոտանավորը.

Մի մեխի պակասից պայտն ընկավ,
Մի պայտի պակասից ձին ընկավ,
Մի ձիու պակասից զինվորն ընկավ,
Զինվորի պակասից զորքն ընկավ,
Զորքի պակասից երկիրն ընկավ,
Ու այս ամենը մի փոքրիկ մեխի պակասից...

♦ **Ո՞վ էր մեղավոր, որ երկիրն ընկավ:**

♦ **Ինչու՞ է կարևոր, որ ամեն մեկն իր գործը բարեխիղճ անի:**

Ներուժը - Խթանում է համագործակցությունը, վերլուծական մտածողությունը, խմբով որոշում կայացնելը: Օգնում է գիտակցել արարքների պատճառահետևանքային կապը:

Վարժություն - ՄԵՆՔ ՉԱՆԵՆՔ, ՈՐ ՌՎ ԱՆԻ

Նպատակը - Պատասխանատվության զգացում ձևավորել իրենց անմիջական շրջապատի բարեկարգման հարցում:

Տևողությունը - 40 րոպե:

Պարագաներ - Չկան:

Ընթացքը - Ուսուցիչը երեխաների համար ընթերցում է «**ՔԼՈՔՈՒՄԸ**» պատմվածքը, ապա երեխաներին դիմում է հարցով.

♦ **Դասարանում, դպրոցում առաջանու՞մ են նման խնդիրներ: Որո՞նք են:**

Երեխաները թվարկում են այն խնդիրները, որոնք սովորաբար առաջանում են դպրոցում կամ իրենց դասարանում

(օրինակ՝ հարկ է լինում դասասենյակը մաքրել, կահույքը նորոգել, դասագրքերը կազմել, սրբիչը լվանալ և այլն): Ուսուցիչը դրանք գրանցում է գրատախտակին: Այնուհետև դասարանը բաժանում է խմբերի: Խմբերին հանձնարարում է ընտրել թվարկած խնդիրներից որևէ մեկը և, դրա կարգավորման պատասխանատվությունը ստանձնելով՝ մտածել ու դասարանին ներկայացնել աշխատանքային պլան: Երեխաների առաջարկներն ի մի բերելով՝ ուսուցիչը հետագայում հերթապահության գրաֆիկ է կազմում՝ ամեն գործի պատասխանատուների անունները գրանցելով դրա մեջ: Գրաֆիկը փակցվում է դասարանի պատին:

«ԱՄԵՆԱՍԻՐՈՒՆ ԲԱԿԸ» պատմվածքի ընթերցում - 15 րոպե:

Քննարկման հարցեր.

- ☞ *Ձեր կարծիքով ո՞վ էր իր բակն ավելի շատ սիրում: Հիմնավորե՛ք:*
- ☞ *Ու՞մ պարտականությունն է բակի մաքրությանը հեղինելը:*
- ☞ *Բակի բնակիչներն իզու՞ր աշխատեցին: Ինչպե՞ս պարզեցարվեցին իրենց աշխատանքի համար:*

Թեման ամփոփող վարժություն - 5 րոպե

Մասնակիցները շրջանով, հերթով պատասխանում են հետևյալ հարցին.

- ☞ *Ես այս դասից սովորեցի... : Իսկ դու՞:*

Այսպիսով՝ ամեն նախորդ մասնակից հաջորդին է փոխանցում պատասխանելու հնարավորությունը:

Շրջակա միջավայրի դահողանություն

Նախկինում շրջակա միջավայրի հիմնախնդիրները դիտվում էին որպես գուտ բնագիտական խնդիրներ, մինչդեռ այսօր դրանք վերածվել են ինչպես բնագիտական, այնպես էլ տնտեսական, սոցիալական, հումանիտար հիմնախնդիրների ամբողջության:

Մարդկային հասարակության և բնության փոխհարաբերություններն իրենց բնույթով էապես տարբերվում են կենդանիների և շրջակա միջավայրի փոխհարաբերություններից: Այդ տարբերությունը կայանում է նրանում, որ միայն մարդն է ընդունակ իր գործունեությամբ խաթարել բնության հավասարակշռությունը:

Այսօր մարդիկ կորցրել են այն գիտակցումը, որ մի բան փոխելով՝ մի այլ բանի փոփոխություն է առաջանում, որ բնության հնարավորություններն անասհմանափակ չեն, և որ բնության մեջ ամեն ինչ փոխկապված է:

Երկրագնդի բնակչությունն այնքան արագ է ավելանում, որ կարող է լուրջ սպառնալիք դառնալ շրջակա միջավայրի և բնության հավասարակշռության համար:

Մեր շրջակա միջավայրը հետզհետե ավելի ու ավելի քաղաքատիպ է դառնում: Մենք բոլորովին կտրվել ենք բնությունից. անտառներ ենք ոչնչացնում՝ չհասկանալով, որ դրանից տուժում է հովիտներում ջրի բաշխումը, թունավոր թափոններ ենք նետում և կարծում ենք, թե դրանք, գետնի տակն անցնելով, կանհետանան, բույսեր ու կենդանիներ ենք ոչնչացնում, առանց գիտակցելու, թե ինչ հետևանքներ կարող է դա ունենալ:

Երկրի վրա փոփոխություններն այնքան սրընթաց են, որ մեր գիտակցությունը չի հասցնում ընկալել դրանք: Երկրագնդի գոյատևմանը լուրջ վտանգ է սպառնում, և դրա պատճառը ոչ այնքան մեր գործողություններն են, որքան մեր թերի մտածելակերպը:

Մարդկության ապագան մեր մոլորակի վրա, ինչպես նաև հենց իր՝ մոլորակի ապագան կախված է այն բանից, թե ինչպիսին կլինի մեր ընտրությունն այսօր:

Աշակերտներին օգնելով, որ աշխարհին ընկալեն որպես փոխկապակցված համակարգ, մենք կարող ենք նպաստել, որ նրանք հասկանան, որ մարդը ոչ թե վեր է բնությունից, այլ նրա մասնիկն է, որ մեզ վրա պատասխանատվություն է դրված՝ ապրել մեր մոլորակի բնահամակարգի և պաշարների սահմաններում:

Ուսուցման այսպիսի ուղղվածությունը ենթադրում է ապագայամետ դիրքորոշում. աշակերտները հետազոտության, համադրության, վերլուծության միջոցով կփորձեն իրենց նախընտրած ապագան իրականացնելու դարձնելու ուղիներ որոնել:

«Բրականում իմ նպասակը բնության հանդեպ երեխաների վերաբերմունքը փոխելն է, որովհետև Երկիրն է այն տեղը, ուր նրանք ապրում են, և ուրիշ Երկիր չի տրվելու նրանց: Նրանք են, որ մեծանալով պիտի կարողանան պայքարել Երկիրն աղտոտելու և դանդաղ ոչնչացնելու այսօրվա գործելակերպի դեմ: Եթե կարողանանք նրանց սովորեցնել ծառ տնկել, հոգ տանել կենդանիների մասին և հիմնադրաշատին ծաղիկներով, փայփայել թռչուններին, այլ ոչ՝ պարսպակով հալածել, ուրեմն, այս պահից սկսած, մենք ընթանում ենք դեպի հաղթանակ»:

Մի դորոնցի սնօրեն

Տյուսիսային Ամերիկայի հնդկացիների համայնքի խորհուրդն իր ժողովներն այսպես էր սկսում.

«Որոշում կայացնելիս եկե՛ք մտածենք, թե մեր այսօրվա որոշումներն ինչպես են անդրադառնալու հաջորդ յոթ սերունդների վրա»:

Յուրաքանչյուր ֆլեարկության ժամանակ հաշվի էին առնվում նաև բոլոր նրանց շահերը, ովքեր ապրելու էին իրենցից երկու հարյուր տարի հետո:

Վարժապետություն - ԿԱՊԵՐ

Նպատակը - Օգնել գիտակցել կենդանի և անկենդան բնության փոխկապվածությունը:

Տևողությունը - 10 րոպե:

Պարագաներ - Չկան:

Ընթացքը - Ուսուցիչը երեխաներին կանգնեցնում է շրջանաձև և խնդրում է հաշվել 1-ից 3-ը: 1-երը խորհրդանշում են բուսական աշխարհը, 2-ները՝ կենդանական աշխարհը, իսկ 3-ները՝ անկենդան բնությունը (արևը, հողը, ջուրը, օդը): Բացատրում է, որ խաղի ընթացքում պետք է պատկերացնեն, թե ինչ տեղի կունենա, եթե ինչ-ինչ պատճառներով անկենդան բնության տարրերից մեկը երկրի երեսից անհետանա: Այնուհետև երեխաներին խնդրում է միմյանց ձեռք բռնել: Ապա հրահանգ է տալիս. «Արև՛, վերացի՛ր»: Հրահանգը լսելուն պես անկենդան բնությունը ներկայացնող երեխաները, առանց ձեռքները բաց թողնելու կամ վեր բարձրացնելու, նստում են: Այս դեպքում մյուս տարրերը ներկայացնող երեխաներն էլ կամաքե ալկամա ստիպված են լինում նստել, քանի որ նստողները նրանց իրենց հետ վար են քաշում: Խաղը կրկնվում է 4 անգամ, ամեն անգամ հրահանգը տրվում է անկենդան բնության մեկ այլ տարրի վերաբերյալ: Այսպիսով, երեխաներն ակնառու կերպով տեսնում են, որ կենդանի և անկենդան բնության տարրերը կապված են միմյանց, և ամեն օղակի խաթարումն անխուսափելիորեն խաթարում է ողջ համակարգը:

Վարժապետունն ամփոփում են քննարկումով.

♦ *Ի՞նչ հասկացանք:*

Փորձենք համոզվել.

- *Պարկերացնենք, թե երաշտ է, և բույսերը չեն ջրվել. ի՞նչ կլինի:*
- *Բույսերը չորացել են, և բուսակերները կեր չունեն. ի՞նչ կլինի:*
- *Բուսակերները վերացել են, և գիշարիչները կեր չունեն. ի՞նչ կլինի:*
- *Երկրի վրա ո՛չ բույսեր կան, ո՛չ կենդանիներ. ի՞նչ կլինի:*

Ներուժը - Վարժապետունը ձևավորում է ստեղծագործաբար մտածելու, վերլուծելու, եզրահանգումներ անելու կարողություններ:

«ՆՎԵՐԸ» պատմվածքի ընթերցում - 15 րոպե

Խմբերի բաժանվելով, երեխաները փորձում են կազմել այնտեղ բնությանը հասցրած վնասի հաջորդական հետևանքները: Աշխատանքին հատկացվում է 5-10 րոպե, որից հետո աշխատանքները ներկայացվում են դասարանին:

«**ԵԿԵՔ ՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐՎԵՆՔ**» պատմվածքի ընթերցում - 15 րոպե
Քննարկման հարցեր.

- *Քուչոյի արարքն ինչպե՞ս կմեկնաբանեք. մեղավո՞ր էր, թե՞ ոչ:*
- *Երեխաներին ինչու՞ էր վրդովել հայրիկի մտադրությունը:*
- *Երեխաներն ինչպե՞ս կարողացան համոզել հայրիկին:*

Վարժություն - ԿՅԱՆՔԻ ՈՍՏԱՅՆԸ

Նպատակը - Ցույց տալ բնության տարրերի փոխկապվածությունը, և՛ որ օղակներից մեկի փոփոխությունը կարող է շղթայաբար ազդել մյուսների վրա:

Տևողությունը - 40 րոպե:

Պարագաներ - Սկրատ, մի քանի տարբեր գույների կծիկ, «Կյանքի ոստայնը» քարտերը:

Ընթացքը - Ուսուցիչը դասարանը բաժանում է գույգերի: Չույգերին տալիս է մեկական «ոստայնի քարտ»: Դասարանի ազատ տարածքում յուրաքանչյուր գույգի մեկական մասնակիցներ հնարավորինս լայն շրջան են կազմում: Մյուսները ստանձնում են ոստայն հյուսողի դերը: Շրջան կազմողները հերթով բարձրաձայն ընթերցում են իրենց քարտը, մյուսները լսում և որոշում են, թե արդյոք որևէ կապ ունե՞ն կենդանի բնության տվյալ ներկայացուցչի հետ (օր.՝ ուտում են նրան, կամ՝ ուտվում են նրա կողմից): Ապա գույգերի ոստայն հյուսողները թելի մի ծայրը կապում են շրջանում գտնվող իրենց ընկերոջ մեջքին, իսկ մյուս ծայրը տանում և կապում են բոլոր նրանց մեջքին, ում հետ կապ ունեն: Ամեն անգամ մոր կապ հաստատելուց առաջ թելը պետք է հետ բերեն և անցկացնեն իրենց ընկերոջ մեջքով: Այնուհետև ուսուցիչը ներկայացնում է որևէ իրավիճակ, երբ վտանգված է շրջակա միջավայրը:

Օրինակ՝ *«Մոտակա գործարանն աղբոսկում է օդը: Մրա պարճառով տեղում է բունավոր անչրե, որը վնասում է հողը՝ սպանելով բուսականությունը»:*

Ոստայնում կանգնած այն մասնակիցները, որոնց վրա ներգործում է տրված իրավիճակը, նստում են (տվյալ դեպքում՝ «բույսերը»), սրանով ցույց տալով, որ վնասվել են: Այնուհետև նստում են նաև նրանք, ովքեր կապված են բույսերին (ինչպես երևում է ձգված թելերից), ցույց տալով թունավոր անձրևի ազդեցության հետևանքը: Նստածների հետ որևէ ձևով կապվածները նույնպես նստում են, մինչև որ շրթան փակվի:

Այնուհետև ուսուցիչը դրական իրավիճակ է ներկայացնում:

Օրինակ՝ ***Ազարակապերը կարողացել է վերականգնել բուսականությունը: Ո՞վ կշահի սրանից:***

«Բույսերը» կանգնում են, ապա մյուսները՝ հակառակ հերթականությամբ:

Քննարկում է անցկացվում հետևյալ հարցերով.

- ♦ ***Շրջակա միջավայրի ուրիշ ի՞նչ խնդիրներ կարող եք քվարկել: Բնության ո՞ր օղակներն են վնասվում դրանցից:***

Ներուժը - Վարժությունը ձևավորում է համագործակցելու հմտություններ: Նպաստում է քննադատական մտածողության զարգացմանը:

ԿՅՎՆՔԻ ՈՍՏԱՅՆԸ

<p>Ես մարդ եմ: Ուսում եմ խոսք կաթնասունների և թռչունների միս: Ուսում եմ նաև հացահատիկ, միրգ, ընդեղեն, բանջարեղեն:</p>	<p>Ես թռչուն եմ: Ուսում եմ հատիկներ, սերմեր, միջատներ: Մամր և խոսք կաթնասուններն ինձ ուսում եմ ուտելու համար:</p>
<p>Ես խոսք կաթնասուն եմ: Սնվում եմ խոսք, հացահատիկով: Երբեմն մարդիկ ինձ որդես սնունդ են օգտագործում:</p>	<p>Ես խոսք կաթնասուն եմ: Սնվում եմ ավելի մամր կաթնասուններով, մրգերով, հացահատիկով: Երբ մահանում եմ՝ բակտերիաներն ու բորբոսն օգնում են, որ փսեմ և վերածվեմ հողի:</p>
<p>Ես ծառ եմ: Կարիք ունեմ արևի, բերրի հողի, ջրի՝ որդեսզի աճեմ: Իմ մեջ բույն են դնում թռչուններ, միջատներ, մամր կաթնասուններ: Նրանք սնվում են իմ սերմերով և ղոտուղներով:</p>	<p>Ես մամր կաթնասուն եմ: Սնվում եմ հացահատիկով, սերմերով, մրգով, միջատներով, թռչուններով: Խոսք կաթնասուններն ինձ ուսում են, իսկ բորբոսն ու բակտերիաներն օգնում են, որ մահիցս հեռո մարմինս փսի և վերածվի հողի:</p>
<p>Ես բույս եմ: Կարիք ունեմ արևի, բերրի հողի, ջրի՝ որդեսզի աճեմ: Թռչունները, մամր և որոշ խոսք կաթնասուններ սնվում են ինձնով կամ իմ սերմերով, ղոտուղներով:</p>	<p>Ես միջատ եմ: Ես սնվում եմ բույսերով: Ես սնունդ եմ հանդիսանում մամր կաթնասունների և թռչունների համար:</p>
<p>Ես որդ եմ: Սնվում եմ փսղ բույսերով, օգնում եմ, որ դրանք վերադառնան հող՝ բերրիացնելով այն:</p>	<p>Ես բորբոս եմ: Սնվում եմ փսղ բույսերով և կենդանիներով, օգնում եմ, որ նրանք դառնան բերրի հող:</p>

Վարժություն - ԱՅՍ ԽՆՁՈՐԸ ԵՐԿԻՐՆ Է

Նպատակը - Վարժությունն օգնում է գիտակցել սննդամթերքի արտադրության համար պիտանի տարածքների սահմանափակությունը, դրանք խնայողաբար օգտագործելու, փայփայելու անհրաժեշտությունը:

Տևողությունը - 15 րոպե:

Պարագաներ - Խնձոր և դանակ:

Ընթացքը - Ուսուցիչը երեխաներին առաջարկում է փորձել պատկերացնել, թե իր ձեռքի խնձորը Երկիր մոլորակն է: Ապա այն 4 մասի է բաժանում: Բացատրում է, որ 4-ից 3-ն օվկիանոսներն են և դրանք մի կողմ է դնում:

Ապա մնացած 1/4-ն է կիսում և մի կեսը մի կողմ դնում: Դա բնակության համար ոչ պիտանի ցամաքն է: Այն անհյուրընկալ է. բևեռային գոտիներ, անապատ, ճահիճներ, լեռնոտ կամ բարձրադիր վայրեր: Հետո երեխաների ուշադրությունը հրավիրում է մնացած 1/8-ի վրա: Սա է այն տարածքը, ուր մարդիկ ապրում են: Բայց այն ամբողջությամբ չի մշակվում անհրաժեշտ սննդամթերք արտադրելու նպատակով:

Այնուհետև այդ 1/8-ը ևս 4 հավասար մասի է բաժանում և դրանցից 3-ը մի կողմ դնում՝ բացատրելով, որ այս մասերը (3/32) այն տարածքներն են, որ չափազանց լեռնոտ են կամ խոնավ, ցուրտ, զառիվեր, կամ ոչ բերրի: Սրանք նաև քաղաքներն են, խճուղիները, արվարձանները, գործարանները, դպրոցները, հանգստի գոտիները, մի խոսքով՝ մարդիկ այստեղ ապրում են, բայց բերք չեն աճեցնում:

Հետո կեղևում է մնացած 1/32-րդ մասը և բացատրում, որ սա հենց Երկրի կեղևն է, որն էլ մեզ ապահովում է բերքով: Բերք տվող այս հողի հաստությունն ընդամենը 1,5 մետր խորություն ունի: Ուրեմն որքան կարևոր է, որ հողի յուրաքանչյուր պատառիկը մտածված և խնայողաբար տնօրինվի:

Ներուժը - Վարժությունը նպաստում է վերացական մտածողության զարգացմանը, ընդհանրացումներ անելուն, ձևավորում է խնայող վերաբերմունք:

Վարժություն - ՍՈՎՈՐԵՆՔ ԽՆԱՅԵԼ

Նպատակը - Օգնել գիտակցել բնական պաշարները խնայողաբար օգտագործելու անհրաժեշտությունը:

Տևողությունը - 15 րոպե:

Պարագաներ - Նախադասություն-առաջադրանքների փաթեթ:

Ընթացքը - Ուսուցիչը դասարանը բաժանում է 3 հոգանոց խմբերի, յու-

րաքանչյուր խմբին նախադասություն-առաջադրանքներ է տալիս և բացատրում է, որ պետք է ուշադիր կարդան ու փորձեն որոշել, թե դրանցից որն է վատնելու և որը՝ խնայելու օրինակ՝ դիմացը դնելով + կամ - նշանը: Աշխատանքն ավարտելուց հետո դրանք ներկայացվում են դասարանին և մեկնաբանվում:

Դասն ամփոփվում է քննարկմամբ.

♦ *Ի՞նչ կպատահի, եթե անխնա վարմենք բնության պաշարները:*

Ներուժը - Վարժությունը խթանում է երևակայությունը, սովորեցնում է դասակարգել, մտորել արարքների հնարավոր հետևանքների շուրջ, եզրահանգումներ անել:

Նախադասություններ

5. *Տիգրանն ապամները լվանալու ընթացքում ջրի ծորակը բաց է թողնում:*
6. *Անին գրելիս թղթի երկու էջն էլ օգտագործում է:*
7. *Տիգրանի մայրիկն ապակյա շշերը դեն չի նետում, այլ հանձնում է վերամշակման:*
8. *Լուսինեն ցանկացած դուրս գալիս լույսը մոռանում է անջատել:*
9. *Գրիգորը չմերուկը հոսող ջրի տակ է դնում, որ սառչի:*
10. *Անիի տատիկը կտրիկի ավելացած լաթերից անկողնու ծածկոցներ է պատրաստում:*
11. *Լուսինեի մայրիկը հնացած հացից պաքսիմա է պատրաստում, մի մասն էլ բաժին է հանում Կոկոյին:*
12. *Տիգրանը հաճախ ճաշի կեսը ափսեի մեջ է թողնում:*
13. *Գրիգորը, երբ տունը ջեռուցվում է, դուռ-լուսամույրը հաճախ կիսաբաց է թողնում:*
14. *Կոկոն ու Քուչոն կոնֆետի գույնզգույն թղթերից տոնածառի խաղալիքներ են պատրաստել:*

Վարժություն - ՕԳՆԵՆՔ ԵՐԿՐԻՆ

Նպատակը - Օգնել գիտակցել, որ շրջակա միջավայրի աղտոտվածությունը վնաս է հասցնում բնությանը: Ներմուծել վերամշակման գաղափարը:

Տևողությունը - 40 րոպե:

Պարագաներ - Չկան:

Ընթացքը - Ուսուցիչն ընթերցում է «**ԿԱՐ-ՉԿԱՐ ՄԻ ՔԱՂԱՔ ԿԱՐ**» պատմվածքը, ապա, տպավորություններն ի մի բերելու, եզրահանգումներ անելու և ամփոփելու համար կատարում են վարժությունը:

Ուսուցիչն առաջարկում է մտքերի տարափոխ թվարկել, թե երեխաներն իրենց շուրջ ինչպիսի աղբ են հաճախ տեսնում (թուղթ, թիթեղյա տուփեր, պոլիէթիլենի տոպրակներ և շշեր, ապակի, օրգանական աղբ՝ ուտելիքի մնացորդ, և այլն): Թվարկածը գրանցում է գրատախտակին: Այնուհետև դասարանը բաժանում է 5 խմբի, և նրանց հանձնարարում՝ փորձել ուղիներ փնտրել, թե ինչպես կարելի է շրջապատի աղտոտվածությունը նվազեցնել: Օրինակ.

- ♦ **Կարելի է տան, դպրոցի շրջակայքում աղբահանություն կազմակերպել:**
- ♦ **Կարելի է լրացուցիչ աղբարկղեր տեղադրել:**
- ♦ **Կարելի է հեղուկ, որ աղբն աղբարկղերը թափվի, այլ ոչ ուր պատրաստել:**
- ♦ **Կարելի է ցուցանակ փակցնել՝ «Այստեղ աղբ չթափել» և այլն:**

Խմբերը ներկայացնում են իրենց առաջարկները, որից հետո ուսուցիչն ընթերցում է հետևյալ պատմությունը.

«Մի փոքրիկ քաղաքի կենտրոնական զբոսայգում մի հրաշք խաղալիք կա: Հսկայական խոզուկ է՝ մեջքին բացվածքով: Հենց որ բացվածքի մեջ որևէ բան ես գցում, խոզուկն սկսում է երգել ու պարել: Խոզուկը զբոսայգում խաղացող երեխաների սիրելին է: Ի՞նչ եք կարծում, բացի երեխաներին զվարճացնելուց, էլ ինչի՞ է ծառայում խաղալիքը: Այս զբոսավայրում հե՞շտ է մաքրություն պահպանելը»:

- ♦ **Մտածե՛ք և դու՛ք էլ մի հնարամիտ բան հորինե՛ք մեր շրջապատը մաքուր և հյուրընկալ դարձնելու համար:**
- ♦ **Իսկ ինչպե՞ս կարող ենք աղբի զոյացումը նվազեցնել:**
- ♦ **Կա՞ն բաներ, որոնք դեն գցելու փոխարեն կարելի է նորից կամ այլ բանի համար օգտագործել:**

Երեխաների ուշադրությունը հրավիրում է վերամշակման գաղափարին. որոշ նյութեր, ինչպես օրինակ՝ թուղթը, մետա-

դը, ապակին, պլաստմասսան, դեն գցելու փոխարեն հնարավոր է մշակել և նորից օգտագործել: Այս կերպ մի կողմից՝ կրճատվում է աղբի քանակը, մյուս կողմից՝ խնայվում են բնական պաշարները:

Ներուժը - Վարժությունը ակտիվ համագործակցության, դիտարկումներ կատարելու, տեղեկությունները տնօրինելու, վերլուծաբար և ստեղծագործաբար մտածելու, որոշում կայացնելու հնարավորություն է ընձեռում: Ձևավորում է պատասխանատու վարքագիծ:

Վարժություն - ՅՈԹ ՉԱՓԵՆՔ, ՄԵԿ ԹԱՓԵՆՔ

Նպատակը - Օգնել գիտակցել, որ կրկնակի օգտագործումը թե՛ աղբը նվազեցնելու, թե՛ խնայողության միջոց է:

Տևողությունը - 25 րոպե:

Պարագաներ - Նախօրոք բերած, առաջին հայացքից՝ նետելու ենթակա առարկաներ (*Քինդեր-ձվիկի տուփիկ, լաթի կտորներ, կոլա-յի կամ գարեջրի թիթեղյա տուփ, քաղցրավենիքի տուփ, կոնֆետի գույնզգույն թղթեր, թթվասերի դափարկ բաժակ, դափարկ կոճ, էսկիմոյի փայտիկներ, պլաստիկ շիշ, մաշված հագուստ, կոնֆետի տուփի պլաստիկ միջուկ և այլն*), թուղթ, գունավոր մատիտներ, մկրատ, սոսինձ:

Ընթացքը - Դասարանը բաժանվում է 3 հոգանոց խմբերի: Ուսուցիչը խմբերին կույտից մեկական անպետք իր է տալիս և առաջարկում է փորձել դրանց համար գործածության նոր ձև հորինել: Երեխաներն իրենց մտահղացումներն իրականացնում են և ներկայացնում դասընկերներին: Միմյանց աշխատանքներին ծանոթանալով՝ երեխաները կարող են առաջարկներ և լրացումներ անել:

Ամփոփում.

- *Ո՞րն է առարկաների համար նոր կիրառություններ գտնելու իմաստը:*
- *Խնայող հասարակությունը, չե՞ր կարծիքով, հարու՞ստ, թե՞ աղքատ երկրում է ապրում: Ինչու՞:*

Ներուժը - Վարժությունը խթանում է երևակայությունը, զարգացնում է ստեղծագործական մտածողությունը, նպաստում է կարծիքը

հիմնավորելու, փաստարկելու հմտությունների ձևավորմանը, զարգացնում է հաղորդակցման հմտությունները, խնայող վերաբերմունք է ձևավորում:

Թեման ամփոփող վարժություն - 5 րոպե

Մասնակիցները շրջանով, հերթով պատասխանում են հետևյալ հարցին.

➡ ***Ես այս դասից սովորեցի...: Իսկ դո՞ւ:***

Այսպիսով՝ ամեն նախորդ մասնակից հաջորդին է փոխանցում պատասխանելու հնարավորությունը:

ԹԵՄԱ 11

Հանդուրժողականություն

Հանդուրժողականության ուսուցանման ծրագրի նպատակը երեխաների մեջ հանդուրժողականության, համագործակցության, ապրումակցման գաղափարների ձևավորումն է, նրանց այս համամարդկային արժեքներին հաղորդակից դարձնելը:

Հանդուրժել՝ նշանակում է հարգել, ընդունել և ընկալել մեր աշխարհի մշակութային հարուստ բազմազանությունը, դիմացիմին ընդունել այնպես, ինչպես որ կա: Հանդուրժողականությունն արժանիք է, որով հնարավոր է դառնում խաղաղության ձեռքբերումը, քանի որ այն նաև հարգանք է և հավասարության գիտակցում, հրաժարում գերիշխանությունից և բռնությունից:

Հանդուրժողականությունը, սակայն, չպիտի շփոթել անտարբերության հետ: Հանդուրժել՝ չի նշանակում հաշտվել այնպիսի դրսևորումների հետ, ինչպիսիք են անօրինականությունը, չարությունը, սուտը, կեղծիքը և այլն:

Մարդիկ հաճախ հիմնվելով կանխակալ տեսակետների վրա, դրանցից մեկնումենկին նախապատվություն տալով, իրենց և շրջապատը դատապարտում են անհանդուրժողականության:

Հաճախ տարիներ շարունակ մույն դասարանում սովորող երեխաները լավ չեն ճանաչում միմյանց, բավական քիչ գիտեն իրար մասին՝ ով ինչ է սիրում, ինչ հետաքրքրություններ ունի և այլն: Մինչդեռ շրջապատի հանդեպ հետաքրքրասիրությունը, նորանոր տեղեկություններ ձեռք բերելը հանգեցնում են բազմազանության, այլ տեսակետների և կարծիքների, տարբեր ընկալումների գիտակցման, հետևաբար նպաստում են հանդուրժողականության ձևավորմանը:

Երեխաներին հանդուրժողականության ոգով դաստիարակելու համար անհրաժեշտ է նրանց հնարավորություն ընձեռել ազատ՝ քննադատաբար և ստեղծագործաբար մտածելու և իրենց առջև ծառացած խնդիրների լուծման գործընթացին ակտիվորեն մասնակցելու համար:

Հանդուրժողականության ոգով դաստիարակությունն սկսվում է մարդկանց ընդհանուր իրավունքների և ազատությունների ուսուցմամբ: Կրթությունը պետք է նպաստի փոխըմբռնմանը, համերաշխության ամրապնդմանը՝ ինչպես անհատների, այնպես էլ էթնիկ, սոցիալական, մշակութային, կրոնական և լեզվական տարբեր խմբերի, ազգերի միջև:

Վարժություն - ԾԻԱԾԱՆ

Նպատակը - Օգնել գիտակցել, որ աշխարհը հարուստ է իր բազմազանությամբ, և որ տարբեր լինելը չպետք է խտրականության պատճառ դառնա:

Տևողությունը - 40 րոպե:

Պարագաներ - Թուղթ, գունավոր մատիտներ (ամեն գույնից մի քանի հատ):

Ընթացքը - Ուսուցիչը դասն սկսում է հեքիաթի ընթերցումով.

«Մի գույնզգույն սպիտաթղթե փուփի մեջ գունավոր մափիկներն էին համերաշխ ապրում: Մի օր փուփից դուրս եկան, շուրջքոլորը նայեցին ու տեսան, որ ինչ-որ մարդիկ, փարբեր պապճառներ բռնելով, իրենց մյուսներից լավն են կարծում: Մափիկները խելքները թոցրին (չէ՞ որ վաղ օրինակը վարակիչ է) ու սկսեցին միմյանց հետ կռվել. յուրաքանչյուրն ուզում էր ապացուցել, որ իր գույնը մյուսներից կարևոր է»:

Այսպեղ ուսուցիչն ընդհատում է ընթերցումը ու ասում. «Տեսնենք, թե ինչով ավարտվեց մափիկների վեճը»: Դասարանը բաժանում է 7 խմբի. յուրաքանչյուր խումբ որևէ գույն է ներկայացնում: Ուսուցիչը յուրաքանչյուր խմբին իր ներկայացրած գույնի մափիկներ է փաշխ և հանձնարարում, որ խմբի յուրաքանչյուր անդամ փվյալ գույնի որևէ բան նկարի, որն իր կարծիքով կարևոր է մարդկանց համար (պտուղներ, ծաղիկներ, կրակ, արե, ջուր, երկինք, հաց և այլն): Ուսուցիչը գրադարձաբանական կապիճով իրար փակ 7 կամար է գծում: Բացապարտում է, որ ամեն գույնի խմբի անդամները հերթով պետք է իրենց նկարները փակցնեն որևէ կամարի երկայնքով փորձելով ներկայացնել իրենց բաժին ընկած գույնի կարևորությունը, օրինակ. «Կարմիրը թե չլինեք, կարմիր վարդը չէր լինի, լոլիկ, անուշահամ ելակ, ջերմացնող կրակը չէր լինի...» կամ «Դեղին գույնը թե չլինեք, արևը չէր լինի, դեղին հասկեր չէին լինի, դեղին խափուրիկներ, թթվաշ կիպրոն, դեղնակպուռ ճուրիկները չէին լինի...» և այլն:

Երբ բոլոր յոթ խմբերն իրենց նկարները փակցնում են կամարներում, ուսուցիչը շարունակում, ավարտում է ընթերցումը.

«Այսպես վիճեցին մատիտները, թե իրենցից ով է մյուսներից լավ ու

կարևոր, մեկ էլ հայացքներն ընկան պաստառին, ու հասկացան, որ իրենց արածը հիմարություն էր: Խեղճները գլուխները հավաքեցին ու այնուհետ համերաշխ ապրեցին»:

Քննարկման հարցեր.

- ♦ *Մարիամներն իրենցից անկախ ի՞նչ էին պատկերել:*
- ♦ *Ի՞նչ հասկացան մարիամները, երբ ծիածանը տեսան:*
- ♦ *Ինչե՞ր հնարավոր չէ պատկերացնել առանց բազմազան գույների համագործակցության (ծաղիկեփունջ, մրգերի այգի, շուկայի լիությունը, արշալույսի բոսորը կապույտ երկնքում, փարվա եղանակները, աշխարհը, ուր ապրում ենք):*

Ներուժը - Վարժությունը խթանում է ստեղծագործական, վերլուծական մտածողությունը, սովորեցնում է եզրահանգումներ անել: Նպաստում է համագործակցությանը, հանդուրժողականությանը:

Վարժություն - ԿԵՏԻԿՆԵՐ

Տևողությունը - 20 րոպե:

Պարագաներ - Աշակերտների թվով գունավոր կետիկներ՝ յուրաքանչյուր գույնից 4-5 հատ և 2 գույնից՝ մեկական:

Ընթացքը - Երեխաները, աչքերը փակած, շրջան են կանգնում: Ուսուցիչը աշակերտների ճակատին գունավոր կետիկներ է փակցնում՝ յուրաքանչյուր 4-5 աշակերտին՝ միևնույն գույնից, իսկ աշակերտներից երկուսին՝ միմյանցից և մյուսներից տարբեր գույնի: Ապա երեխաներին բացատրում է, որ պետք է աչքերը բացեն և փորձեն առանց խոսելու խմբավորվել ըստ կետիկների գույնի: Վարժությունն ամփոփվում է քննարկումով.

- ♦ *Ինչպե՞ս խմբավորվեցիք:*
- ♦ *Ի՞նչ էիք անում, երբ ձեր խմբին էր մոտենում այլ գույնի կեդրիկով մեկը: Ինչո՞ւ:*

Այնուհետև իրենց զգացումների և տպավորությունների մասին խոսում են նաև այն 2 աշակերտները, որոնց կետիկները մյուս բոլորից տարբեր էին: Սրանից հետո ուսուցիչը դիմում է դասարանին.

- ♦ *Ի՞նչ է խորականությունը:*

Երեխաները փորձում են անվանել այդ երևույթը և նշել, թե

այն ինչպիսի բացասական դրսևորումներ կարող է ունենալ:

Ներուժը - Վարժությունը նպաստում է համագործակցելուն, զարգացնում է ոչ խոսքային հաղորդակցման հմտությունները: Խթանում է ստեղծագործական և քննադատական մտածողությունը:

Վարժություն - ԶԵՋ ՉԵՆՔ ՆԿԱՏՈՒՄ

Նպատակը - Օգնել հասկանալ, թե ինչ է զգում մարդը, երբ օտարված է մեծամասնության կողմից:

Տևողությունը - 30 րոպե:

Պարագաներ - Նախօրոք պատրաստված «Հրատապ է» և «Քննարկման հարց» քարտերի փաթեթները:

Ընթացքը - Ուսուցիչը դասարանը բաժանում է 2-3 խմբի և յուրաքանչյուր խմբից մեկական աշակերտի խնդրում է իրեն մոտենալ: Նրանցից յուրաքանչյուրին մեկական «Հրատապ է» քարտ է տալիս և բացատրում է, որ խումբ վերադառնալով՝ պետք է քարտի ուղերձն ամեն գնով փորձեն հայտնել ընկերներին: Խնդրում է մի փոքր սպասել դասարանի հեռու անկյունում: Ինքը հերթով մոտենում է խմբերին, մեկական «Քննարկման հարց» քարտ է տալիս և առաջարկում է սկսել առաջադրված հարցի քննարկումը: Բացատրում է, որ երբ խմբից հեռացած ընկերը մոտենա և փորձի ինչ-որ բան ասել, քննարկումը ոչ մի դեպքում չպիտի ընդհատեն, ավելին՝ պետք է «արհամարհեն» ընկերոջը (մեջքով շրջվեն, ձև անեն, թե ո՛չ տեսնում, ո՛չ լսում են նրան): Երբ խմբից առանձնացվածները վերադառնում են, խմբերը շարունակում են իրենց քննարկումը՝ եկածներին «արհամարհելով»: Սեկ րոպեից ուսուցիչը դադարեցնում է ընթացքը և դասարանը հրավիրում ընդհանուր քննարկման:

♦ *Ի՞նչ էիք զգում, երբ ընկերները չեզ «չէին նկատում»:*

♦ *Երբեք եղե՞լ եք մման իրավիճակում:*

♦ *Ինչու՞ է կարևոր հասկանալ, թե ինչ է զգում մարդը, երբ իրեն արհամարհում են:*

Ներուժը - Վարժությունը խթանում է ապրումակցումը, զարգացնում է վերլուծելու, քննադատաբար և ստեղծագործաբար մտածելու հմտությունները: Նպաստում է բանավոր խոսքի զարգացմանը:

Հիշեցում ուսուցչին.

Ուսուցիչը «արհամարհվողի» դերի համար ընտրություն կատարելիս պետք է նրբանկատ լինի՝ ընտրի դասարանի առավել ակտիվ, շփվող աշակերտներին: Խոցելի, տպավորվող երեխաներն այս դերում կարող են վրանգվել:

Քննարկման թեմաների օրինակներ ուսուցչի համար.

1. Դասարանը պետք է էքսկուրսիա կազմակերպի:
Քննարկում են էքսկուրսիայի ծրագիրը:
2. Տոնական համերգ պետք է կազմակերպեն:
Կազմում են համերգի ծրագիրը և մասնակիցների ցանկը:
3.
4.

և այլն

«Հրատապ է» ուղերձների օրինակներ ուսուցչի համար.

1. *Միջանցքից ծխի հոտ է գալիս, գուցե շենքում հրդեհ է բռնկվել:*
2. *Դրսից աղմուկ է լսվում, կարծես թե կոիվ են անում, պետք է օգնության հասնել:*
3. *Շուրք բակ վազեք, երկնքում թռչող ափսե է հայտնվել:*
4.

և այլն

Թեմաների վերջնական ընտրությունը թողնում ենք ուսուցչին, քանի որ ամեն դասարան իրեն առավել հուզող թեմաներ կարող է ունենալ:

Վարժություն - ԽՏՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Նպատակը - Օգնել հասկանալ խտրականության ենթարկված մարդու հոգեվիճակը:

Տևողությունը - 40 րոպե:

Պարագաներ - Հավասար քանակությամբ կարմիր, կանաչ և դեղին քարտեր, յուրաքանչյուր աշակերտին՝ 2 քարտ:

Ընթացքը - Ուսուցիչը դասարանը բաժանում է 3 խմբի և խնդրում է, որ խմբերն առանձնահատուկ դասարանի տարբեր անկյուններում: Այսպես հերթով մոտենում է խմբերին և քարտերը բաժանելով՝ բացատրում է իրենց անելիքը:

«Կանաչ» խմբի յուրաքանչյուր անդամ երկուական կանաչ քարտ է ստանում: Ուսուցիչը բացատրում է, որ նրանք պետք է ժպտալով և պատրաստակամորեն իրենց քարտերը նվիրեն յուրաքանչյուր խնդրողի:

«Դեղին» խմբից յուրաքանչյուրը երկուական դեղին քարտ է ստանում և հրահանգ՝ ժպտալով և պատրաստակամորեն իր քարտերը տալ բոլորին, բացի «Կանաչ» խմբի անդամներից: Եթե խնդրողը «Կանաչ» խմբից է՝ նրան կտրուկ պետք է մերժել:

«Կարմիր» խմբի անդամները երկուական կարմիր քարտ են ստանում և հրահանգ, որ իրենց քարտերը ոչ մի դեպքում մյուս խմբերին չտան: Եթե մյուսները պնդեն՝ նրանց հարկավոր է կտրականապես մերժել:

Այնուհետև ուսուցիչը խմբերին դասարանի կենտրոն է հրավիրում և ընդհանուր հրահանգ է տալիս. երեք խմբերի անդամները պետք է փորձեն քարտեր հավաքել, ինչպես մյուս խմբերի անդամներից, այնպես էլ իրենց խմբերի ներսում: Խաղացողների նպատակն է՝ հնարավորինս շատերի դիմել: Վարժության ընթացքում ուսուցիչը պետք է հետևի, որ երեխաները ճշտությամբ կատարեն հրահանգները:

10 րոպեից ուսուցիչն ընդհատում է խաղը և դասարանը հրավիրում քննարկման.

- ♦ *Ի՞նչ էիք զգում, երբ մյուս խմբերի անդամներից քարտեր էիք խնդրում:*
- ♦ *Արդյո՞ք սկսեցիք խուսափել այլ խմբերին դիմելուց: Ինչու՞:*
- ♦ *Արդարացի՞ է արդյոք նման անհավասար վերաբերմունքը: Մեկնաբանե՛ք:*

Ուսուցիչը երեխաներին բացատրում է, թե ինչ է խտրականությունը:

Խտրականությունը մարդկանց հանդեպ անհավասար, անարդարացի վերաբերմունքն է նրանց տարիքի, հավատքի, ազգության, ֆիզիկական առանձնահատկությունների կամ հասարակության մեջ ունեցած դիրքի պատճառով:

Խտրականությունն արգելված է և պարտվում է օրենքով:

- ♦ **Երբեք չեն լիք Խտրականության դեպքերի մասին:** Գիտե՞ք մեկին, որը Խտրականության է ենթարկվել: Ինչպե՞ս, ինչի՞ համար:

Ներուժը - Վարժությունը նպաստում է դիտարկումներ, եզրահանգումներ կատարելուն, խթանում է վերլուծական մտածողությունը, ձևավորում ապրումակցում:

Վարժություն - ՊԻՏԱԿՆԵՐ

Նպատակը - Օգնել գիտակցել, որ մարդկանց պիտակավորելը կարող է խտրականության պատճառ դառնալ: Հասկանալ ոչ բավարար տեղեկությունների հիման վրա եզրահանգումներ անելու և վերաբերմունք ձևավորելու վտանգը:

Տևողություն - 40 րոպե:

Պարագաներ - «Պիտակներ» քարտերը:

Ընթացքը - Ուսուցիչը դասարանը բաժանում է 4-5 հոգանոց խմբերի, յուրաքանչյուր խմբին մեկական «Պիտակ» քարտ է տալիս: Բացատրում է, որ քարտում նշված անձին մի մականունով են կոչում, որը տրվել է նրա մասին ինչ-որ տեղեկություններ ոչ ճիշտ մեկնաբանելու պատճառով և չի համապատասխանում տվյալ մարդուն: Խմբերին առաջարկում է փորձել մականվան պատճառ դարձած տեղեկությունները բացատրել այնպես, որ երևա դրա անհիմն լինելը: Աշխատանքին հատկացվում է 10 րոպե, որից հետո երեխաները դասընկերներին են ներկայացնում իրենց քարտի բովանդակությունը և սեփական մեկնաբանությունը: Եթե քարտերը կրկնվում են, խմբերը կարիք չունեն ամեն անգամ դրանք ներկայացնելու՝ կարելի է միայն իրենց մեկնաբանությունը ներկայացնել: Ուսուցիչն ամփոփում է.

- ♦ **Ի՞նչն էր մականուններ դնելու պատճառը:** Ինչո՞ւ էին դրանք անիրավացի:
- ♦ **Ինչո՞ւ է վրանգավոր մարդկանց պիտակներ կայցնելը:**
- ♦ **Հե՞շտ է արդյոք պիտակից ազատվելը:**

Ներուժը - Վարժությունը խթանում է ստեղծագործական, վերլուծական մտածողությունը, փաստարկելը, եզրահանգումներ անելը: Նպաստում է անաչառ լինելու կարևորությունը գիտակցելուն: Ի հայտ է բերում ընկալումների տարբեր լինելը:

«Պիսակներ»

1. *Մի օր Կոկոն Քուչոյի բրդից ծվեններ պեսավ քփի փշոպ ճյուղերին ու խուճապահար բոլորին պայրմեց, քե Քուչոն հիվանդացել է, դրանից էլ մազերը քափվում են: Բոլորն սկսեցին Քուչոյից խուսափել ու «վարակիչ» անվանել:*
2. *Մի օր զբոսնելիս Անին ու Լուսինեն Տիգրանին ծխախոտի կրպակի մոտ պեսան: Սկզբում աչքներին չհավապացին, բայց որոշեցին, որ Տիգրանն սկսել է ծխել: Բակ վերադարձան ու պեսածը պայրմեցին մյուսներին: Երբ Տիգրանը եկավ, ընկերները նրան ամոթանք փռեցին՝ «ծխող», «խուժան», «շոգեքարշ» անվանելով:*
3. *Մի օր երեխաները, աղմուկ լսելով, բակ վազեցին ու պեսան, որ Գրիգորը, կացինը չեռքին, Ծառի փակ կանգնած, զայրացած կացինն է քափահարում: Ընկերները շրջապարեցին Գրիգորին ու սկսեցին նրան «կռվարար», «բնության քնամի», «ծառեր սպանող» և ուրիշ վատ անուններ ասել:*
4. *Մի օր Տիգրանը վազելով դասարան եկավ ու ասաց, որ Գրիգորը փողոցում կանգնած լաց է լինում: Քիչ ուշ, երբ Գրիգորը դպրոց եկավ, դասընկերները սկսեցին ծաղրել նրան ու «լացկան», «աղջիկ», «մամայի բալա» կանչել:*
5. *Բոլորը գիտեին, որ Անիի պայուսակում միշտ մի քանի գրիչ է լինում: Բայց մի օր, երբ Տիգրանը նրանից գրիչ խնդրեց, Անին ասաց՝ չունեն: Տիգրանը նեղացավ, ասաց, որ Անին ժլատ է: Այսուհետև, Տիգրանի պայրմածը լսելով, ուրիշներն էլ սկսեցին Անին «ժլատ», «խոզ», «գրիչի մեռած» մականուններով կոչել:*

«ՎԱՐԱԿԻՉ ՔՈՒՉՈՆ» պատմվածքի ընթերցում - 15 րոպե

Ըննարկման հարց.

☛ **Ո՞րն էր Քուչոյին անհիմն պիտակավորելու պայրճառը:**

Օգնություն ուսուցչին (մեկնաբանությունների տարբերակներ)

1. *Տիգրանը հեռուստացույցով պեսել էր, քե մի մարդ ծխախոտի դա-*

տարկ Կրուսիերից ինչ հեղափոխություն է պատրաստում՝ դժվար, ռոբոտ, հրթիռ ու որոշել էր՝ ինքն էլ փորձի: Եկել էր, որ ծխախոտ փաճառողին խնդրեր դադարի Կրուսիերն իր համար պահել:

2. *Գրիգորը լուսամտից տեսել էր, որ հարևան փողոցի չար Սաքոն կացինն առած ուզում էր ծառը կտրել՝ վառելիք սարքել: Իրեն ներքին էր բախ, Կրուսի չեռքից կացինը խլել էր, բակից քշել և ոչ մի կերպ չէր կարողանում հանդարտվել:*
3. *Գրիգորը լաց էր լինում վրդովմունքից: Իր ներկայությամբ հարևան փողոցի չար Սաքոն ու ընկերները մի փխսիկի չարչարում էին պոչից պահածոյի Կրուսիեր էին կապել ու հռչակալով նայում էին, թե փխսիկն ինչպես էր ինքն իր հանած աղմուկից սարսափահար դես ու դեն նետվում: Գրիգորը փորձել էր միջամտել, բայց ուժը չէր բավարարել, որպեսզի Կրուսիերի հախից գար:*
4. *Ընկերները հաճախ էին Անիից գրիչ խնդրում, և նա միշտ էլ սիրով տալիս էր: Բայց ընկերները ոչ միշտ էին հիշում վերադարձնել, այդ պատճառով էլ այդ օրը Անին խկապես ավելորդ գրիչ չունեց:*

Վարժություն - ՄԵՐ ԿԱՐՈՂԱՑԱԾԻ ԶԱՓՈՎ

Նպատակը - Օգնել գիտակցել, որ խտրականությունն ու անարդարությունը կասեցնելու լավագույն միջոցն այն չհանդուրժելն է:

Տևողությունը - 40 րոպե:

Պարագաները- Յուրաքանչյուր խմբին մեկ պատմություն: «Պաշտպանը» պատմությունը:

Ընթացքը - Ուսուցիչը դասարանը բաժանում է 5-6 հոգանոց խմբերի, նրանց մեկական պատմություն է տալիս: Առաջարկում է կարդալ և ասել, թե իրենց պատմության մեջ ով և ինչի համար է խտրականության ենթարկվում: Այս աշխատանքին 10 րոպե է հատկացվում, որից հետո երեխաներն իրենց եզրակացությունները ներկայացնում են դասարանին: Դրանից հետո ուսուցիչն ընթերցում է «Պաշտպանը» պատմությունը և հարց է տալիս.

- ♦ *Ի՞նչ ընդհանրություն և ի՞նչ տարբերություն կար չեք պատմությունների և «Պաշտպանը» պատմության միջև:*

(Ի տարբերություն նախորդ պատմությունների՝ «Պաշտպանը» պատմության մեջ հալածվողին պաշտպան է գտնվել):

Ապա խմբերին առաջարկում է իրենց պատմության մեջ էլ

լրացուցիչ մի կերպար ավելացնել, որը կկարողանար պաշտպանել և վերականգնել արդարությունը: Այնուհետև խմբերը հերթով ներկայացնում են իրենց տարբերակները: Ամփոփիչ քննարկում.

♦ **Ի՞նչ հատկանիշներ ունեին ձեր սրեղծած նոր կերպարները: Ինչո՞ւ էին իրար նման:**

♦ **Իսկ դուք ինչպե՞ս կվարվեք նման դեպքերում:**

Վերջում ուսուցիչն ընթերցում է «ՀԱՇՏՈՒԹՅԱՆ ՔԱՇՄԱԿԸ» պատմվածքը, ապա դասարանով քննարկում են այն:

Ներուժը - Վարժությունը խթանում է համագործակցությունը, վերլուծական և ստեղծագործական մտածողությունը, համատեղ որոշում կայացնելու հմտությունը, ձևավորում է ապրումակցում: Նպաստում է գրավոր և բանավոր խոսքի զարգացմանը:

1. Տիգրանը նոր խաղ էր հորինել՝ «քաջարի հնդկացի զինվորները», ու երեխաները սկսել էին խաղալ: Քուչոն, նրանց ոգևորված ձայները լսելով, բնից դուրս եկավ և ուրախ-ուրախ մոտ վազեց ընկերներին:

- *Ի՞նչ եք անում, - հեղաբարձրված հարցրեց Տիգրանին:*
- *Զինվոր-զինվոր ենք խաղում: Հիմա Լուսինեի հերթն է: Պիտի փչակը մորնի ու գերիներին ազատի, բայց մի քիչ վախենում է:*
- *Ինչ էլ խաղացրեք, - խնդրեց Քուչոն, - ես շատ քաջ եմ, ուզո՞ւմ եք՝ մտնեմ իմ մութ բույնն ու երեկվանից թաքցրած ոսկորը փրկեմ:*
- *Չէ, - խիստ չայնով պարասիսանեցին երեխաները, - քեզանից ի՞նչ զինվոր: Ե՞րբ ես տեսել, որ զինվորները բրդուր ու չորքորանի լինեն:*
- *Իսկ ինչ կխաղացնե՞ք, - Ծառից ցած թռչելով հարցրեց Կոկոն, - ես չորքորանի չեմ:*
- *Էդ էր պակաս, - պարասիսանեցին երեխաները, - զինվորները կրոց ու փեպուրներ չեն ունենում:*

Քուչոն ու Կոկոն շատ վիրավորվեցին: Մինչև հիմա կարծում էին, թե ընկերության մեջ նման բաները կարևոր չեն: Ինչո՞ւ է բրդուր լինելը կամ կրոց ունենալը խանգարում, որ միասին խաղան: Բայց ի՞նչ անեին. գլուխները կախ, տիտր հեռացան բակի մյուս ծայրը:

2. Երեխաները պիտի էքսկուրսիա գնային: Ուսուցչուհին բացատրել էր, որ հետո, երբ վերադառնան, իրենց տեսածի մասին պատմություններ են գրելու դպրոցական պատի թերթի համար: Հետո մրցույթ պիտի հայտարարվի, և ամենալավ պատմության հեղինակը մրցանակ պիտի ստանա:

Լուսինեն դեռ նախորդ օրվանից պատրաստել էր պայուսակը. լուսանկարչական խցիկը, որ գեղեցիկ տեսարանները նկարի, բլոկ-նոթը, մի քանի գրիչ, որ գրառումներ անի ու հանկարծ ոչինչ չմոռանա՝ բաց չթողնի: Բայց արի ու տես՝ հենց դպրոցի բակ եկավ, ընկերներն սկսեցին ծաղրել:

- Դու էիր պակաս, Մարմաշափիկ - հեզկեց եղբայրը, - ի՞նչ ես մեջ ընկնում:
- Ծիշո է, դեռ փոքր ես, որ մրցույթների մասնակցես:
- Պարիկներին չենք տանում, - միացան մյուս ընկերները:

Լուսինեն լացը հագիվ էր զսպում: Ախր, հետո՞ ինչ, որ փոքր է: Բա ինչո՞ւ էր Տիգրանն ամեն անգամ խնդրում, որ օգնի շարադրություն գրել: Վերադարձավ բակ, նստեց Ծառի տակ ու հուսահատությունից լաց եղավ:

3. Կոկոն երկար ճամփորդելուց հոգնել էր ու որոշեց մի փոքր դադար առնել: Հեռվում ծառեր էին երևում: «Հաստատ, թռչուններ էլ կլինեն», - մտածեց Կոկոն ու թռավ այդ կողմ: Իսկապես, ծառերի սաղարթում թռչունները հարմարավետ բույն էին հյուսել ու ընտանիքով հավաքված նախաճաշում էին:

- Բարե չեզ,- քաղաքավարությամբ ասաց Կոկոն, - կարելի՞ է չեզ մոտ մի փոքր դադար առնեն: Երկար ճանապարհից հոգնել եմ:

Բայց թռչունները ոտից գլուխ չափեցին նրան ու գլուխները շրջեցին: Ոչինչ չհասկանալով, Կոկոն նորից փորձեց խնդրել: Այս անգամ թռչունները զայրացած ճովողեցին ու ասացին.

- Ինչ անճոռնի թռչուն ես : Բոլորովին մեզ նման չես: Մի կտուցիդ նայիր, փետուրներիդ գույնին: Շուրջ չքվիր այստեղից, քանի կտցահարելով չենք քշել:

Կոկոն վախեցավ, թեև չէր հասկանում, թե ինչն էր թշնամանքի պատճառը: Սոված, հոգնած, մի կերպ ուժ հավաքեց ու թռավ-փախավ այդտեղից...

Պատժում

Կոկոն արթնացավ Քուչոյի սրտածնիկ վնգատոցից:

- Ի՞նչ է պատահել, Քուչո՛ ջան,- անհանգստացած հարցրեց ընկերոջը:
- Հարևան բակի Սաքոն ինձ օր ու արև չի տալիս, - պատասխանեց Քուչոն, - որտեղ պատահում է՝ քարերով խփում, հալածում է ինձ:
- Դե լավ, ես դրա հախից կգամ,- խոստացավ Կոկոն:
- Չես կարող,- կասկածեց շունը,- գիտե՞ս ինչ ուժեղ է: Բա որ սկսի հիմա էլ քե՞զ պարսատիկով հալածե՞լ:

- Չմտածես,- ընկերոջը հանգստացրեց Կոկոն, - մի հնար կգտնեմ:

Այդ գիշեր Սաքոն նոր էր քնել, երբ լուսամուտն ինչ-որ մեկը թակեց: Սաքոյենց տունը վեցերորդ հարկում էր, ու տղան թակոցից վախեցած՝ վեր թռավ անկողնուց:

- Ո՞վ է, - վախվորած հարցրեց, բայց պատասխան չեղավ: Սաքոն նորից պառկեց, մտածելով, թե երևի իրեն թվացել է:

Դարձյալ, հենց որ աչքը կպավ, լուսամուտը թմբկահարեցին: Սաքոն ընկերների շրջապատում քաջի համբավ ուներ ու չէր ուզում օգնություն կանչել, բայց ահից լեղին ջուր կտրեց: Այսպես ամբողջ գիշեր ինչ-որ անհայտ ուժ լուսամուտը թմբկահարում էր ու թմբկահարում: Առավոտյան Սաքոն անքնությունից ու վախից հյուծվել էր, չէր կարողանում ոտքի կանգնել: Աչքերը փակվում էին: Մոտեցավ լուսամուտին ու գոգին մի տարօրինակ գրություն գտավ. «Ո՞նց քնեցիր: Բարևներով՝ Քուչո»: Ամեն ինչ հասկացավ: Կամ՝ համարյա ամեն ինչ:

Քիչ անց Կոկոն նրան փողոցում տեսավ ու ծիծաղը եկավ:

- Հը՞, - ասաց Քուչոյին, - իսկ դու ասում էիր՝ չեմ կարող հախից գալ...

«ԱՍՏՂԸ» պատմվածքի ընթերցում - 15 րոպե

Զննարկման հարցեր.

- ♦ **Ե՞րբ էր Աստղը վառվում, ե՞րբ էր խամրում :**
- ♦ **Ի՞նչ հասկացան երեխաները:**
- ♦ **Ի՞նչ եք կարծում՝ ինչու՞ էր Աստղը հյուր եկել երեխաներին:**

Թեման ամփոփող վարժություն - 5 րոպե

Մասնակիցները շրջանով, հերթով պատասխանում են հետևյալ հարցին.

☞ **Ես այս դասից սովորեցի...: Իսկ դո՞ւ:**

Այսպիսով՝ ամեն նախորդ մասնակից հաջորդին է փոխանցում պատասխանելու հնարավորությունը:

ԹԵՄԱ 12

Միջմշակութային փոխըմբռնում, ընկալումների բազմազանություն

Հաշտությունը, համերաշխությունը՝ ինչպես ներանձնային հարաբերություններում, տվյալ հասարակության ներսում, այնպես էլ միջմշակութային հարաբերություններում, զարգացման և առաջընթացի կարևոր պայման են: Դրանք ձեռք բերելը ջանք է պահանջում, մտածված վարքագիծ, գիտակցում, որ ամեն արարք, ամեն խոսք իր արձագանքն ունի: Որպեսզի քեզ հասկանան և ընդունեն, նախ ինքդ պիտի պատրաստ լինես հասկանալու և ընդունելու: Որպեսզի քեզ զիջեն, դու պիտի պատրաստ լինես զիջելու:

Մեզ շրջապատող աշխարհը բազմազան է: Բազմազան են նաև այն բնակեցնող մարդիկ՝ իրենց ընկալումներով: Միջավայրը, ուր ապրում ենք, մշակույթը, տարիքը, սեռը, կրթությունը այն գործոններն են, որոնք ձևավորում են մեր ընկալումները և պայմանավորում դրանց տարբերությունը: Շատ կարևոր է հասկանալ, որ մեր հարևանները կարող են իրերն ու երևույթներն այլ կերպ ընկալել, քան մենք ենք ընկալում: Այս տարբերությունները հասկանալով և ընդունելով միայն կարելի է փոխադարձ հարգանքի հասնել: Ինչպես նաև կարևոր է գիտակցել, որ մույնիսկ աննշան պատճառը կարող է միջմշակութային թյուրըմբռնումներ առաջացնել: Այս ամենն առավել ևս կարևորվել է այսօր, երբ աշխարհը ոստայնի պես փոխկապակցված համակարգի է վերածվել, երբ հաղորդակցումը, տեղեկատվությունը, ճամփորդելը ավելի ու ավելի մատչելի են դառնում մարդկանց համար, և խորանում են շփումները երկրների, ժողովուրդների ու մշակույթների միջև:

Առաջարկվող վարժությունների միջոցով կարելի է երեխաներին ներկայացնել մարդկանց՝ միևնույն երևույթները տարբեր տեսանկյուններից գնահատելու, ընկալելու պատճառները, ինչպես նաև օգնել գիտակցել միմյանց հասկանալու, միմյանց տեսանկյուններն ըմբռնել փորձելու կարևորությունը: Չէ՞ որ թյուրըմբռնումներն են, որ հաճախ պատճառ են դառնում անհան-

դուրժողականության և ընդհարումների: Ընդունելով, որ ընկալումները չեն կարող միանշանակ լինել, կարող ենք փորձ անել հասկանալ այդ տարբերությունները՝ մեր կարծիքից տարբեր կարծիքները, մեր ճաշակից տարբեր ճաշակները, մեր սկզբունքներից տարբեր սկզբունքները՝ վերլուծելով դրանք պայմանավորող տրամաբանությունը: Այս դեպքում կսովորենք նաև հանդուրժել: Չէ՞ որ մյուսներն էլ, մեզ ընդունելով, հանդուրժում են մեր՝ իրենցից տարբեր լինելը:

Մի ուսուցիչ, մի օր դասարան մտնելով, գրատախտակին կավիճով կետ դրեց ու դիմեց աշակերտներին.

- Ի՞նչ եք կարծում, ի՞նչ է սա:

Երեխաները երկար ժամանակ լուռ մայում էին գրատախտակին, հետո մեկը պատասխանեց՝ կետ է:

Ուսուցիչը տխուր աչքի անցկացրեց դասարանը և ասաց.

- Գիտե՞ք, երեկ ես նույն հարցը մանկապարտեզում տվեցի ու պատասխանների մի տարափ տեղաց՝ բազեի աչք է, դիտանցք է, ձու է, խճաքար է...: Երեխաները նորանոր տարբերակներ էին առաջարկում՝ ամենաանսպասելի պատասխաններն էին տալիս: Գիտե՞ք ինձ ինչն է մտահոգում. հինգ տարեկանից մինչև տասնվեցն ընկած ժամանակահատվածում ի՞նչ է տեղի ունեցել, որ սպանել է ձեր երևակայությունն ու ինքնադրսևորվելու կարողությունը:

Այս թեմայով մենք նաև փորձել ենք ուսուցչին հնարավորություն տալ խթանելու երեխաների ստեղծագործական միտքն ու երևակայությունը, նրանց շրջապատող իրերի ու երևույթների անհատական ընկալումներն ու դրանք դրսևորելու կարողությունը:

Մի՛ ճնշեք, մի՛ սահմանափակեք երեխաների երևակայությունը: Հմուտ ուսուցիչը երազներ պարզևող է, ոչ թե երազներ սպանող: Եվ մի՛ վարանեք դասն ընդհատել՝ երեխաներին ծիածանը ցույց տալու համար. երեխաներին գիտելիքներն անհրաժեշտ են, բայց նրանք գիտելիքներից ոչ պակաս ծիածանների կարիք ունեն:

Վարժություն - ՈՒՂԻՆԵՐԸ ՇԱՏ ԵՆ

Նպատակը - Օգնել գիտակցել արտահայտման եղանակների և ընկալումների բազմազանությունը:

Տևողությունը - 40 րոպե:

Պարագաները - Յուրաքանչյուր խմբին՝ միևնույն ուղերձի մեկ օրինակ՝ «Մենք ուզում ենք ձեզ հետ ընկերանալ և հաշտ ապրել»:

6 խմբից յուրաքանչյուրին՝ պարագաների 1 փաթեթ.

1-ին խումբ՝ թուղթ, ֆլումասարեններ,

2-րդ խումբ՝ վրձին, ջրաներկ, թուղթ,

3-րդ խումբ՝ պլաստիլին,

4-րդ խումբ՝ գունավոր թղթեր, սոսինձ, մկրաս, սպիրակ թուղթ,

5-րդ խումբ՝ հին լրագրեր / ամսագրեր, սպիրակ թուղթ, մկրաս, սոսինձ,

6-րդ խումբ՝ քարր, որի հրահանգն է՝ «Հաղորդեք շարժումների միջոցով»:

Ընթացքը - Դասարանը բաժանվում է 6 խմբի, յուրաքանչյուր խումբ ստանում է պարագաների իր փաթեթը և ուղերձի մեկ օրինակ: Ուսուցիչը խնդրում է, որ խմբերն իրենց քարտերի բովանդակությունը միմյանցից գաղտնի պահեն: Այնուհետև ներկայացնում է առաջադրանքը. խմբերը պետք է փորձեն արտահայտել քարտի ուղերձը՝ յուրաքանչյուրն իր ձեռքի տակ եղած միջոցներով: Խմբերի միջև հաղորդակցություն չի թույլատրվում: Աշխատանքին հատկացվում է 20 րոպե: Ավարտելուց հետո աշխատանքները հերթով ներկայացվում են դասարանին՝ առանց մեկնաբանության: Մյուս խմբերը պետք է փորձեն կռահել, թե տվյալ խումբն ինչ է ցանկացել ասել իր աշխատանքով, և իրենց մոտ գրի առնեն: Վերջում խմբերը միմյանց աշխատանքների մասին կռահումները ներկայացնում են դասարանին և համեմատում, ապա հերթով բարձրաձայն ընթերցում են իրենց քարտերի ուղերձը:

Ամփոփիչ հարցեր.

- ♦ *Հե՞շտ էր կռահել աշխատանքներում քարեված ասելիքը: Մեկնաբանե՞ք:*
- ♦ *Ինչու՞ է կարևոր համոզվել, որ դիմացինի ասելիքը ճիշտ ենք*

հասկացել: Ինչե՞ր կարող են պատահել միմյանց ճիշդ չհասկանալուց:

Ներուժը - Ձվարճալի համագործակցային վարժություն է, որը խթանում է երեխաների երևակայությունը, ոչ խոսքային հաղորդակցման հմտությունները, մտածել է տալիս այն մասին, որ հաճախ նույն միտքը տարբեր դրսևորումներ կարող է ունենալ, և համերաշխությունը կախված է նաև այն բանից, թե որքանով ենք պատրաստ փորձելու հասկանալ մեկմեկու՝ նախքան եզրակացություններ անելը:

Վարժություն - ՑՈՒՑԱՅԱՆԴԵՍ

Նպատակը - Նպաստել ընկալումների բազմազանության գիտակցմանը: Տեսանելի դարձնել յուրաքանչյուրի ընկալումների անհատական բնույթը:

Տևողությունը - 20 րոպե:

Պարագաներ - Յուրաքանչյուր երեխային 2-ական թերթիկ՝ տարբեր պատկերներով, և ֆլումաստերներ:

Ընթացքը - Ուսուցիչը նախօրոք յուրաքանչյուր աշակերտի համար երկուական պատկեր է պատրաստում (1 - Ա4 թղթի կենտրոնում զիգզագ է նկարում, 2 - Ա4 թղթի վրա 5սմ տրամագծով շրջան է կտրում) և հանձնարարում է, պատկերներն օգտագործելով՝ դրանք իրենց նկարի մեջ ներառելով, մեկական նկար նկարել: Ավարտելուց հետո բոլոր աշխատանքները փակցվում են պատերին: Ուսուցիչն առաջարկում է ազատ շրջել դասասենյակում և ծանոթանալ միմյանց նկարներին: Այնուհետև անց է կացնում դասարանական քննարկում:

♦ **Ձեզ դուր եկա՞վ ցուցահանդեսը: Ինչո՞ւ:**

♦ **Կայի՞ն նկարներ, որոնք զարմացրին: Ինչո՞ւ:**

Ներուժը - Վարժությունը նպաստում է ինքնարտահայտմանը, խթանում է ստեղծագործական մտածողությունը:

«ԱՄՊԻԿԸ» պատմվածքի ընթերցում - 15 րոպե

Ըննարկման հարցեր.

♦ **Պատահե՞լ է, որ նայեք ամպերին և տարբեր պատկերներ տեսնեք:**

- ♦ *Երբեք պատահե՞լ է, որ միևնույն բանի մասին դուք և ձեր ընկերները փարբեր կարծիքներ ունենաք: Պատմե՛ք:*

Վարժություն - ԱԿՆՈՑԴ ԻՆՉ ԳՈՒՅՆԻ Է

Նպատակը - Օգնել գիտակցել, որ տարբեր միջավայրերում մեծանալով՝ մարդկանց մոտ տարբեր ընկալումներ են ձևավորվում, և որ պատկերի կամ երևույթի առավել ամբողջական ընկալմանը նպաստում է տարբեր տեսակետների համադրումը:

Տևողությունը - 40 րոպե:

Պարագաներ - Թուղթ և գունավոր մատիտներ, խմբերի համար մեկական «Տարբեր սովորույթներ» ցանկ:

Ընթացքը - Ուսուցիչը երեխաներին խնդրում է մեկական ակնոց նկարել, ապա լսել իր հարցերը և դրանց պատասխանները նշանների կամ խորհրդանիշերի տեսքով նկարել ակնոցների վրա:

Հարցերը.

- ♦ *Որտե՞ղ եք ծնվել:*
- ♦ *Քանի՞ քույր, եղբայր ունեք:*
- ♦ *Ծնողների հայերենից բացի ի՞նչ լեզուներ գիտե՞ն:*
- ♦ *Երբեք գյուղում (ագարակում) ապրե՞լ եք: Իսկ մեծ քաղաքում:*

Աշխատանքն ավարտելով՝ երեխաները համեմատում են իրենց «ակնոցները»: Ուսուցիչը հարցնում է.

- ♦ *Կա՞ն միանման ակնոցներ: Ակնոցների փարբեր լինելն ի՞նչ է խորհրդանշում:*
- ♦ *Կարո՞ղ եք օրինակ բերել, թե փարբեր միջավայրում և պայմաններում ապրելն ինչպես է ազդում ընկալումների վրա:*

Երեխաները քննարկում են, թե միջավայրը ինչպես է տարբեր ընկալումներ, տեսակետներ ձևավորում:

Ուսուցիչն ընթերցում է «**ՀԵՌԱՎՈՐ ԿՂԶՈՒ ՍՈՎՈՐՈՒՅԹ-ՆԵՐԸ**» պատմվածքը, և երեխաները քննարկում են, թե ընկերներն ինչու էին սկզբում վիրավորվում Տիգրանից:

Այս ուսուցիչն առաջարկում է խմբերի բաժանվել: Խմբերին մեկական «Տարբեր սովորույթներ» ցանկ է տալիս և խնդրում է փորձել պատկերացնել, թե ի՞նչ կլինե, եթե մարդիկ համա-

րեին, որ բոլորն ամեն բան միատեսակ են ընկալում, և ցանկի հիման վրա թյուրըմբռնումների օրինակներ բերել: Քննարկումը շարունակվում է ընկալումների, եզրահանգումների, կոնֆլիկտի և բազմազանությունն ու տարբերությունները հարգելու շուրջ:

Ամփոփիչ հարցեր.

- ♦ ***Ի՞նչ եք զգում, երբ ուրիշների կարծիքը չի համընկնում ձեր կարծիքին:***
- ♦ ***Ի՞նչ կարելի է անել, որպեսզի ուրիշներն ընկալեն ձեր տեսակետը:***
- ♦ ***Ի՞նչ կարող եք դուք անել՝ թյուրըմբռնումներից խուսափելու համար:***

Ներուժը - Վարժությունը խթանում է վերացական, ստեղծագործական մտածողությունը, խմբով որոշում կայացնելու, վերլուծելու, արդյունավետ հաղորդակցվելու հմտությունները, նպաստում է ալյակարծության, հանդուրժողականության և փոխզիջման ճանապարհով հակասությունները հարթելու կարողություններին:

Տարբեր սովորույթներ

1. ***Որոշ երկրներում սովորական է համարվում քրթուրներ, բզեզներ կամ կարիճ ուտելը:***
2. ***Չինաստանում ծիծեռնակների բներից ապուր են պատրաստում:***
4. ***Հնդկաստանում կովը սրբազան կենդանի է, նրա միսն ուտելը՝ անբույլատրելի:***
5. ***Ամերիկացիների համար տարօրինակ է ամեն օր չլողանալը կամ երկու օր նույն հագուստը հագնելը:***
6. ***Պարսկաստանում կանանց համար ամոթ է բաց դեմքով փողոց դուրս գալը:***
7. ***Որոշ երկրներում պղծություն է համարվում չախ չեռքով ուտելիքին դիպչելը:***
8. ***Բուլղարացիները «ոչ» ասելու համար գլխով են անում, իսկ «այո» ասելու համար գլուխը քափահարում են:***
9. ***Իսրայիլայում Նոր տարվա նախօրեին լուսամուտից հին իրեր են դնել զգում:***
10. ***Շոփրանդիայում տղամարդկանց ազգային հագուստը վանդակավոր կիսաշրջագծես է:***

«ԻՆՉ ԼԱՎ Է ՈՐ ՏԱՐԲԵՐ ԵՆՔ» պատմվածքի ընթերցում - 15 րոպե

Քննարկման հարցեր.

- ♦ *Երեխաներն ինչու՞ սկզբում չուզեցին լսել Կոկոյին:*
- ♦ *Կոկոյի պարմածներն ինչու՞վ էին հեղաբրքիր:*
- ♦ *Իսկ դուք ի՞նչ հեղաբրքիր բաներ կարող եք պարմել այլ երկրների, ժողովուրդների, նրանց սովորությունների մասին:*

Վարժություն - ՉԵԻՔ ԱՍԻ...

Նպատակը - Նպաստել միջմշակութային շփման ժամանակ ոչ խոսքային հաղորդակցման հմտությունները կիրառել կարողանալուն:

Տևողությունը - 40 րոպե:

Պարագաներ - Չկան:

Ընթացքը - Ուսուցիչը երեխաներին առաջարկում է մտածել և մտքերի տարափով թվարկել հարցեր, առանց որոնք տալու, օտար միջավայրում հայտնվելու դեպքում, դժվար կլինե՞ր կողմնորոշվել: Թվարկածը գրի է առնում գրատախտակին: Այնուհետև դասարանը բաժանում է 4-5 հոգանոց խմբերի: Խմբերը, պատկերացնելով, թե հայտնվել են մի վայրում, ուր ոչ ոք իրենց լեզվով չի խոսում, իսկ իրենք էլ չգիտեն տեղացիների լեզուն, ցանկից 3-ական հարց են ընտրում, որպեսզի մնջախաղով դրանք ներկայացնեն դասարանին: Նախապատրաստվելու համար ժամանակ է հատկացվում: Խմբերն իրենց մնջախաղերը հերթով ներկայացնում են, իսկ մյուսները պետք է փորձեն կռահել, թե ինչ հարցեր են դրանք: Եթե ցանկում մնացել են հարցեր, որ չեն ներկայացվել, դասարանը կարող է համատեղ առաջարկներ անել և փորձել ներկայացնել դրանք:

Վերջում քննարկում են, թե ինչ դժվարությունների հանդիպեցին:

Առօրյա հարցերի օրինակներ.

- ♦ *Ժամը քանի՞սն է:*
- ♦ *Մոլորվել եմ: Ինչպե՞ս հասնեմ հրապարակ (որևէ այլ տեղ):*
- ♦ *Որտե՞ղ կարելի է ոչ շատ քանի ճաշել:*
- ♦ *Որտեղի՞ց կարող եմ հեռագիր ուղարկել:*

- ♦ *Մոպակայքում որտե՞ղ դեղատոն կա:*
- ♦ *Որքա՞ն կարժենա հյուրանոցում գիշերելը:*
- ♦ *Որտե՞ղ կարելի է լվացվել:*

Ներուժը - Վարժությունը նպաստում է համագործակցելուն, ընտրություն կատարելուն, որոշում կայացնելուն, խթանում է երևակայությունը, ստեղծագործական մտածողությունը, զարգացնում է ոչ խոսքային հաղորդակցման հմտությունները:

Թեման ամփոփող վարժություն - 5 բուլետ

Մասնակիցները շրջանով, հերթով պատասխանում են հետևյալ հարցին.

☞ *Ես այս դասից սովորեցի...: Իսկ դո՞ւ:*

Այսպիսով՝ ամեն նախորդ մասնակից հաջորդին է փոխանցում պատասխանելու հնարավորությունը:

ԿՈԿՈ

Կոկո

Շատ հետաքրքրասեր է,
պճնամոլ, հաճախ է հապճեպ
եզրակացություններ անում,
իրեն համարում է աշխարհ
տեսած և շատ է սիրում
խորհուրդներ տալ:
Սիրում է ուշադրության
կենտրոնում լինել:

Քույր

Բարի է ու բոլոր:

Նվիրված է ընկերներին,

չի սիրում, երբ նրանք վիճում են

ու փորձում է ամեն գնով

հաշտեցնել: Սովորություն ունի

սև օրվա համար

այստեղ-այնտեղ ոսկորներ

թաքցնել, և դրանց տեղը ոչ մի

գնով չի ասի նույնիսկ

ընկերներին:

ծԱՌ

Ծառ

Բակի ամենահին բնակիչն է՝
ինաստուն, կյանքի մեծ փորձով:

Քչախոս է, բայց աչքից ոչինչ
չի վրիպում: Երեխաները

հաճախ են նրանից խորհուրդ

հարցնում:

Ամռան երեկոները սիրում են

նրա ստվերաշատ սաղարթի

տակ հավաքվել:

ՏԻԳՐԱՆ

Տիգրան

Աշխույժ է, հնարամիտ,
սիրում է զվարճալի խաղեր
հորինել և ընկերներին
համախմբել:

Վառ երևակայություն ունի,
չի սիրում միապաղաղ
պարտականություններ
կատարել: Դրա համար էլ
սխալմամբ կարծում են,
թե ծույլ է:

Անի

Աշխատասեր է,

պատասխանատու:

Երբեք առանց դասը սովորելու

դպրոց չի գնա:

Կազմակերպված է և նույնն էլ

պահանջում է մյուսներից:

Ընկերասեր է և միշտ

պատրաստ է օգնել նրանց:

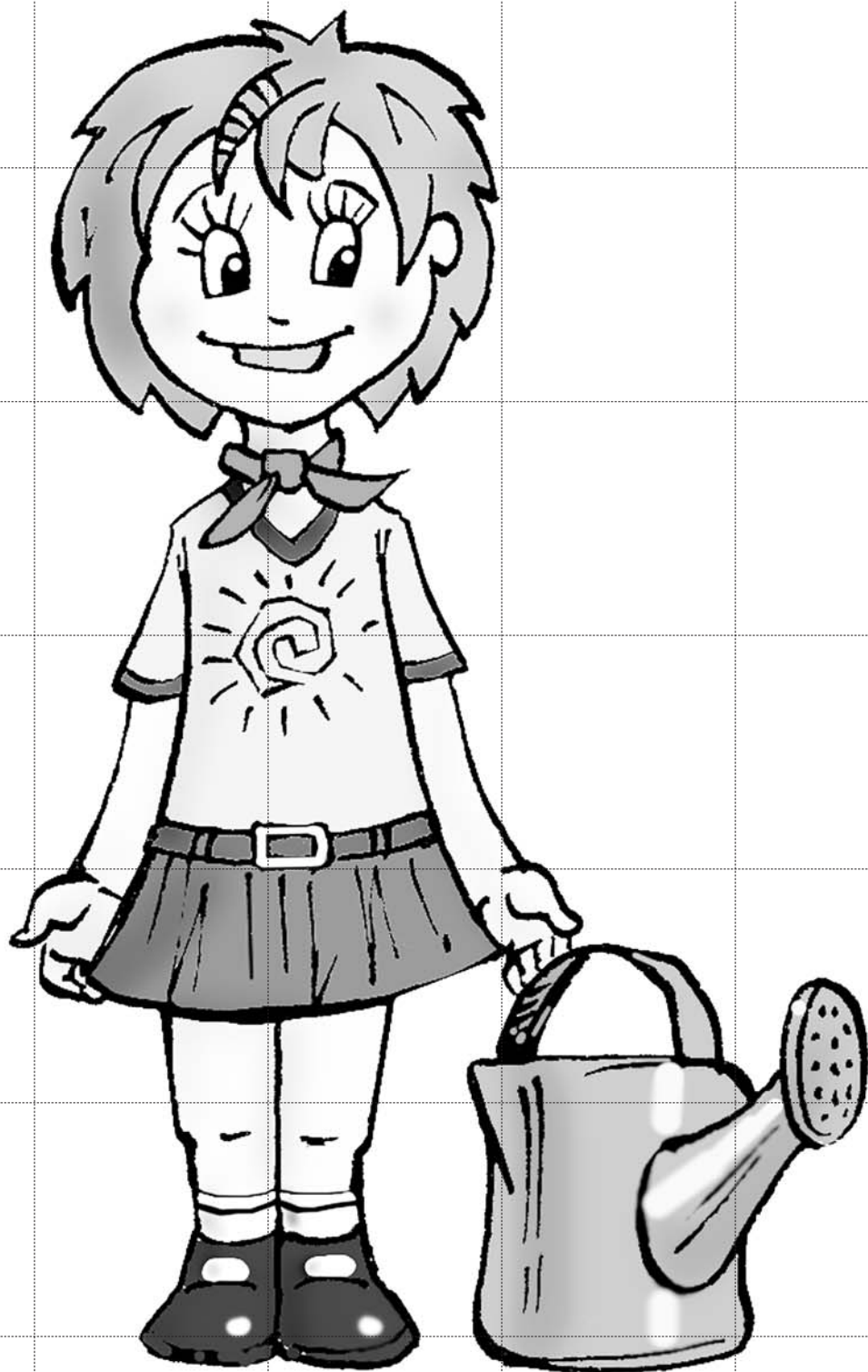

ԳՐԻԳՈՐ

Գրիգոր

Ընկերները նրան գիտունիկ են
ասում: Սիրում է կարդալ ու նոր
բաներ սովորել:

Արդարամիտ է, աշխատում է
ընկերների հետ չվիճել,
փորձում է միշտ խաղաղ ելք
գտնել ցանկացած
իրավիճակից:

ԼՈՒՍԻՆԵ

Լուսինե

Բակի ամենափոքրն է և

բոլորի սիրելին:

Միշտ օգնում է մայրիկին:

Չի սիրում, երբ իրեն փոքրի տեղ

են դնում և չեն ուզում

խաղացնել: Հաճախ

զարմացնում է ընկերներին իր

հնարամտությամբ:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Լ. Ալեքսանյան, Ն. Թորոսյան և ուրիշներ, «Կյանքի հմտություններ», ձեռնարկ ուսուցիչների համար, 1-7 թղ դասարան, ԿԳՆ, ՅՈՒՆԻՍԵՖ, ԿԲԿ, Երևան, 2001- 2003թթ.:
2. Լ. Ալեքսանյան, Ն. Թորոսյան, Մ. Պետրոսյան, «Ուսուցման ինտերակտիվ մեթոդների տեսությունն ու պրակտիկան», Երևանի հանրապետական հոգեբանական կենտրոն, Բաց հասարակության ինստիտուտի հայաստանյան հիմնադրամ, Երևան, 2004թ.:
3. И.В.Бородавская, А.А.Реан, Педагогика, Учебник для вузов, Изд-ство Питер, 2000 г.
4. Грейс Краиг, Психология Развития, 7-ое международное издание, Изд-ство Питер, 2000 г.
5. Педагогика, Педагогические теории, системы, технологии, Под редакцией С.А.Смирнова, Изд-ство Академия, 2000 г.
6. Перемена, Международный журнал о развитии мышления через чтение и письмо, Том. 3(2), 2000 г.
7. Д. Бечвая, Э. Гвинерия, Философские основы современных педагогических теории, Тбилиси, 2001 г.
8. Иван Ивич, Анна Песикан, Слободанка Янович, Светлана Киевканини, Руководство по активным методикам обучения, Изд-во: детский фонд ООН, «Накери», Тбилиси, 2000 г.
9. Цигниери, профессиональный образовательный журнал о чтении, письме и мышлении, № 1, 2, 3, 4; 2002 г.
10. Интерактивное обучение, рекомендации для педагогических тренингов, Норвежский Совет по беженцам, Шведское Международное Агенство по Развитию. Изд-во: «Сиеста», 2004 г.
11. Обучение правам человека, Методическое пособие, Норвежский совет по беженцам, Стр.168-180; 2003 г.
12. Роджер Фишер и Уильям Юрии, Путь к согласию или переговоры без поражения, Москва, Наука, 1990 г.
13. Jeanne Gibbs, "Tribes" A New Way of Learning and Being Together, Center Source System, Sausalito, California, 1995.
14. J.Lynn Mcbrien, Ronald S.Brandt, The Language of Learning, A.Guide to Education Terms, Association for Supervision and Curriculum Development, Alexandria, Virginia, 1998.

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ ՈՒԹ Յ ՈՒՆ

«Երեխաներին հանդուրժողականության ուսուցման ծրագրի» մասին	5
Ներածություն	6
Ի՞նչ է հանդուրժողականության դաստիարակությունը	6
Նախընտրելի մեթոդները	7
Ինչդեռ օգտվել ձեռնարկից	8
Ուսումնական գործունեությունն իրականացնելու հնարներ	9
Վարժությունների և դասադասումների բաժխումն ըստ դասարանների	12
Թեմա 1 - Համագործակցություն	17
Թեմա 2 - Արդյունավետ հաղորդակցում	27
Թեմա 3 - Խնդիրների համատեղ լուծում, որոշումների կայացում	38
Թեմա 4 - Կոնֆլիկտների հաղթահարում	47
Թեմա 5 - Բանակցություններ	58
Թեմա 6 - Միջնորդություն	63
Թեմա 7 - Երեխայի իրավունքներ	67
Թեմա 8 - Սեռային (գենդերային) խնդիրներ	79
Թեմա 9 - Մասնակցություն, ակտիվ բաղադրական դիրքորոշում	88
Թեմա 10 - Շրջակա միջավայրի դասողականություն ..	94
Թեմա 11 - Հանդուրժողականություն	105
Թեմա 12 - Միջմշակութային փոխըմբռնում, ընկալումների բազմազանություն	117

ՆՇՈՒՄՆԵՐԻ ԽԱՄԱՐ

Նունե Թորոսյան,
Լուսինե Ալեքսանյան,
Նարինե Մնացականյան

ՀԱՆԴՈՒՐԺՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՅՈՒՄ

Դասղեկի ձեռնարկ

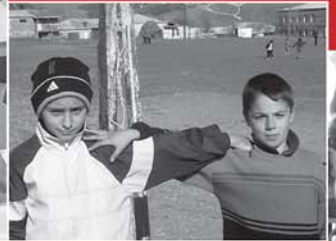
Համակարգչային ձևավորումը՝ Արամ Ուռուսյանի
Խմբագիր՝ Նունե Հարությունյան
Վերստուգող սրբագրիչ՝ Երազիկ Գրիգորյան

Save the Children
USA

«Սեյվ իճ Զիլդրեն ֆեդերեյճն ինկ.»
Հայաստանյան մասնաճյուղ
Ագաթանգեղոսի 2/ա, 2-րդ հարկ

www.savethechildren.org

ՀԱՆԴՈՒԹՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՑՈՒՄ